

ARAZDAN TURANA

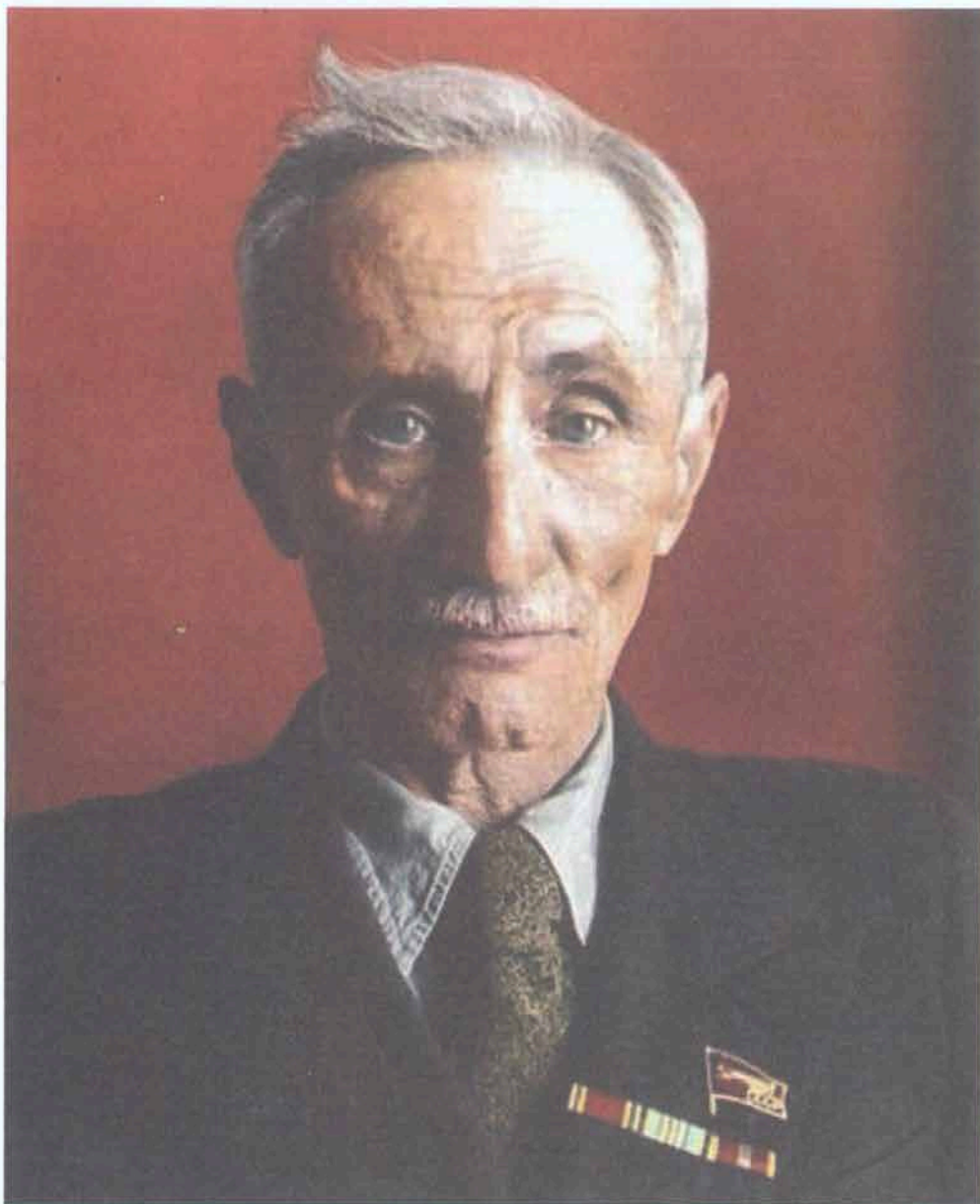
ARAZDAN TURANA

*Abdulla Şaiqin 140 illik yubileyinə həsr edilmiş
onlayn konfransın materialları*

AŞM
Fonduna qəbul olundu

Dx 72 50
QyMK 26 76

BAKI - 2021

*Dalğalanır üstümdə şanlı Turan bayrağı,
Alovlanır qəlbimdə "Ərkənəqon" ocağı.
Haydı, yola çıxalım, haqsızlığı yıxalım,
Turanda gün doğunca zülmətlə çarpışalım!*

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

ABDULLA ŞAIQIN MƏNZİL-MUZEYİ

AVRASIYA BEYNƏLXALQ
ARAŞDIRMALAR İNSTITUTU İB

REGIONAL HÜQUQI VƏ İQTİSADI
MAARİFLƏNDİRMƏ İCTİMAİ BİRLİYİ

Layihə rəhbəri: Qənirə PAŞAYEVA,
Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin sədri

Tərtibçi: Əkbər QOŞALI,
*Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin
eksperti, "Beynəlxalq "Alaş" Ədəbi mükafatı laureatı*

Məsləhətçilər: Ülkər TALIBZADƏ,
*Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin direktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi,*

Arzu BAĞIROVA, RHİM İB sədri

Firəngiz BALAKİŞİYEVA, "NƏFƏS" İB sədri

Redaktor: Arzu HACIYEVA,
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

"Arazdan Turana" Bakı, "CBS PP" 2021. 152 səh.

Kitabda Abdulla Şaiqin anadan olmasının 140 illiyi münasibətilə keçirilən "Arazdan Turana" adlı virtual konfransda səslənən çıxışlar və elmi məruzələr, ədibin şeirləri və Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin Əsas fondunda qorunan fotosəkillər təqdim edilib.

ISBN: 978-9952-424-10-2

ÇIXIŞLAR

ABDULLA ŞAİQİN 140 İLLİK YUBİLEYİ İLƏ BAĞLI “ARAZDAN TURANA” ADLI KONFRANS KEÇİRİLDİ

18 mart 2021-ci il tarixdə Azərbaycan ədəbiyyatının klassiki, böyük maarifçi və ictimai-siyasi xadim Abdulla Şaiqin 140 illik yubileyinə həsr edilmiş “Arazdan Turana” adlı virtual konfrans keçirildi.

Tədbirin aparıcısı – Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin eksperti, Beynəlxalq “ALASH” ədəbi Mükafatı laureatı Əkbər Qoşalı bildirdi ki, ideya müəllifi Mədəniyyət Komitəsinin sədri Qənirə Paşayeva olan konfrans, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsi, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, eləcə də, ortaq türk qurumları – Beynəlxalq Türk Akademiyası, TÜRKSOY, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun təşkilatçılığı ilə keçirilir. Konfransın təşkilinə Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyi, “Avrasiya Beynəlxalq Araşdırmalar İnstitutu” İB, “Regional Hüquqi və İqtisadi Maarifləndirmə” İB, Türk Ədəbiyyatı Vəqfi, Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyi və ADPU Quba filialı dəstək verib.

Konfransda Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət naziri Anar Kərimov, MM Mədəniyyət Komitəsinin sədri Qənirə Paşayeva, Millət vəkili, Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli, Xalq yazıçısı, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri ANAR, Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti, akademik Darhan Kızıralı, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun prezidenti Günay Əfəndiyeva, TÜRKSOY Baş katibinin müavini dos.dr. Bilal Çakıcı, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi dos.dr. Ülkər Talıbzadə, Regional Hüquqi və İqtisadi Maarifləndirmə İctimai Birliyinin nümayəndəsi Arzu Bağirova, "Türk Ocaqları" İstanbul şöbəsinin başqanı dr. Cezmi Bayram, Azərbaycan "Türk Ocaqları" başqanı dr. Akif Aşırılı, ADPU Quba filialının direktoru dos.dr. Yusif Alı Afşar salamlama nitqi ilə çıxış etdi. Konfransda Abdulla Şaiqin çoxşaxəli yardıcı fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətləri ilə bağlı maraqlı məruzələr təqdim edildi: "Abdulla Şaiq. Həyatı. Yaradıcılığı" (filologiya elmləri doktoru Cavanşir Yusifli), "Abdulla Şaiq və türkçülük" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Təranə Turan Rəhimli), "Abdulla Şaiq – ədəbiyyatşünas" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Arzu Hacıyeva), "Abdulla Şaiq və teatr" (tarix elmləri doktoru Minaxanım Əsədova), "Ab-

dulla Şaiqin uşaq yaradıcılığı" (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aygün Bağırılı), "Abdulla Şaiqin pedaqoji fəaliyyəti" (pedaqoji elmlər doktoru, professor Fərrux Rüstəmov). Əməkdar artist Azad Şükürov Abdulla Şaiqin məşhur "Arazda Turana" əsərini səsləndirdi.

Çıxışlarda Abdulla Şaiq yaradıcılığının bugününümüz – yeni nəsillər üçün aktuallığı, türk kimliyi, milli şüur baxımından, eləcə də, maarifçilik, uşaqların düzgün tərbiyələndirilməsi kimi məsələlərdə yenə Abdulla Şaiq yaradıcılığına müraciət edildiyi məmnuniyyətlə vurğulandı.

Martın 18-nin hər il Çanaqqala Şəhidlərini Anma Günü olaraq qeyd edildiyi xatırladıldı, qardaş ölkənin və Azərbaycanın şəhidlərinin timsalında türk dünyası şəhidlərinin ruhu ehtiramla yad edildi.

Abdulla Şaiqin Əhməd Cavadla "Türk Ocaqları"nın Azərbaycan bölməsini yaratdığına xüsusi vurğulandığı konfransda o da qeyd olundu ki, bu gün də hamımız üçün doğma Türk Ocaqları həm Türkiyədə, həm də Azərbaycanda fəaliyyət göstərir.

Hələ uşaqılıqdan adını bütün azərbaycanlıların əzbər bildiyi, uşaqlarçün şeirlərinin sevə-sevə öyrəndiyimiz maarifpərvər ədibin 140 illik yubiley konfransının il içində Türkiyədə də keçiriləcəyi, habelə, onun seçilmiş əsərlərinin Azərbaycanda və

Türkiyədə çap ediləcəyi deyildi. Həmin kitab Abdulla Şaiqin 140 illiyinə və məktəblilərə, müəllimlərə, maarifçilərə bir töhfə kimi düşünülür.

Sonda MM Mədəniyyət Komitəsinin sədri Qənirə Paşayeva və Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin direktoru Ülkər Talıbzadə təşkilatçılara və iştirakçılara təşəkkür etdi. Komitə sədri bildirdi ki, növbəti belə konfrans qüdrətli söz ustası Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyi münasibəti ilə Azərbaycanın əlaqədar dövlət və ictimai qurumlarının və ortaq türk qurumlarının iştirakı ilə düzənlənəcək.

QƏNİRƏ PAŞAYEVA

Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin sədri

Hörmətli cənab nazir, Azərbaycandan və qardaş türk dövlətlərindən olan çox dəyərli aydınlarımız, ortaq türk qurumlarının dəyərli başqanları, sizləri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının banilərindən biri, görkəmli şair, yazıçı, dramaturq, publisist, pedaqoq, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, ictimai-siyasi xadim, Əməkdar incəsənət xadimi Abdulla Şaiqin 140 illik yubileyi ilə bağlı virtual konfransda xoş gördük. Konfransımız "Arazdan Turana" adlanır. Bu da təsadüf deyil, irəliləyən dəqiqələrdə tanınmış sənətçimiz Azad Şükürov ustad ədibin eyniadlı şeirini səsləndirəcək. Şeir yalnız adı belə Abdulla Şaiqin, necə deyərlər, vizyonunu göstərir. Ümumiyyətlə, Abdulla Şaiqin dünyabaxışı, həyat yolu onun şeirlərində öz parlaq inikasını tapıb. Necə deyərlər ürəyi, həyatı yaradıcılığına çöküb. Abdulla Şaiqin ictimai fəaliyyətində Əhməd Cavadla Türk ocaqlarının Azərbaycan bölməsini yaratması xüsusi yer tutur. Çox şadiq ki, bu gün də hamımız üçün doğma olan Türk ocaqları həm qardaş Türkiyədə, həm də Azərbaycanımızda fəaliyyət göstərir. Bu gün Türk ocaq-

larının İstanbul şöbəsinin başkanı dəyərli aydınımız Cezmi Bayram, Azərbaycan Türk ocaqlarının başqanı Akif Aşırılı da bizimlə bərabərdir. Abdulla Şaiqin Türk ocaqlarındakı böyük və misilsiz fəaliyyətinə onlar toxunacaqlar və bu barədə geniş məlumatlar verəcəklər. Mən çox şadam ki, Abdulla Şaiq ailəsinin davamçısı, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin rəhbəri, gözəl ziyalımız Ülkər xanım Talıbzadə ilə, Akif Aşırılı ilə, Əhməd Cavadın ailə üzvləri ilə, Əli bəy Hüseynzadənin ailə üzvləri ilə bərabər mən də Azərbaycanda Türk ocağının bərpaçıları arasında-yam və Türk ocaqları artıq Azərbaycanda yenidən fəaliyyət göstərir. Biz oraya sədr olaraq Akif Aşırılıni seçmişik və oranın idarə heyyyəti üzvləri olaraq bu ocaqların təkrar Azərbaycanda fəaliyyətindən hamımız böyük məmuniyyət duyuruq. Abdulla Şaiqin anılması bizim nəsillərin, yeni nəsil aydınlarımızın bir vəfa borcudur. Bəs bu borc özünü nədə ifadə edir? Abdulla Şaiq bir maarifçi idi. Abdulla Şaiq milli mənlük şüurunun tərənnümçüsü, təbliğçisi və yaradıcılarından, onu zənginləşdirənlərdən biri idi. Abdulla Şaiq türk birliyi ideyasına könüldən bağlı insan idi. Bütün bunlar indi də aktualdı. Ümumimilli liderimiz Heydər Əliyevin sözləri ilə desək, "Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılıdır". Bəli, bizim in-

diki gənclərə öyrədəcəklərimizin içində Abdulla Şaiqin öz zamanında öyrətmək istədikləri də var. Abdulla Şaiqin özünün həyatı, yaradıcılığı da var. Mən çox şadam ki, bugünkü konfransımız Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsi, Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi ilə yanaşı, ortaq türk qurumları - Beynəlxalq Türk mədəniyyəti və irsi fondu, Türksoy və Beynəlxalq Türk Akademiyasının iştirakı ilə keçirilir. Konfransımıza dəstək verən qurumlara - Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinə, Avrasiya Beynəlxalq Araşdırmalar İnstitutu İctimai birliyinə, Regional Hüquqi və İqtisadi Maarifləndirmə İctimai Birliyinə, Türk Ədəbiyyatı vəqfinə, Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyinə və təbii ki, çox böyük zəhməti olan Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Quba filialına təşəkkür edirəm. Konfransımızın təşkilində zəhməti keçən hər kəsə çox təşəkkürümü bildirirəm.

Çox şadam ki, Abdulla Şaiqin yubileyi məhz ortaq türk qurumlarının mövcudluğu və onların iştirakı ilə gerçəkləşir. Abdulla Şaiqin builki yubileyini işğalçı düşmən üzərində tarixi zəfərimizin qüruru, sevinci ilə keçiririk. Bu faktların Abdulla Şaiqin ruhuna əyan olduğuna hamımız inanırıq. Abdulla Şai-

qin həyat və yaradıcılığı haqqında dəyərli alimlərimiz yığcam məruzələrlə çıxış edəcək. Bu məruzələrdə ustad ədibin türkçülük fikirləri, ədəbiyyatşünas kimliyi, onun milli teatrımızın inkişafındakı rolu, özəlliklə uşaq ədəbiyyatı yaradıcılığı, o cümlədən pedaqoji fəaliyyəti haqqında geniş danışacaqlar. Hər bir məruzəçiyə bəri başdan təşəkkür edib, konfransımızın işinə uğurlar arzulayıram. Və mən xüsusi təşəkkürümü Ülkər xanım Talıbzadəyə bildirmək istəyirəm. Çünki bu tədbirin təşkil olunmasında onun çox böyük xidmətləri var, rolu var. Ülkər xanım ilə çox geniş müzakirələrimiz olub. Mən çox şadam ki, bu gün Ülkər xanım Abdulla Şaiq irsinin təbliğində, tanıtılmasında çox fəal rol oynayır. Ona görə sizə xüsusi təşəkkürümü bildirirəm və biz bilirik ki, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin ciddi təmirə ehtiyacı var. Çox hörmətli nazirimiz Anar müəllim də bu tədbirdə iştirak edir. Biz birlikdə hökumət üzvlərimizə də bu məsələni çatdırıb, yaxın gələcəkdə bu istiqamətdə ev muzeyinin kollektivinin, belə deyək ziyalıların xahişlərinin reallıqda öz əksini tapacağına inanırıq. Çünki cənab Prezidentimizin siyasətində hər zaman böyük şəxsiyyətlərimiz, böyük ziyalılarımız, onların irsinin təbliği, tanıtılması, yaşadılması xüsusi yer tutur. Eyni zamanda, cənab Nazirə – Anar müəllimə çox təşəkkürümü bildiri-

rəm. Anar müəllim bu tədbirin təşkilinə fəal dəstək verib. Abdulla Şaiq irsi ilə bağlı çox gözəl fikir və düşüncələr bölüşəcək. Tədbirimizi Mədəniyyət komitəsinin çox dəyərli üzvü, tanınmış şairimiz, araşdırmaçımız Əkbər Qoşalı aparacaq. Tədbirdə iştirak edən bütün ziyalılara təşəkkür edirəm. Özəlliklə, tədbirin təşkilində iştirakçı olan qurumlara. Bunu biz birlikdə hamımız – bu adını sadaladığım qurumlar, başda Mədəniyyət Nazirliyi olmaqla həyata keçirmişik. Sonda bir daha bunu vurğulayım ki, Abdulla Şaiqin bu yubileyi məhz zəfər qələbəmizdən sonra qeyd edilir. İnanıram ki, o böyük şəxsiyyətin, o böyük ədibin də ruhu şaddır.

ANAR KƏRİMOV

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Naziri

Hörmətli konfrans iştirakçıları, hamınızı bir daha da salamlayıram. İlk növbədə, bu konfransın təşkil olunmasında Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinə, Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutuna, Türksöya, Beynəlxalq Türk Akademiyasına, Beynəlxalq Türk Mədəniyyət və İrs Fonduna və digər dəstək verən qurumlara təşəkkürümü bildirirəm. Gerçəkdən də, çox gözəl bir mövzudur və yubileydir. Ona görə də bu, bizim üçün də bir şərəfdir ki, belə bir şəxsiyyətin yubileyini birgə qeyd edirik. Anadan olmasının 140 illiyi tamam olan görkəmli şairimiz Abdulla Şaiq XX əsr Azərbaycan romantizminin Əlibəy Hüseynzadə, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhəhət, Abdullabəy Divanbəyoğlu, Hüseyn Cavid kimi ünlü nümayəndələri sırasında özünəməxsus yerə, təkrarsız mövqeyə malikdir. O özünün şair, nasir, pedaqoq, tərcüməçi, dramaturq kimi janrca zəngin, məzmunca dolğun və ideyaca mütərəqqi yaradıcılığı ilə milli ədəbi-bədii fikir tariximizdə silinməz izlər qoymuş, neçə-neçə nəsil insanların

milli vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi və bədii-estetik zövqünün formalaşması işinə mühüm töhfələr vermişdir. Abdulla Şaiqin bədii-estetik dünya-görüşünün formalaşdığı və fəaliyyət göstərdiyi illər yalnız xalqımızın deyil, bütün Şərqi və dünya xalqlarının tarixinə ən mürəkkəb dövrlərdən biri kimi daxil olmuşdur. Bu, elə bir dövr idi ki, bir tərəfdən dünyanı bürümüş müharibələr, inqilablar, milli-azadlıq hərəkatları alovlanır, digər tərəfdən bunun tam əksinə, elmi-texniki tərəqqi güclənir, kosmosun fəthi başlayır, ədəbiyyat və incəsənətin yeni növləri yaranıb inkişaf edir. Tarixin bütün bu mürəkkəb, ziddiyyətli olayları yazıçıdan yaşadığı dövrün güzgüsü olan taleyüklü əsərlər, epoxanın qarşıya çıxardığı aktual suallara bədii cəhətdən yüksək keyfiyyətli cavablar tələb edirdi. Birmənalı surətdə demək olar ki, Abdulla Şaiq özünün yarım əsrdən artıq çəkən mənalı yaradıcılığı ilə bu çətin, şərəfli və məsuliyyətli missiyasının öhdəsindən layiqincə gəlmiş, öz yorulmaz fəaliyyəti ilə milli-bədii fikrimizi önəmli dərəcədə zənginləşdirmişdir. Görkəmli ədib bədii yaradıcılığa "Lay-lay" uşaq şeiri ilə başlamış və bütün ömrü boyu uşaq ədəbiyyatı bütün yaradıcılığının prioriteti olaraq qalmışdır. Yazıcının uşaq ədəbiyyatına spesifik münasibəti on illər boyu müxtəlif tədris müəssisələ-

rində pedaqoji fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı olmuşdur. O, bir pedaqoq kimi ölkə ictimaiyyəti arasında böyük nüfuz qazanmış, öz şagirdlərinin tək-cə müəllimi yox, həm də yazıçısı, şairi, dramaturqu olmuş, uşaqlar üçün əlifba kitabı yazmaqla yanaşı, uşaq ədəbiyyatını yaradanlardan biri olmuşdur. Onun 1910-cu ildə qələmə aldığı "Gözəl Bahar" pyesi ilə milli uşaq dramaturgiyamızın əsası qoyulmuş, sonra ədibin qələmindən bu dramaturgiyanın "Bir saatlıq xəlifə", "Yazıya pozdu yoxdur" və digər parlaq nümunələri meydana çıxmışdır. Dramaturqun "Tıq-tıq xanım", "Tülkü həccə gedir" əsərləri isə müəllifin tək-cə öz yaradıcılığı və Azərbaycan ədəbiyyatının yox, ümumən dünya uşaq ədəbiyyatının şedevrlərindən sayılır. Bu əsərlər indi də öz tərbiyəedici rolu və ideya-bədii aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Abdulla Şaiq maarifi, elmi, təhsili təbliğ edən, insanları halallığa, məhəbbətə, dostluğa, millətləri sülhə, barışa, dövlətləri ədalətə səsləyən "Əsrimizin qəhrəmanları", "Araz", "Tapdıq dədə", "Məktub yetişmədi" və digər bu kimi çoxsaylı roman, povest və hekayələri öz müəllifinə bir nasir kimi məxsusi mövqə qazandırmış və onun adını milli-bədii nəsr tariximizə qızıl hərflərlə yazmışdır. Abdulla Şaiq istər inqilabdan əvvəl, istərsə də sovet dönəmində yaz-

dığı əsərləri ilə Azərbaycan müasir ədəbi-bədii dilinin əsasını qoyan ədiblərimiz sırasında xüsusi yer tutur. Görkəmli yazıçının çoxcəhətli və zəngin yaradıcılığında bədii tərcümə də öz özəl yerini tutur. İstər rus, istər Şərqi, istərsə də Qərbi ədəbiyyatı tarixinə yaxından bələd olması, yüksək bədii zövq və istedadı onun bədii tərcümə materiallarının seçilməsilə dilimizə çevrilməsi işində mühüm şərtlər olmuşdur. Onun Şekspir, Puşkin, Lermontov, Krilov, Qorki və digərlərindən elədiyi bədii tərcümələr uşaq və gənclərin dünya ədəbiyyatı şedevrləri ilə tanışlığı və maariflənməsində mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan teatrının rekordlar zənginliyi işinə öz müsbət təsirini göstərmişdir. Və təsadüfi deyil ki, ədibin tərcüməsində Şekspirin "Maqbet" tragediyasında hazırlanan tamaşa milli teatr tariximizin qızıl fonduna qızıl hərflərlə yazılmışdır. Görkəmli yazıçının bədii tərcümə sahəsindəki fəaliyyətinin zirvəsi olan Nizami Gəncəvinin "Şərəfnamə" poeması isə dahi şairin ana dilimizə tərcüməsinin ən uğurlu örnəklərindən biri sayılır. Abdulla Şaiqin uzun illər böyük bədii tərcüməçilik və pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olması onda istər dünya, istərsə də milli ədəbiyyatın bir sıra görkəmli nümayəndələri haqqında fikirlər formalaşdırmışdır.

Yenə də təsadüfi deyil ki, böyük pedaqoqun şagirdləri sırasında sonralar milli ədəbiyyatımızın S.S.Axundov, C.Cabbarlı və digər bu kimi görkəmli simaları yetişmişdir. Lakin Abdulla Şaiqin Azərbaycan ədəbiyyatına ən böyük töhfəsi, şübhəsiz ki, oğlu - görkəmli filoloq alim akademik Kamal Talıbzadə olmuşdur. İstər bir ədib, istərsə də bir pedaqoq kimi yüksək keyfiyyətləri ilə yanaşı, bir insan kimi malik olduğu ali cəhətlər Abdulla Şaiqə elm, təhsil və ədəbiyyat mühitində böyük nüfuz qazandırmışdır. Tanınmış türk pedaqoqu və ədibi Xəlil Fikrət Abdulla Şaiq haqqında demişdir: "İstər bir pedaqoq, istərsə də bir yazıçı kimi biz hamımız Şaiqə bənzəsək, nə mutlu bizə". Abdulla Şaiqin bir amalı, bir qayəsi olub: mənsub olduğu xalqın maariflənməsi və dünya xalqları sırasında özünə layiqli bir yer tutması. Məhz Abdulla Şaiq kimi şəxsiyyətlərimizin fəaliyyətləri və əsərləri ilə Azərbaycanda yeni nəsillər yetişmiş ki, onlar 30 illik işgalla da barışmamışlar. Təbii ki, Ali Baş Komandanımızın siyasi iradəsi və qətiyyətli mövqeyi ilə Azərbaycan ordusu, Azərbaycan oğulları bu tərbiyəvi idealları öz əcdadlarından almaqla vətən torpağımızı düşməndən azad etmişlər. Bir daha bu fürsətdən istifadə edərək hər birimizi Vətən Müharibəsi Zə-

fəri münasibətilə təbrik etmək istərdim və eyni zamanda da, belə şəxsiyyətlərimizin daim ürəklərimizdə olmasını, qəlblərimizdə, yaddaşlarımızda qalmasını arzu edərdim. Bir daha da bu tədbirin təşkilatçılarna belə bir şəxsiyyəti yada saldıqlarına görə təşəkkür edirəm və konfransın uğurla davam etməsini arzu edirəm. Təşəkkür edirəm.

İSA HƏBİBBƏYLİ
AMEA-nın vitse-prezidenti,
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat
İnstitutunun direktoru, akademik

“Abdulla Şaiq kimdir?” sualına cavab vermək üçün onun yaradıcılığının və çoxcəhətli fəaliyyətinin bütün istiqamətlərini və mərhələlərini özündə əhatə edən bir format meydana çıxarmaq lazımdır. Mən düşünürəm ki, bu, bir neçə istiqamətdə inkişaf edən, nəhayət, özünün gerçək geniş əhatə dairəsini tapan bir model ola bilər. Abdulla Şaiq bədii yaradıcılığa XIX əsrin axırlarında klassik poeziya nümunələri ilə başlamışdı. Tərcümələrini çıxsaq, ilk qələm təcrübələri klassik poeziya üslubunda yazılmış qəzəllərdən ibarət idi. Lakin zaman dəyişmiş, qəzəl ədəbiyyatı ənənəsi, Mirzə Fətəli Axundzadənin sözü ilə desək, “Gülüstan və zinətül-məcalis” dövrü keçmişdir. Aşıqanə qəzəllərlə milləti gələcəyə, maarifləndirməyə, milli oyanışa aparmaq mümkün deyildi. Mirzə Fətəli Axundzadə ilə başlayan yeni ədəbiyyat artıq meydanda idi. Abdulla Şaiq də XX əsrin əvvəllərində yeni ədəbiyyatın inkişaf etdirilməsinə özünün böyük töhfələrini vermişdir. Doğrudur, XX

əsrin əvvəllərində Abdulla Şaiq, əsasən, Azərbaycan romantizm ədəbi cərəyanını təmsil edirdi. Burada onun adını Azərbaycan romantizmini təmsil edən güdrətli romantik sənətkarlarla, milli romantizm ədəbi cərəyanının baniləri ilə – Hüseyn Cavid, Əlibəy Hüseynzadə, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhətə birlikdə çəkmək tamamilə təbiidir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, Abdulla Şaiqin romantizmi ilə Hüseyn Cavidin, Məhəmməd Hadinin romantizmi fərqli bir istiqamətdədir. Hüseyn Cavid fəlsəfi, Əlibəy Hüseynzadə ictimai-siyasi romantik üslubun nümayəndələri idilər. Hətta ideyaca, üslubca Abbas Səhhətin yaradıcılığı da Abdulla Şaiqin yaradıcılığından fərqlənirdi. Əgər Abdulla Şaiqə ən yaxın olan Abbas Səhhət romantik-realist sənətkar idisə; onda romantizm birinci, realizm ikinci idisə, XX əsrin əvvəlləri kontekstində Abdulla Şaiqdə realizm əvvəl, romantizm ondan sonra gəlirdi. Əgər diqqətlə fikir versək, Abdulla Şaiq nəsr əsərlərində realist, şeirlərində romantikdir. Onun nəsrində, məsələn “Məktub yetişmədi” hekayəsində sadə insanların ağır məişəti, həyatı, ümidləri realistcəsinə təsvir olunub. “Araz” romanı da, “Əsrimizin qəhrəmanları” romanı da çox realist əsərlərdir. Amma Abdulla Şaiqin şeirləri ideal və insanlığa həsr olunmuş mükəmməl romantik lirika örnəkləridir. Onun “Həpimiz

bir günəşin zərrəsiyiz, həpimiz bir yuva pərvərdəsiyiz” misralarında ümumbəşəri romantik ideallar öz əksini tapmışdır. Abdulla Şaiq nəsrində S.S.Axundov, S.M.Qənizadə kimi gerçək ideyaların daşıyıcısı idi. Şeirlərində isə Hüseyn Cavidin, Əlibəy Hüseynzadənin, Məhəmməd Hadinin, Abbas Səhhətin fikir və əqidə yoldaşı idi. Bu cəhətdən Abdulla Şaiq XX əsrin əvvəllərində romantizmlə realizm arasında olan, realizmi ağır gələn, daha obrazlı desək, realizm ağırlıqlı romantik şair idi. Abdulla Şaiqin sovet hökumətinə qədərki yaradıcılıq mərhələsində dəqiq belədir.

Amma sovet hökuməti qurulduqdan sonra, meydana klassik romantiklərdən yalnız Hüseyn Cavid qalmışdı. Belə ki, Abbas Səhhət və Məhəmməd Hadi dünyasını, Əlibəy Hüseynzadə isə yaşayış yerini dəyişmişdi. Bir nəfərin yazıb-yaratması ilə ədəbi cərəyan yaşaya bilməzdi. Ona görə də Abdulla Şaiqin yaradıcılığında maarifçi realizm istiqaməti tədricən inkişaf etdi və o tədricən maarifçi-realizm yolunu tutdu. Abdulla Şaiq həm həyatda, həm də ədəbiyyatda maarifçi realist ədib kimi fəaliyyət göstərmişdir. Abdulla Şaiqin Bakıda yaratdığı məktəb Şaiq Nümunə Məktəbi kimi şöhrət qazanmışdı. Bu dövrdə Bakıda cəmi iki nümunə məktəbi var idi: Süleyman Sani Nümunə Məktəbi və Abdulla Şaiq Nümunə Məktəbi. Azərbaycanın bir çox görkəmli

ziyalıları həmin nümunə məktəbindən çıxmışlar. Abdulla Şaiq Nümunə məktəbi nümunəvi təhsil müəssisəsi olmaqdan başqa, həm də ədəbiyyat, sənət məktəbi idi, yazıçıların görüş yeri idi və s. Hesab edirəm ki, Abdulla Şaiqin həyatı və yaradıcılığı, fəaliyyəti bu istiqamətlərdə müstəqillik dövründə yenidən öyrənilməlidir.

“Abdulla Şaiq kimdir?” – sualına daha başqa aspektlərdən də elmi cavablar vardır.

Abdulla Şaiq – Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının böyük yaradıcılarından biridir. Onun uşaqlar üçün yazdığı şeirlər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının qızıl fonduna daxildir. Xalqımızın bir neçə nəsli Abdulla Şaiqin uşaq şeirləri ilə yetişib formalaşmışdır.

Abdulla Şaiq – XX əsrin əvvəllərində məktəblərdə tədris olunan qiymətli dərsliklərin müəllifidir.

Abdulla Şaiq – görkəmli tərcüməçidir. Rusiya və Avropa ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri Abdulla Şaiqin tərcüməsində xalqımıza çatdırılmışdır.

Abdulla Şaiq – tanınmış ictimai xadim idi. O, SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

Abdulla Şaiq – Azərbaycan ziyalılığının ən görkəmli nümayəndəsi idi.

Abdulla Şaiq – şəxsiyyətdir.

Hesab edirəm ki, Abdulla Şaiqin böyük əsərlərindən biri də oğlu, görkəmli ədəbiyyatşünas alim,

akademik Kamal Talıbzadə idi. Bu gün mənim Abdulla Şaiqdən danışmış, böyük müəllimimiz, akademik Kamal Talıbzadədən danışmamamağa mənəvi haqqım yoxdur. Kamal Talıbzadə bizim aspirantura dövrü müəllimimiz idi. Mən namizədlik dissertasiyası müdafiə edəndə dissertasiya şurasının sədri idi. Abdulla Şaiq özünün yüksək ziyalılığı və elmi-əsərləri ilə yeni nəsillərin inkişafına böyük xidmət göstərmişdir. Eləcə də ustad bir ədəbiyyatşünas kimi Kamal Talıbzadə də bir neçə nəslin inkişafına, gənclərə yol açan, meydan verən çox böyük bir elm xadimi idi. Akademik Kamal Talıbzadə Azərbaycanda ədəbi tənqid tarixi elmi məktəbini yaratmışdır. Kamal Talıbzadə, həmçinin Abdulla Şaiqin çoxcildlik - 5 cildlik əsərləri külliyyatını hazırlayıb, nəşr etdirmişdir. Kamal Talıbzadənin bu ciddi mətnşünaslıq işi Abdulla Şaiq kimi Ata qarşısında övlad borcundan başqa, həm də yüksək ədəbiyyatşünaslıq missiyasının yerinə yetirilməsi demək idi. Bu gün Bakı şəhərindəki Abdulla Şaiqin ev muzeyi adını daşdığı böyük sənətkarın da, akademik Kamal Talıbzadənin də xatirəsini yüksək səviyyədə yaşadıb yeni nəsillərə çatdıran nümunəvi mədəniyyət ocağı kimi fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

Abdulla Şaiqin adı və xatirəsi yaşadılır, əsərləri yeni nəsillərin tərbiyəsinə uğurla xidmət edir.

ANAR
Xalq yazıçısı
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri

Mən bütün tədbir iştirakçılarını salamlayıram və qarşıdan gələn Novruz bayramı münasibətilə təbrik edirəm. Abdulla Şaiq xoşbəxt sənətkardır. Çünki biz gözümüzü açanda tanış olduğumuz ədəbiyyat nümunələri onun əsərləridir. Hətta özümüz oxumağı bacarmayanda bizim ana və nənələrimiz bizə onun uşaq şeirlərini oxuyublar. Mənim uşaqlıqda eşitdiyim misralar indiyə qədər yadımdadır. Biz Abdulla Şaiqi "Məktub yetişmədi", "Tıq-tıq xanım", Nizaminin motivləri əsasında yazılan əsərlərin müəllifi kimi tanıyırdıq. Amma mənə elə gəlir ki, o, müstəqillik dövründə yəni dən doğuldu. Məlum oldu ki, keçən əsrin 18-20-ci illərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yazdığı şeirlər təkcə romantik şeirlər deyildi, məzmun etibarilə sağlam milliyyətçi, türkçü şeirlər idi və sovet sistemi bunları bizdən gizlədirdi. Hətta Şaiqin "Füyuzat"la əlaqəsi inkar olunurdu. Bundan başqa, Abdulla Şaiqin oğlu Kamal Talıbzadə də Şaiqin özü üçün yazdığı antisovet ruhlu

şeyirlərini üzə çıxardı. Məlum oldu ki, Şaiq zahirən sovet tərəfdarı kimi görünsə də, daxilən milliyyətçi ruhlu imiş və bu, sovet dövründə də davam edirmiş. Şaiq ədəbiyyata yeni böyük bir cərəyanın nümayəndəsi kimi gəlmişdi. Onun müasirləri Hüseyn Cavid, Əlibəy Hüseynzadə, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət həmin nəslin nümayəndələri idilər. Bu nəslin yazıçılarından sovet dövründən yalnız iki nəfər salamat çıxmışdı: Məmməd Səid Ordubadi və Abdulla Şaiq. Ordubadinin arxasında kommunist keçmişi var idi. O, çox gənc yaşlarından bu əqidəyə səmimi şəkildə bağlanmış böyük yazıçımızdır. Abdulla Şaiqin keçmişi isə daha çox millətçilik ruhuna bağlı idi. Lenin ordeni almağına, deputat seçilməsinə, çox böyük nüfuza sahib olmasına baxmayaraq, içində yenə də keçmişin, itirdiyi dostların nostaljisi dayanırdı. Bu da konkret ictimai fikir tarixi üçün zəruri olan bir faktla təsdiq olunur ki, xəbər tutanda ki, Hüseyn Cavid gəlib, Şaiq onu qarşılamağa gedib. Bu da Mircəfər Bağirovun qəzəbinə səbəb olub. Bu, mənim üçün Abdulla Şaiqin saflığının, dostlarına olan sədaqətinin böyük bir nümunəsidir. Bu epizod mənim ssenarim əsasında çəkilmiş "Cavid ömrü" filmində öz əksini tapmışdır. Mən fəxr edirəm ki, Şaiq obrazı ilk dəfə mənim ssenarim əsasında çəkilmiş

bir filmdə canlandırıldı. Mən Şaiq nəslinin davamçısı Ülkər xanımı da salamlayıram və arzu edirəm ki, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyi həmişə şəhərimizin mədəniyyət ocaqlarından biri kimi öz fəaliyyətini davam etdirsinsin.

GÜNAY ƏFƏNDİYEVA
Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti
və İrsi Fondunun prezidenti

Çox sağ olun, çox təşəkkür edirəm. Türk Mədəniyyəti Fondu adından sizin hər birinizi salamlayıram. Bu Novruz ərəfəsində sizinlə birlikdə olmaq çox xoşdur. Onlayn olsa da, hamımız bir aradayıq. Mən bu gözəl təşəbbüsə görə millət vəkilimizə, türkçü Qənirə xanıma öz təşəkkürlərimi bildirirəm. Və demək istəyirəm ki, Abdulla Şaiq dedikdə, ilk ağılımıza gələn, hörmətli Anar müəllimin vurğuladığı kimi, uşaqlıqdan əzbər bildiyimiz o kiçik lakonik şeirlərin, əsasında koloritli cizgi filmləri çəkilmiş əsərlərin müəllifi gəlir. İndi o cizgi filmləri Azərbaycan televiziyasının qızıl fondunda yerləşməkdədir. Mən xatırlayıram ki, uşaqlıqda Abdulla Şaiqi Krılovla müqayisə edirdim. Çünki Abdulla Şaiqin şeirləri heyvanların maraqlı aləminə aparırdı bizi. Onların maraqlı əhvalatları vasitəsilə bizə – uşaqlara, belə demək olarsa, həyatı öyrədirdi, bizə həyat dərsi verirdi. Abdulla Şaiq, ilk növbədə, uşaq şairidir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının banilərindən biridir. Amma, eyni zamanda, çox ciddi bir maarifçidir.

Onun Azərbaycan təhsilinin inkişafında böyük xidmətləri olub. Uşaqlar üçün bağçaların açılmasında, kitabxanaların yaradılmasında, qadınlar üçün jurnalların buraxılmasında çox böyük xidmətləri olub. Eyni zamanda, Abdulla Şaiq görkəmli bir pedaqoqdur. On bir adda dərsləyin müəllifidir. Uşaqlar və qadınlar üçün dərslərin öz doğma ana dilində, ana türkcəsində aparıldığı xüsusi siniflərin, türk ocaqlarının açılmasında Abdulla Şaiqin böyük xidmətləri var. Onun keçdiyi dərslər ümumi türk mədəniyyətini əhatə edirdi. Bizim hörmətli nazirimizin qeyd etdiyi kimi, türk yazıçısı və pedaqoqu Xəlil Fikrətin Şaiq haqqında sözlərini mən də təkrarlamaq istəyirəm. O deyirdi: "Biz bütün müəllimlər ruhən Şaiqə bənzəyə bilsək nə mutlu bizə". Bu həqiqətən belə idi. Çünki onun qoyduğu məktəb, onun tərbiyə verdiyi şagirdlər sonra bütün türk dünyasının ziyalarına çevrilmişdilər. Abdulla Şaiq, həm də görkəmli bir tərcüməçidir. O, Azərbaycan oxucusuna Şekspiri tanıtdı, Conatan Sviftin Qulliveri ilə tanış etdi. Abdulla Şaiq Puşkini, Krılovu, Lermontovu, Nekrasovu, digər rus şairlərinin şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Bunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, xalq ədəbiyyatının toplanmasında onun böyük rolu olmuşdur. Qənirə xanımın vurğuladığı kimi, çox böyük türkçü idi Abdulla Şaiq.

Onun bir çox şeirlərində türkçülük xətti, türkçülük ideyası çox aydın görünür. Və bir şeyi də diqqətə çatdırmaq istəyirəm ki, Yusif Ziya Talıbzadə Abdulla Şaiqin qardaşı idi. Dövrünün tanınmış ziyalı Yusif Ziya Talıbzadə Osmanlı ordusunun komandanı Ənvər Paşanın müavini idi. O, Qızıl Orduya qarşı aparılan o döyüşlərdən sonra həlak olmuşdur. Demək istəyirəm ki, Talıbzadələr ailəsi çox ziyalı bir ailə idi. Azərbaycanda yaşadığı zaman, 1907-ci ildə Quranın Azərbaycan türkcəsinə tərcümə edilmiş 8 nüsxəsini Türkiyə sultanı Əbdülhəmidə aparmağı Hacı Zeynalabdin Tağıyev Yusif Ziyaya etibar etmişdi. Bunları təkrarlamaqda məqsədim bu ailənin həqiqətən ziyalı bir ailə olduğunu bildirməkdir. Və bu xüsusiyyət Abdulla Şaiqdən sonrakı nəsillərə keçib. Vaxtilə mən o məşhur yazıçılar evində onun oğlu Kamal Talıbzadə ilə, bizim görkəmli akademikimizlə bir binada yaşayırdıq, qonşu idik. Mən balaca uşaq idim, amma Kamal müəllimi və onun həyat yoldaşı Rəfiqə xanımı indi də çox yaxşı xatırlayıram. Mənim yadımdadır ki, Kamal müəllim o irsə, o dəyərlərə necə münasibət bəsləyirdi. Və çox şadam ki, indi bu nəsil Ülkər xanımla davam edir, onun uşaqlarıyla davam edir. Mən bilirəm ki, Ülkər xanım Abdulla Şaiq Muzeyinə çox gözəl rəhbərlik edir və onu böyük məmnuniyyətlə Türk Mədəniyyəti

yəti Fonduna dəvət etmək istəyirəm, çünki bizim də Abdulla Şaiqlə əlaqədar müxtəlif layihələrimiz, fikirlərimiz var. Biz onları birgə müzakirə edə bilərik. Bilirsiniz ki, beynəlxalq türk mədəniyyəti fondu Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin təşəbbüsü və Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə prezidentlərinin dəstəyilə yaradılmışdır. Bizim missiyamız, əlbəttə ki, türkdilli xalqları bir-birinə yaxınlaşdırmaq və doğmalaşdırmaqdır. Bu işdə biz Abdulla Şaiqin irsindən yararlanmağa bilərik. Onun əsərlərini digər türk xalqlarının dilinə tərcümə edə bilərik. Müxtəlif layihələr həyata keçirdə bilərik. Sonda bir şeyi demək istəyirəm ki, Qənirə xanımın dediyi kimi, Abdulla Şaiqin yübiyeyinin Zəfər ərəfəsinə təsadüf etməsi bizi çox sevindirir. Düşünürəm ki, çox tez bir zamanda Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş torpaqları yenidən çiçəklənəcək, orada uşaq səsləri eşidiləcək. Abdulla Şaiqin və bizim digər görkəmli şairlərimizin, yazıçılarımızın əsərləri orada səslənəcək. Və biz hamımız orada iştirak edəcəyik. Bir daha sizin hər birinizə bu gözəl konfransın təşkil edilməsinə görə təşəkkür edirəm. Hər birinizi qarşıdan gələn Novruz bayramı münasibətilə təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, Novruz bayramı gəlişi ilə gözəl günlər gətirsin.

Akademik DARHAN KIDIRALI
Beynəlxalq Türk Akademiyasının prezidenti

Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsinin hörmətli sədri, Akademiyanın hörmətli vitse-prezidenti, sayğıdəyər millət vəkilləri, Yazıçılar Birliyinin hörmətli sədri, qardaş təşkilatların rəhbərləri, Türk Ocaqlarının qiymətli başqanları, dəyərlı konfrans iştirakçılardı, hər birinizə Qazaxıstanın paytaxtından isti salamlarımı çatdırıram. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinə, Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinə, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat institutuna, Yazıçılar Birliyinə və dəstək verən digər qurumlara vacib tədbirdə göstərdiyi təşəbbüskarlığa görə Türk Akademiyası adından təşəkkürümü bildirirəm. Azərbaycan Ədəbiyyatı, ədəbi fikri o qədər zəngindir ki, onun haqqında danışmaq hər zaman böyük məsuliyyət və ustalıq tələb edir. Azərbaycan Ədəbiyyatı bir çox sahələrdə öz ilkləri ilə Türk və müsəlman xalqlarının ədəbiyyatı arasında hər zaman xüsusi çəkiyə və mövqeyə sahib olmuşdur. Bu il 880 illik yubileyini qeyd etdiyimiz böyük Nizamidən başlayaraq davam edən və daim yüksəlişdə olan ədəbi ənənələr XIX yüzilin so-

nu, XX yüzilin əvvəllərində öz inkişafının zirvəsinə çatdı. Bu illər Azərbaycan ədibləri milli ideologiyanın türkçülük məfkurəsinin formalaşmasında öncül rol oynadılar. Həmin ideoloqların sırasında Abdulla Şaiqin xüsusi yeri və mövqeyi var. Abdulla Şaiqin müəllim-pedaqoq kimliyi milli ideologiyanın formalaşmasında zəruri olan incə məqamı, dəyərdim ki, digər ziyalılardan daha yaxşı dərk edirdi. Bu, uşaq ədəbiyyatı idi. O, milli ideologiyanın təməlinin uşaqların bilgiləndirilməsi, təhsil alması ilə başladığını anlayırdı. O zamanadək nəinki Azərbaycanda, bütün türk dünyasında, bu sahədə böyük boşluq var idi. Həmin boşluğu Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatının banisi kimi Abdulla Şaiq doldurmağa çalışdı. Və bunun öhdəsindən böyük məharətlə gəldi. Təsadüfi deyil ki, onun 120 il öncə yazdığı əsərlər bu gün də Azərbaycanda dillər əzbəridir.

Bildiyiniz kimi, Beynəlxalq Türk Akademiyası orta məktəblərimizdə oxudulması üçün orta q dərsliklər üzərində iş aparır. Orta q Türk ədəbiyyatı dərsliyi də bu sıradadır. Düşünürəm ki, bu dərsliklərdə milli ideologiyamızın formalaşmasında xüsusi rol oynayan, orta q dəyərlərimizə daha çox vurğu edən Abdulla Şaiq kimi ədiblərimiz üstünlük təşkil edəcəkdir. Abdulla Şaiq kimi ziyalılarımız uşaqlarımızın məhz öz ana dilində, doğma türkcələrində

təhsil almaları, oxumaları üçün bütün ömürlərini fəda ediblər. Milli qiraətin, müntəxəbatın, ədəbi məzmunun və kontentin formalaşmasına, şagirdlərin öz dillərində təhsil almasına, ana dilində kursların açılmasına, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanmasına böyük əmək sərf edən ədib həm də nəcib bir ənənənin əsasını qoyub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Azərbaycanda Türk ocağı bərpa olunarkən, onun bərpaçılarından biri olması Abdulla Şaiqin milli ideallara, türkçülük məfkurəsinə bağlılığını göstərən ən vacib amillərdən biridir. Bu, onun zəngin yaradıcılığının da başlıca istiqamətlərindən biridir. Maarifçi qələmi ilə Abdulla Şaiq tək-cə Azərbaycanda deyil, Osmanlı cəmiyyətində də milli kimliyin, türk kimliyinin oyanmasında önəmli rol oynayıb. Məsələn, ədib Marş ruhunda olan şeirlərindən birində yazırdı:

Birləşəlim, türk oğlu, bu yol millət yoludur,
Ünlə, zəfərlə, şanla tariximiz doludur.
Yürüyəlim irəli, haydı, millət əsgəri,
Keçmişimiz şan, zəfər, durmayalım biz geri.
Dalğalanır üstümdə şanlı Turan bayrağı,
Alovlanır qəlbimdə «Ərkənəqon» ocağı.
Haydı, yola çıxalım, haqsızlığı yıxalım,
Turanda gün doğunca zülmətlə çarpışalım!

Ümumiyyətlə, XIX-XX yüzilliklərdə Azərbaycan ədəbiyyatı, publisistikası ümumtürk ədəbiyyatına Mirzə Fətəli Axundzadə, Əlibəy Hüseynzadə, Əhməd Ağaoğlu, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Abdulla Şaiq kimi onlarla böyük sənətkar bəxş etmişdir. Onların yaradıcılığı ideya olaraq Azərbaycan sərəhədlərinə sığmamış və türk dünyasına təsir etmiş və silinməz bir iz buraxmışdır. Məhz onların ideyaları öz bəhrəsini vermiş, bu gün Azərbaycanın Qarabağ qələbəsi ilə taclanmışdır. Hesab edirəm ki, onların yaradıcılığının milli birliyimizin formalaşmasına yönəlmiş başlıca istiqaməti xüsusi olaraq araşdırılmalı və təbliğ olunmalıdır. Bu baxımdan Türk Akademiyası hər cür dəstəyi göstərməyə hazırdır. Çünki ədəbiyyat bizim ruhumuzdur, həyatımız, yaşayışımızın inikasıdır. Bu baxımdan xalqlarımızın yaxınlaşmasında rolu əvəzsizdir. Biz Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat İnstitutu ilə birlikdə, hörmətli ağsaqqalımız İsa müəllimin və Azərbaycanın Qazaxıstandakı səfirliyinin dəstəyi ilə bir çox Azərbaycan ədibləri ilə bağlı layihələr həyata keçirmişik. Bundan əvvəl böyük şair və filosof Nəsiminin əsərlərinin müəyyən qismini ilk dəfə qazax dilinə tərcümə edərək çapdan çıxarmışırıq və onun yubileyini YUNESKO səviyyəsində qeyd etmişik.

Yeri gəlmişkən, o zaman YUNESKO-da Azərbaycanın daimi nümayəndəsi olan hörmətli nazirimiz Anar müəllim bu işə böyük dəstək göstərmişdi. Hüzurunuzda ona bu cür təşəbbüslərə dəstəyinə görə bir daha təşəkkür edirəm. Ümumiyyətlə, Türk akademiyası milli dövlətçilik anlayışımızın, milli ideologiyamızın formalaşmasına yönəlmiş ədəbiyyat nümunələrinin qarşılıqlı şəkildə türk xalqlarına çatdırılması, təbliğini vacib hesab edir və imkan olduqca bu istiqamətdə layihələri dəstəkləməkdə qərarlıdır. Bu gün 140 illik yubileyini qeyd etdiyimiz böyük ədib və müəllim Abdulla Şaiqin də yaradıcılığının daha geniş şəkildə araşdırılması və türk dünyasına tanıtılmasına böyük ehtiyac vardır. Bu baxımdan bu günkü tədbirin əhəmiyyətini xüsusi qeyd edir, bu təşəbbüskarlığa görə Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinə, saygıdeyər millət vəkili-miz Qənirə Paşayevaya, toplantımıza zənginlik qatan məruzəçilərimizə və bütün iştirakçılara ayrı-ayrı təşəkkürlərimi bildirirəm. Yeri gəlmişkən, türk dünyasının ortaq dəyəri olan qarşıdan gələn Novruz bayramı münasibəti ilə hamınızı təbrik edir və yeni ildə sizlərə ən xoş arzularımı çatdırıram. Diqqətiniz üçün sağ olun.

Doç. Dr. BİLAL ÇAKICI
TÜRKSOY Baş katibinin müavini

Bayram yeli çardaqları yıxanda,
Novruz gülü, qar çiçəyi çıxanda,
Ağ buludlar köynəklərin sıxanda,
Bizdən də bir yad eyləyən sağ olsun,
Dərdlərimiz qoy dikəlsin dağ olsun!

Sayın Anar müəllim, sayın Ganire Paşayeva, sayın İsa müəllim, sayın Günay Efendiyeva, sayın Darxan Kızıralı, saygıdeyər millet vekillerim, çox dəyərli katılımcılar, hanımefendilər, beyefendilər! Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı TÜRKSOY, genel sekreteri Düsen Kaseinov və şahsım adına sizleri saygıyla, sevgiyle selamlamaktan və Nevruzunuzu kutlamaktan, sizlərlə bir arada olmaktan böyük mutluluk duymaktayım. Hepinizi hoş gördük. Türk halkları arasındakı kardeşliyi gücləndirmək, türk kültürünü dünyaya tanıtmak, ortak dəyərlərimizi yeni nesillərə aktarmak için çalışmalar yapan teşkilatımız türk kültürünə, sanatına ve edebiyatına böyük hizmetleri geçmiş önemli şahsiyetləri tanıtmak amacıyla etkinlikler düzenliyor, üye ülkelerimizde

yapılan etkinliklere destek veriyoruz. Bu çerçevede Azerbaycan'ın yetiştirdiği Türk dünyasının önemli şahsiyetleri Nizami, Molla Penah Vagif, Mirza Fetali Ahuntzade, Alibey Hüseyinzade, Ahmet Cevat, Hüseyin Cavit, Cafer Cabbarlı, İlyas Efendiyev, Samet Vurgun, Bahtiyar Vahapzade, Gara Garayev, Niyazi ve nice dahiler anısına hem Ankara'da, hem Azerbaycan'da, hem de kardeş ülkelerimizde çeşitli etkinlikler gerçekleştirdik. En son iki hafta önce Ankara'da sayın Azerbaycan Kültür Bakanımızın katılımlarıyla büyük mütefekkir ve şair Nizami'nin sekiz yüz sekseninci (880) yılına, ünlü ressam Mikayıl Abdullayev'in yüzüncü (100) yılına ve Abdurrahimbey Hakverdiyev'in yüz ellinci (150) yılına ithafen üç büyük etkinliğe imza attık. Ve Azerbaycan Çocuk Edebiyatının seçkin simalarından biri olan yazar, şair, pedagoğ Abdulla Şaik'in doğumunun yüz kırkinci (140) yılını sizlerle beraber anmak için bir araya gelmiş bulunuyoruz. Anadolu türkçesinin büyük şairi Yunus Emre'nin de dediği gibi:

Ten fanidir can ölmez,
Çün gitti geri dönmez.
Ölürse ten ölür,
Canlar ölesi degil.

Ölümünün ardından bile böyle seçkin insanları bir araya getirmesi ve birleştirmesi, onun büyük bir

insan olduğunun, eserleriyle aramızda hâlâ yaşadığının bir nişanesidir. Abdulla Şaik hakkında değerli bilim insanları bizleri daha ayrıntılı bir şekilde bilgilendireceklerdir elbette, ancak, bu kıymetli yazımızın, "Fitne" ve "Karaca Kız" adlı çocuk pyesinin TÜRKSOY-un 2017 yılında yayımladığı üçüncü tiyatro almanağına dahil ettiğimizi ve tiyatroseverlerin beğenisine sunduğumuzu burada belirtmek isterim. Bu etkinliği düzenledikleri ve bizleri davet ettikleri için Azerbaycan Kültür Bakanlığına, Milli Meclisin Kültür Komitesine, Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsüne, Azerbaycan Yazarlar Birliğine ve emeği geçen tüm kişi ve kurumlara huzurunuzda teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Türk kültürüne hizmet eden ve onu zenginleştiren dahi şahsiyetlerin arasında Abdulla Şaik'i saygıyla anıyor, yazdığı eserlerin daima yaşayacağına olan inancımınla bütün katılımcıları şairin bir şiiriyle selamlamak istiyorum.

Leyla deyim, yat ciğerim parası,
Ağlama çox, ey gözümün qarası.
Olma yemek-içmeyin avarası,

Böyü biraz, yeddi yaşa yetgilən,
Səhər tezdən dur məktəbə getgilən,

Dərs oxuyub yazmağa səy etgilən
Leyla quzum, leyla, gözüm yatgilən,
Rahat olub bir azca boy atgilən.

Təmiz geyib dolangilən gül kimi,
Hər gün oxu dərşini bülbül kimi,
Gəzmə küçələrdə gedib veyl kimi,
Leyla quzum, leyla, gözüm yatgilən,
Rahat olub bir azca boy atgilən.

Sən də çalış elm ilə şöhrət qazan,
Qanma cəhalətə olarsan yaman,
Elm ilə abad olubdur cahan,
Leyla quzum, leyla, gözüm yatgilən,
Rahat olub bir azca boy atgilən.

Dikkatinize göre teşekkür edirem.

ÜLKƏR TALIBZADƏ
*Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin direktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi*

Hörmətli konfrans iştirakçıları, hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən konfransın təşkilində əməyi keçən təşkilatçılara, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinə, Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinə, AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutuna, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fonduna, TÜRKSÖY-a, Beynəlxalq Türk Akademiyasına və eyni zamanda konfransa dəstək verən bütün qurumlara Abdulla Şaiqin ocağı adından, Abdulla Şaiqin ailəsi adından, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin kollektivi adından dərin təşəkkürümü bildirirəm. Hörmətli Qənirə xanıma təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Çünki bu konfransın əsas təşkilatçısı, təşəbbüskarı bizim Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsinin sədri hörmətli Qənirə xanımdır. Qənirə xanım, sizə mən öz şəxsi təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Təkcə ona görə yox ki, bu, mənim babama, Abdulla Şaiqə həsr olunmuş bir tədbirdir. Bu tədbir ümumilikdə Azər-

baycan xalqının ədəbiyyatına, mədəniyyətinə, Azərbaycan xalqının türk dünyasında tanıtılmasına həsr olunmuş bir konfransdır. Sizin vaxtınızı çox almaq istəmirəm, Çünki bizi qarşıda hörmətli alimlərimizin çıxışları, Abdulla Şaiqin yaradıcılığının müxtəlif sahələri ilə bağlı maraqlı məruzələr gözləyir. Biz onlara qulaq assaq, onların məruzələrini dinləsək, mənə elə gəlir ki, daha yaxşı olar.

Mən qısaca Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyindən məlumat vermək istərdim. Abdulla Şaiq çox xoşbəxt bir insan olub. O hər zaman sevgi ilə əhatə olunub. Şaiqi həm müəllim və yazıçı dostları çox sevib, həm tələbələri. Şaiqin əsərlərini 100 ildən artıqdır ki, bütün yaş dövrlərinə məxsus olan oxucuları sevə-sevə oxuyur. Şaiqin yaradıcılığı, şəxsiyyəti hər zaman həm məsləkdaşları, həm oxucuları, həm də dövlət tərəfindən yüksək dəyərləndirilib. Hələ 37 yaşında Şaiqin yaradıcılığına, şəxsiyyətinə həsr olunmuş yubiley tədbirləri keçirilib. Şaiq 37 yaşında olanda onun adını daşıyan Şaiq Nümunə Məktəbi yaradılıb. Şaiqin yaratdığı ilk anadilli sinfin əsasında təşəkkül tapan məktəb onun adını alıb. Şaiqin 42 yaşında onun pedaqoji fəaliyyətinin iyirmi illiyi münasibətilə Azərbaycan dövləti və müəllimləri, tələbələri ona möhtəşəm yubiley gecəsi keçiriblər. Mustafa Quliyev, Atababa Musaxanlı, Vəli Hacıoğ-

lu, İsmayil Hikmət, Hüseyn Cavid, Qafur Əfəndizadə, Şəfiqə Əfəndizadə, Tağı Şahbazi, Mikayıl Rzaquluzadə, məşhur tələbələri ədiblə bağlı gözəl fikirlərini, duyğularını bölüşmüş və ona ithaf olunan şeirlərini səsləndirmişlər. Yubiley gecəsinin materialları Şaiq-20 adlı kitabda nəşr edilib. O kitab indi muzeyimizin Fondunun nadir eksponatlarından biri kimi qorunur. Qeyd etmək istərdim ki, Kamal müəllim 2001-ci ildə həmin kitabı transfoneliterasiya edərək, latın qrafikasında təkrar nəşr etdirmişdir. Abdulla Şaiqin 75 illik yubileyi yenə də dövlət tərəfindən çox yüksək səviyyədə qeyd edilmiş, hələ onun sağlığında 75 illik yubileyi keçirilmiş və bu yubileyin də xroniki kino-kadrları hal-hazırda Azərbaycan televiziyasının arxivində və bizim fondumuzda qorunub saxlanılır. Şaiqin 100 və 120 illik yubileyləri ilə bağlı sərəncamları Ulu Öndər Heydər Əliyev imzalayıb. O, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında keçirilən 100 illik yubiley təntənəsində şəxsən iştirak edib. Ədibin 100 illik yubileyində bir sıra dövlət tədbirləri sırasında onun yaşadığı küçəyə A.Şaiqin adı verildi. 110 illik yubileyi ərəfəsində, 1990-cı ilin dekabrında isə onun yaşadığı evdə Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyi yaradıldı. Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyini, burada da qeyd olunduğu kimi, Abdulla Şaiq irsinin davamçısı, təbliğatçısı aka-

demik Kamal Talıbzadə yaratmışdır. Bu muzeyi yaradanda, əlbəttə ki, Kamal müəllimin qarşısında çox böyük çətinliklər dururdu. Abdulla Şaiq bu ocaqda, bu evdə 40 ildən artıq ömür sürmüşdü. 1916-cı ildən 1957-ci ilə qədər burada yaşamış və yaratmışdı. 1957-ci ildə ailəsi ilə birlikdə buradan köçdükdən sonra sonra bu evdə demək olar ki, bir şey qalmamışdı. Muzeyin yaranması məqamına gəlib çatanda Kamal müəllim çox böyük çətinliklə Abdulla Şaiqin sənədlərini, ona məxsus olan çox dəyərli eksponatları muzeyə toplamış və elmi cəhətdən dərin məzmunu olan mövzu-ekspozisiya planı yaratmışdı ki, həmin mövzu-ekspozisiya planını biz indiyə qədər əsas tutaraq muzeyimizin işini davam etdiririk. Bu il Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyinin də yubileyidir – 30 yaşı tamam olur. Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyi 9000-dən çox eksponatı olan zəngin fonda malik bir mədəniyyət müəssisəsidir. Muzeyimizin fəaliyyət dairəsi çox genişdir. Bu ağır Pandemiya dönəmində də biz işimizi davam etdirir, onlayn rejimdə Şaiqsevərlərə mədəni xədmət göstəririk. Sonda mən bütün konfrans iştirakçılarını, bütün Şaiqsevərləri muzeyimizi ziyarət etməyə dəvət edirəm. Muzeyimizin qapıları hər zaman sizin üzünüzə açıqdır. Burada çıxış edən hər bir ziyalımıza dərin təşəkkürümü bildirirəm. Ortaq türk qurumlarının başqanlarına, bura-

da iştirak edən nümayəndələrinə öz dərin təşəkkürümü bildirirəm və konfrans iştirakçılarını üzümü-zə gələn Novruz bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Təşəkkür edirəm.

ARZU BAĞIROVA
"Regional Hüquqi və İqtisadi Maarifləndirmə"
İctimai Birliyi

Çox təşəkkür edirəm, Əkbər müəllim, minnətdaram. Hörmətli millət vəkili, Azərbaycanımızın, türk dünyasının çox dəyərli ziyalıları, əziz dostlar! Mən hər birinizi salamlayıram və üzümüzə gələn Novruz bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Hələ uşaqlıqdan adını əzbər bildiyimiz, uşaqlar üçün şeirlərini əzbərlədiyimiz maarifpərvər ədibimiz Abdulla Şaiqin 140 illik yubiley konfransında çıxış imkanı üçün çox şadam. Bu gün virtual konfransda görüşürük. Ümidvaram, yaxın aylarda canlı ünsiyyət fürsətimiz olacaq. Sizləri bizim ictimai birliyimizin qərargahında, eləcə də birliyimizin düzənləyəcəyi tədbirlərdə bilavasitə görmək bizim üçün çox xoşdur. Abdulla Şaiqin adı çox vaxt maarifçiliklə qoşa çəkilir. Maarifçilik kateqoriyasında fəaliyyət bizim ictimai birliyin adı və profili ilə bilavasitə bağlıdır. Bu mötəbər konfransda mən onun üzərində durmaq istərdim ki, biz ustad ədibin seçilmiş əsərlərinin nəşrinə qərar vermişik. Bizim təşkilatın

bu yöndə birgə layihələri həyata keçib. Həmçinin də, istəyirik növbəti layihəmiz ustad ədibin seçilmiş əsərləri olsun. Ümidvaram, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyi, digər əlaqədar yaradıcı qurumlar iş yaradıcılıq planında kitabın tərtibində bizə öz mənəvi dəstəklərini əsirgəməyəcəklər. Həmin kitab bizim Abdulla Şaiqin 140 illiyinə məktəblərimizə, müəllimlərimizə, maarifçilərimizə kiçik töhfəmiz olsun. Konfransın təşkilində rol alan bütün rəsmi, ictimai, elmi qurumlarla əməkdaşlığımıza şad olarıq. Bir daha hər birinizə uğurlar diləyirəm. Diqqətiniz üçün təşəkkür edirəm.

Dr. CEZMİ BAYRAM

"Türk Ocaqları" İstanbul şöbəsinin başkanı

Abdulla Şaiq Türk Ocağının kurucularındandır. Türk Ocağı kurulduğu yıllarda Azərbaycanın ziyalıları Ali bey Hüseyinzade, Ahmed Ağaoğlu, Mehmed Emin Resulzade Türkiyəyə ilk gələnler və gayret göstərənler oldular. Türkiyədəki və Azərbaycandakı aydınların bir-birilə irtibatda olduğunu biliyoruz. İki tərəfdəki aydınlar türklük milli şüurunun uyanmasına qayret göstərdilər. O yüzden həm Türkiyədə Ziya Uşaklıgil, Ömer Seyfeddin gibi şəhsiyyətler hikayələr, şiirlər yazaraq, tiyatro eserləri yazaraq, folklorumuzu ortaya çıxararaq türklük şüurunun gənclərə aşılamişdır. Abdulla Şaik de hər alanda bir şey yazmışdır. O dönm türkçülərinin önəmli özəliklərindən birisi sadəcə yazmaq değıldi, aynı zamanda eğitim faaliyyətinin içində bulunmaktı. İşte Abdulla Şaik de Azərbaycanda eğitim faaliyyətinin içində ən mükəmmel şəkildə bulunmuş. Bizim büyük pedaqoqumuz Halil Fikretin ona imrenməsi de son dərəcədə önəmli. Fakat ben teessüflə ifadə edeyimki Halil Fikretin yakından tanıdığı bu büyük eğitimciyi maalesef bu gün Türkiyədəki eğitimciler

tanımıyorlar. Özellikle onun Nümune Mekteb'inde yetişenlerin ne büyük şahsiyetler olduğu dikkata alınarsa, demek ki Şaik'in eğitim metodu üzerinde düşünülmesi ve ilgilenme yapılması gerekir.

Ben bu zamana kadarki Abdulla Şaik'e karşı ən azından türk dünyasının, özellikle Türkiyənin göstermediyi ilginin uyanmasına bu toplantı vesile olur diye düşünüyorum. Gördümki aslında biz Abdulla Şaik'i sadece böyle bir toplantıda değil, daha geniş bir toplantıda daha ciddi mövzularla ortaya koymamız lazım. Özellikle onun pedaqojik alanda türk milli şüurunun sadece Azərbaycanda değil, türk dünyasında da uyanması istiqametinde yaptığı faaliyyətinin çok güzel bir şekilde ifade edilmesi lazım.

Ben bu toplantıya katılmadan önce baktımki, Türkiyəde Abdulla Şaik ile ilgili neşriyyat çok az. Bundan bazı seçmeler yapılması zaruretinin düşünüyorum. Demin İctimai Birliyin başkanı olan Arzu hanım biz bunu yapacağız, dedi. Ben memnun oldum. Onlar seçtiklerini biz Türkiyə türkçesine çeviririz ve Türkiyəde yayımlansın. Bizim tabi bir Türk Ocaklı olarak türk milli şüurunun uyanmasına vesile olan Abdulla Şaik'le ilgili çok daha başka faaliyetler yapmamız lazım. Fakat şimdiden söyleyim ki Türk Ocağı İstanbul Şübesinin 9 nisan akşamı yapacağı proqram Abdulla Şaik hakkında olacaktır.

Ben bütün katılımcıları tekrardan selamlıyorum. Özellikle bu faaliyyəti düzenliyen Qanira hanıma təşəkkür ederim. Fakat Qanira hanım konu bu tip önəmli şahsiyyətlər olduqda bize önceden hatırlatırdı. Bu sefer bizi ihmal etti. İnşallah bundan sonra ihmal etmez və hepinizə tekrardan sayqılar sevgilər sunuyorum.

AKİF AŞIRLI
*Azərbaycan "Türk ocaqları"nın başqanı,
"Şərq" qəzetinin baş redaktoru*

Mən də konfransa qatılan bütün təşkilatların, qurumların rəhbərlərini və eyni zamanda parlamentin Mədəniyyət Komitəsinin sədri, hörmətli millət vəkili Abdulla Şaiq Azərbaycan Türk ocağının qurucularındandır. Çox təəssüf ki, indiyə qədər Abdulla Şaiqin Azərbaycan Türk ocağının qurucularından biri olması barəsində elə bir əhəmiyyətli dəlil-sübut yox idi. Biz arxiv araşdırmaları zamanı müəyyən sənədlər əldə etdik; 1918-ci il sentyabrın 24-də Bakı işğaldan cəmi 5-6 gün idi azad edilmişdi. Bakıda açılan ilk qeyri-hökumət təşkilatı Azərbaycan Türk ocağı oldu. Türk ocağının təsisçiləri Abdulla Şaiq, Əhməd Cavad, eyni zamanda Müsavat partiyasının yaradıcılarından Abbasqulu Kazımzadə və Kərbəlayı Vəli Mikayıl oğlu idi. Bununla bağlı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilk Daxili İşlər Nazirliyinin rəyi və razılığı əsasında Behbud bəy Cavanşir tərəfindən 735 sayılı şəhadətnamə Abdulla Şaiqə verilib. Həmin sənədin əsası arxivdədir. Surətini isə Abdulla Şaiqin

ev muzeyinə vermişik. Eyni zamanda, Azərbaycan Türk ocağının müvəqqəti qərargahı olan "Şərq" redaksiyasında saxlanılır. Mən təşəkkür edirəm bu tədbir üçün. Təbii ki, biz keçən il Abdulla Şaiqin 140 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlamışdıq. Bu pandemiya dövrü imkan vermədi. Çox sağ olsun Azərbaycan Türk ocağının bərpaçılarından olan, nəinki Azərbaycanın, türk dünyasının çox qiymətli sözcüsü, öz türkçü, milliyyətçi baxışı ilə türk dünyasına xidmət edən Qənirə xanım belə bir təşəbbüs ilə çıxış elədi. Bu konfransın təşkilinə görə öz təşəkkürümü bildirirəm. Aprel ayının 9-da həm İstanbul Türk ocağı və eyni zamanda Azərbaycan Türk ocaqları belə bir konfransın keçirilməsini qərarlaşdırıb. Sadəcə mən türk dünyası ilə ilgili türk təşkilatlarının rəhbərlərinin birgə iştirak etdiyi konfransda bir məsələni də dilə gətirmək istəyirəm, bir təklif vermək istəyirəm. Abdulla Şaiqlə yanaşı, onun qardaşı Axund Yusif Ziya Talıbzadə dövrünün tanınmış şəxsiyyətlərindən olub. Çox təəssüf ki, Azərbaycan ictimaiyyəti Axund Yusif Ziya Talıbzadə barəsində o qədər də dərin biliyə malik deyil. Axund Yusif bizim mətbuat tariximizdə ən önəmli simalardan biridir. Eyni zamanda, Quranı Azərbaycan dilinə tərcümə edən alimlərimizdən biridir. Türkçü, milliyyətçi düşüncəsi ilə Ənvər Paşanın ya-

nında olub. 1923-cü ildə bolşeviklər tərəfindən qətlə yetirilən Axund Yusif Ziyanın həyatının sənədləşdirilməsi barəsində kitabların, tədqiqat əsərlərinin yazılmasına çox ciddi ehtiyac var. Düşünürəm ki, bu yöndə də bizim birgə səylərimizə ciddi ehtiyac var. Təşəkkür edirəm. Minnətdaram.

Dos.Dr. YUSİF ALI AFŞAR
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Quba filialının direktoru,

Çox hörmətli konfrans iştirakçıları, dəyərli ziyalılar, alimlər! Abdulla Şaiq irsinin araşdırıcıları və Abdulla Şaiq işığına toplaşmış dəyərli əməkdaşlar!

Bu gün belə bir konfransın keçirilməsində texniki dəstək verməyimizdən şərəf duyuruq. Bütün konfrans iştirakçalarına ADP-nin Quba filialının kollektivi adından salamlar çatdıraraq uğurlar arzulayıram. Həmçinin, türk dünyasının qarşından gələn bahar bayramını – Novruz bayramını təbrik edirəm. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının banilərindən biri ədəbiyyatşünas, tədqiqatçı Abdulla Şaiqin 140 illiyinin "Arazdan Turana" adı ilə onlayn formada keçirilməsi, böyük şairin irsinin öyrənilməsi çox önəmli və əhəmiyyətlidir. Burada öz çıxışları ilə Abdulla Şaiq yaradıcılığına işıq salan dəyərli ziyalılarımızın fikirləri yeni tədqiqat istiqamətlərinin ortaya qoyulmasına səbəb olacaqdır. Böyük şairin əsərlərində tərbiyə, təhsilə bağlılıq, insanlığa sevgi, vətənə məhəbbət ideyaları əsas qırmızı xətt olaraq keçdikdə, ali təhsil müəssisəsi olaraq, bu cür tədbirlərin, konf-

ransların keçirilməsinin bizim tələbələrimiz üçün önəmli və əhəmiyyətli olduğunu düşünürük. Vaxt almadan bu konfransda çıxış edən hər kəsə minnətdarlığımı bildirirəm. Demək ki, biz böyük Abdulla Şaiqin yaradıcılığı, qardaşı, onların bu günə kimi gizli olan tərəfləri ilə bağlı, Ustadım Akif Aşırlının çox gözəl söylədiyi kimi, bəzi məsələləri bilməmişik. Bu da bizim ədəbiyyat tariximizdə bəzi üstüörtülü mətləblərin hələ də olması deməkdir. Və buna görə mən belə bir tədbirin ərsəyə gəlməsində Qənirə xanıma, Ədəbiyyat İnstitutunun rəhbərliyinə, İsa müəllimə minnətdarlığımı bildirirəm. Biz də bu konfransa dəstək verdiyimizə görə mənəvi qida aldığımızı. Bir daha minnətdarlığımı bildirirəm.

MƏRUZƏLƏR

CAVANŞİR YUSİFLİ

Filologiya elmləri doktoru, professor

ƏDƏBİYYATIMIZIN SƏHNƏSİ ABDULLA ŞAIQ – “HƏPİMİZ BİR GÜNƏŞİN ZƏRRƏSİYİZ...”

“... Ey qardaşlar, həyatın qədrini biliniz,... oyanınız, hərəkət ediniz, qapı-bacalarınızı açınız, evinizə işıq düşsün, üfunətli və ağır havası dəyişilsin. Gözlərinizin tozunu silib diqqət ilə ətrafa baxınız, hər kəs işləyir, çalışır, həyatdan nəfərdar olur...”

Firudin bəy Köçərli

Abdulla Şaiq yüksək və fundamental təhsil almışdı: Tiflisdə və Xorasanda. Poetika, məntiq, dini və dünyəvi elmlər, ərəb şeiri və ədəbiyyatı tarixi. Xorasanda olarkən Yusif Ziya hər iki qardaşda elmə və ədəbiyyata marağın yanğıya çevrilməsində əsaslı rol oynadı. O dərəcədə ki, böyük qardaş bu hadisəyə hörmətlə müəllimin adını özünə təxəllüs götürdü: Axund Yusif Ziya. Abdulla Şaiq Bakıya gəlib müəllimlik hüququ verən şəhadətnaməni alır, şəhərin qaynar həyatına qovuşur, uşaqlıqdan qəlbinə yıxılmışan ülvi duyğularla daha sonralar – Xorasan və Bakıda gördüyü mənzərələr - millətin ac-yalavac vəziyyətdə, ələmlər içində çırpınması hansı məqam-

dasa birləşib onu gedəcək yolun başına gətirir. Abdulla Şaiq "Vətən" şeirini yazır. Bu tipli mətnləri ancaq maarifçi məfkurəli insan yazı bilərdi, həm də ana dilini VƏTƏN bilən bir şəxs. Abdulla Şaiqin hansı üslubda yazdığını, bir sözlə şeirlərinin poetikasını müxtəlif elmi üsullarla şərh etmək mümkündür və bu, müəyyən dərəcədə yazılıb da. Ancaq bir cəhət zənnimizcə çox önəmlidir: yaradıcı insan qoşulduğu ədəbi hərəkətdə qələmdaşları ilə birləşməzdən qabaq onlardan fərqlənir, yəni əslində hər şeyi əlahəzrət FƏRQ yaradır; o dövr Azərbaycan poeziyasında romantik pafoslu şairlərin sayı az deyildi, Abdulla Şaiqin poetik mətnlərində bir cəhət üzə çıkmırsa da, həmişə fərq yaradırdı: intonasiyanın sakit tonu, ritmin ləngərliyi, sanki bu mətn son məqamda və sanki unudulmamaq üçün yazılıb, həm də elə bir arxayınçılıqla ki, varsa, yazılacaq, son məqam olsa belə! Yəni, Abdulla Şaiq misralardakı enerjinin becid, əlbəəl insan qəlbinə sirayət edən axınındansa mənanın sadə, lakonik, hər bir yaşda və səviyyədə olan insanın dilinə çox yaxın şəkildə ifadəsinə üstünlük verirdi. Bu üslubda yazan isimlər mənanı hişz edən, onun pardaqlanıb çoxalmasına ömrünü verən və məhz bu məqsədə yönəlmiş çalışan sənətkarlardır. Misralar arası gəzib-dolaşan, qəlbə yol arayan duyğu sakit, iddiasız şəkil-

də veriləndə mənanın ifadəsi üçün ərazi genişləndikcə genişlənilir, bu cəhəti biz A.Şaiqin tərcümələrində də, xüsusən N.Gəncəvidən etdiyi poetik çevirmədə aydın görürük. Bu mənada o kontekstdə Abdulla Şaiq tək idi. Tək olduğuna görə də üslub hadisəsidir, folklordakı hikmətlə yazılı mətnlərdəki üslub reveransları onun istənilən mətnində qovuşuq halındaydı.

Gördükcə dərdini əriyir cismi-natəvan,
Ney tək sızıldayır dili-pürqəm, vətən, vətən!
Qarşımda dərd, matəmə batmış gözəl mələk
Səslər həzin səda ilə hərdəm: vətən, vətən!

Başqa tipli mətnlər də qələmə alır. Ancaq ədəbiyyatşünaslıq araşdırmalarında Abdulla Şaiqin bu tipli mətnlərindən bəhs edərkən "... oxucunu tərbiyələndirirdi..." kimi ifadələr yanlışdır, ədəbi aləmin başlanğıcında, kəndarında olan bir gənc bu mətnləri ilə belə mümkünsüz işin qulpundan yapışmazdı (elə sonralar da-!), daha doğrusu, bunu heç ağına gətirməzdi. Bu isə bədii mətnlərə münasibətdə orientirin olmamasından irəli gəlir. Əslində Abdulla Şaiq bu kimi çox gərəkli işləri praktik fəaliyyəti ilə əyaniləşdirirdi, 1906 və 1907-ci illərdə keçirilən müəllimlərin qurultayında fəal iştirakı, qurultaydan

dərhal sonra üç dərslük ("Uşaq çeşməyi", "Uşaq gözlüyü" və "Gülzar") hazırlayır. Daha sonralar "Milli qiraət", "Ədəbiyyat dərsləri", "Türk çəlengi" kimi dərslük və müntəxəbatlar yazır, beləliklə demək olar ki, A.Şaiqin praktik fəaliyyəti sayəsində bir neçə nəslin normal və milli əsaslarda təhsili üçün möhkəm əsas hazırlanır. Bu mənada onun fəaliyyətini kapsamca yalnız Firidun bəy Köçərli ilə müqayisə etmək olar, cəfakeşlik, usanmadan millət yolunda çalışmaq və uzaqgörənlik bu hər iki böyük şəxsiyyətin niyyətində idi. Bir tərəfdən dərslüklər yazır, digər yandan bədii mətnləri həm tərcümə edir, həm də özü uşaq şeirlərini qələmə alırdı. Hər şey maarif çirağının yandırılması ilə, ilk qıgılcımın ötürülməsi ilə başlayır. "Durna çirağı" artefaktını ilk dəfə ucqar bir kənddə bir tarix-ölkəşünaslıq muzeyində görmüşəm, daha sonralar Abdulla Şaiqin məşhur uşaq şeirlərini oxuduqda həmin detal yadıma düşürdü, bu çiraq gecənin zülmətində durnalara yol göstərir ki, azmasınlar, Abdulla Şaiq də məhz bu işlə məşğul idi (Abdulla Şaiqin qohumu Səməd Vurğun daha sonralar yazacaqdı: *Niyə şeirimizin baş qəhrəmanı// gah İrandan gəlir, gah da Turandan//Bəs mənim ölkəmin varlığı hanı...*), ölkənin varlığının formalaşmasında, dünyaya tanıtılmasında o maarifçi nəslin əvəzsiz əməyi olub.

Abdulla Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı şeirlər bir neçə baxımdan əhəmiyyətlidir; bu mətnlər elə bir zəmin hazırlayıb ki, yazıda ilkin duyğu olaraq ondan uzaqlaşmaq qeyri-mümkündür. *Bənövşəyəm, bənövşə// düşmüşəm dilə-dişə... Qərənfiləm mən//Gözəl gülləm mən//Yaşıl saplaqlı//Bir sünbüləm mən...*

... Sonra, təmsillər: Və nəhayət, *Tülkü həccə gedir...* Adı idomalaşmış bu təmsilin cövhərində məhz uşaq müdrikliyinin ifadəsi var. Tülkü həccə gedir... həm də böyükələr üçün bir dərslük. Folklor mətnlərində, xüsusən şeir şəklində olan mətnlərdə belə bir xüsusiyyət var: ləng, hər şeyin ətraflı, bitdə-bitdə təsvirindən sonra elə bir "ümumiləşdirici" misra gəlir ki, o təsviri "gözdən itirir", mahiyyətin bütün incəlikləri gözlərin önündə canlanır. Həmin misra(lar) "təsvirin təsviri" olmaqla ifadə metodu kimi çox dərin və ilk baxışdan anlaşılmazdır, bu məqam ona qədər keçirdiyimiz hisləri elə bir səviyyədə qovuşdurur (unutdurur həm də!) və nəhayətə çatdırır ki, bütün deyilənlər bir misrada, onun nüvəsində birləşir (başqalaşır həm də!): *qələm oynar qaşında... (Şiş papağı başında//Qələm oynar qaşında//Yüz əlli beş yaşında//Lap cavan öldü kosa//Gəlməz kimsələr yasa//Kosam iki cannıdı//Keçim onnan qannıdı//Yaz gəldi düşməniydi//Kosam bir oyun eylər//Öz özün toyun eylər//Mənim-kosamcanlıdı//*

Qolları mərcanlıdı//Kosama əl vurmayın//Kosam yazıq canlıdır.)

“Tülkü həccə gedir” mətnində də məhz bu poetik özəllik var, yəni Abdulla Şaiq folklordan istifadə eləmirdi, özü folklor yaradırdı: uşaq folkloru. Bu özəllik sonrakı dövrlərdə uşaq şairi kimi tanınan Məmməd Aslan, Məstan Günər, Əli Kərim, Tofiq Mahmud, İlyas Tapdıq və digər şairlərin yaradıcılığında əsas xüsusiyyətə çevrildi. Baxın: *Nənənin evində gəbə var//Gəbənin üstündə dəvə var//Dəvənin belində təpə var//Təpənin üstündə nəvə var//Dəvənin yunundan toxunur gəbələr//Dəvənin üstündə dayanır təpələr//Təpələr üstündə oynayır nəvələr.* Abdulla Şaiqin açdığı yol, istiqamət təkcə yuxarıda göstərdiyimiz nüansla məhdudlaşmır, bunun başqa bir özəlliyi də var: zaman-zaman uşaqlar üçün şeir və mənzum nağıllar yazan şairlərimiz (Məsələn, Məstan Günər) bədii yaradıcılığın digər sahələrində yeni nəfəs qazanmaq üçün unikal şans əldə etmiş olurlar, bu keyfiyyət hər şeydən öncə elə Abdulla Şaiqin özünə aiddir, o, ən müxtəlif janrlarda eyni uğurla gözəl mətnlər yaradırdı, çünki yol göstərən idi, durna çırağı kimi...

Abdulla Şaiq bu qədər müxtəlif və fərqli sahələrdə qələm çalmasına baxmayaraq hər bir işə sistemli yanaşmağı sevirdi. Və yazdığı hər bir işin itib getməyəcəyinə möhkəm inam bəsləyirdi. Eynən Fi-

ridun bəy Köçərlidə olduğu kimi. Ölümündən sonra “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materiallarını” məhz həyat yoldaşı nəşriyyata təqdim eləmişdi (1925-ci il). Abdulla Şaiq hansı dövr olur-olsun, siyasi rejim ölkədə hansı zülm ağacını əkir-əksin var olan nəsnelərin itməyəcəyini bilirdi, it sə belə bu şeylər nadir incilər kimi hansı bir vətən övladının sa qələmindən pöhrələnəcəkdi. Yəni, Abdulla Şaiqin ədəbiyyat anlayışında bir arasıkəsilməz ədəbi proses məqamı onu yaradıcılığa sövq edən işin mahiyyətindən irəli gəlirdi. Bir də fundamental təhsil görməsindən. Yuxarıda vurğuladıq ki, iki qardaşın – Yusif və Abdulla Şaiqin dünyagörüşünün formalaşmasında Xorasanda onlara dərs keçən müəllimin – Yusif Ziyanın böyük rolu olur. A.Şaiq bədii tərcüməyə məhz gənc ikən Xorasanda başlayır. İlk olaraq Krilovun “Sazəndələr” təmsilini rus dilindən fars dilinə çevirir və müəlliminə göstərir. Müəllimin “de görüm, sən farssan, ya Azərbaycanlı?” sualı onun həyatında dönüş nöqtəsi olur. A.Şaiq rus dilini Tiflis Ruhani idarəsinin nəzdindəki altı illik məktəbdə öyrənmişdi, daha sonralar dil bilgisini inkişaf etdirərək üçün ancaq rus dilində kitabların olduğu şəxsi kitabxanayı satın alır və hər şey bundan başlayır...Krilovun uşaqlar üçün yazdığı təmsillərin bö-

yük əksəriyyətini məhz o ana dilinə çevirir, Avropa klassiklərinin əsərlərindən parçalar tərcümə edir.

“Məktub yetişmədi”. “Həpimiz bir günəşin zərəsiyik” kimi bu da yazıçı düşüncəsinin, gələcəyə ünvanladığı mesaj-metaforadır. Nədənsə, bu hekayəni oxuduqda yada Ə.Məmmədخانının “Buz heykəl” əsəri düşür. Bu iki hekayə keçmişdən gələcəyə ünvanlanmış bir metaforik mesajın bəliktisi, mükəmməl işarələridir. Yəni, Abdulla Şaiq ilk çıqını elə bir mənbədən almışdı ki, onun yandırdığı şam gələcəkdə nəsilən-nəsilə ötürülmək üçün idi. Ona görə də bədii mətnlərdən çıxıb gələn “Şaiqanə” ifadəsi təsadüfi və ötəri bir söz deyildir. Abdulla Şaiq davam edən hadisələrdəndir, davam etdikcə bu missiyanın ifadəsi zamanla daha da mükəmməlləşir, diqqət edin, Abdulla Şaiq kimi Ənvər Məmmədخانlı da dünya ədəbiyyatını çox gözəl bilirdi, mütləq bu ik böyük ziyalıya qəribə enerji vermişdi: bədii mətni sövq-təbii hissiyyatla yaradıb onun içindəki “həyatı” incəliyinə qədər işləmək, ora varmaq və missiyanı qənirsiz şəkildə ötürə bilmək eşqi, şövqü və həsrəti. “Məktub yetişmədi” bu anlamda gələcəkdə “təkmilləşmək”, mükəmməl diskursiv ifadəyə çevrilmək üçün yazılmışdı – “Buz heykəl” hekayəsi vasitəsi ilə, bu sonuncusu isə modern Azərbaycan nasirlərinin yaradıcılığında bir daha diriləcəkdi.

Abdulla Şaiqin hekayəsində alt və üst qatda iki həyat tərzini qarşılaşdırılır, bir təhkiyə müstəvisində birləşir və ayrılır və hər iki halda faciə ilə sonlanır. Qurban neft quyusunun sahibinə baxdıqda və məktub qoynunda şəhər basırığında yıxılarkən saymaz-yana keçən şəhər adamları gördükdə bircə şeyi düşünür: nə xoşbəxtli bu insanlar, bir azdan evlərinə gedəcək, ipisti ocaqlarının başında olacaqlar. Qurbanınsa bircə əlacı vardı: ailəsinə məktub yazdırmaq və ağasının tamahının quyusunda boğulmaq...

Abdulla Şaiq bitməyən hadisədir...

TƏRANƏ TURAN RƏHİMLİ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
DGTYB Məsləhət Şurasının üzvü

ABDULLA ŞAIQ VƏ TÜRKCÜLÜK

Azərbaycan xalqının, eləcə də ədəbi ictimaiyyətinin uzun illər uşaq şairi kimi tanıyıb sevdiyi, vətən övladlarının dil açan kimi şeirlərini əzbərlədiyi Abdulla Şaiq böyük türkçü, turançı şairdir. Yaşayıb yaratdığı dövrün xofu ilə yaradıcılıq platformasını dəyişmək zərurəti hiss edən, uşaq şairi olmaq məcburiyyətində qalan Şaiqin alovlu türkçü şeirləri XX əsrin əvvəllərində onun bu ideologiyasının öndərlərindən olduğunu isbatlayır. Şaiqin türkçülük ruhunda yazdığı, sovet dövründə ədəbi aləmə məlum olmayan şeirləri ilk dəfə 2004-cü ildə akademik Kamal Talıbzadənin redaktoru və ön söz müəllifi olduğu "Arazdan Turana" kitabında işıq üzü görmüşdür. 1905-ci ildən 1958-ci ilədək üç fərqli ictimai-siyasi şəraitdə, çar Rusiya dövrü, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti illəri və sovet dövründə qələmə aldığı dəyərli lirik örnəklərin, poemalar və pyeslərin cəmləşdiyi "Arazdan Turana" kitabını diqqətlə nəzərdən keçirəndə şairin türk birliyi ideoloji məfkurəsinə

sonsuz sədaqətini görürük. Marş kimi yazdığı "Türk ədəmi-mərkəziyyət firqəsi "Musavat"a it-haf" şeirində oxuyuruq:

Birləşəlim, türk oğlu, bu yol millət yoludur,
Ünlə, zəfərlə, şanla tariximiz doludur.
Yürüyəlim irəli, haydı millət əsgəri,
Keçmişimiz şan, zəfər, durmayalım biz geri.¹

1918-ci ildə yazdığı bu şeirdə Şaiq türkün gücünün birləşməkdə olduğunu, onun tarixən yenilməzliyini, şanlı keçmişini tərənnüm edərək "Türk qafasında qorxu yuvalamaz, düşmənim!" deyə türkün əsrlərlə dünyaya meydan oxuyan, qüdrətli imperiyaları çökdürən tarixi cəsarətini düşmənlərin yadına salır. Şeirinin ümumi ruhu böyük millətsevər və etiqadlı turançı olaraq tanınan qüdrətli türk şairi Mehmet Akif Ersoyun "İstiqlal marşı" ilə yaxınlıq təşkil edir. "Kim bu cənnət vətənin uğruna olmaz ki fəda, Şühəda fışqıracaq, torpağı sıxsan, şühəda" deyən Mehmet Akiflə "Süngümüzün ucundan damar qətrə-qətrə qan, Hürriyyətdən, vətəndən ölincə keçməm, düşmən" deyən Şaiqi müqəddəs bir amal birləşdirir. Abdulla Şaiqin şeiri 1921-ci ildə qələmə

¹Şaiq A. Arazdan Turana. Bakı, "Nurlan", 2004, s.60.

alınmış "İstiqlal marş"ından 3 il öncə yazılıb. Hər iki əsərin qələmə alındığı illər türkün təhlükə ilə üz-
ləşdiyi zamana təsadüf edir. Millətinin sabahı ilə
bağlı həyəcanın, vətənin dar günlərinin yaşantıları-
nın təsiri ilə yazılan hər iki şeirdə azadlıq düşmənlə-
rinə nifrətlə yanaşı, türkün sarsılmaz gücünə inam
var, onun xoşbəxt sabahlarına ümid var. Abdulla
Şaiq bu inamı belə ifadə edir:

Dalğalanır üstümdə şanlı Turan bayrağı,
Alovlanır qəlbimdə "Ərgənəkon" ocağı.
Haydı, yola çıxalım, haqsızlığı yıxalım,
Turanda gün doğunca zülmətlə çarpışalım!²

Şaiqin müasiri Mehmet Akif də bir qədər sonra
"İstiqlal marş"ında eyni həyəcanla vətən sevgisi və
milli birlik sayəsində yadellilərin məğlub ediləcəyi-
nə, ədalətin bərqərar olacağına, türkün haqqı olan
istiqlalına qovuşacağına böyük inam və ümidini
əks etdirir:

Dalğalan sən də şəfəqlər kimi ey şanlı hilal!
Olsun artıq tökülən qanlarımın hamısı halal.
Əbədiyyən sənə yox, xalqıma yox bil ki, zaval:

²Şaiq A. Arazdan Turana. Bakı, "Nurlan", 2004, s.60.

Haqqıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyyət;
Haqqıdır, Haqqa tapan millətimin istiqlal!³

Abdulla Şaiq bütün yaradıcılığı boyu Vətənin,
millətin taleyüklü məsələlərinə son dərəcə həssas
münasibət bildirən sənətkar olub. Bunu onun türk-
çülük mövzusunda yazdığı şeirlərində də aydın
müşahidə etmək olur. 1918-ci ildə ermənipərəst si-
yasətçilərin və onların hərbi qüvvələrinin Bakını
qan dənizinə çevirdiyi, bu fəlakətli günlərdə yeganə
xilaskar kimi xalqın türk hərbi könüllülərinə ümid
bəslədiyi vaxt Şaiq "Neçin böylə gecikdin (İntizar
qarşısında)" şeirini yazır. Bu həmin hərbi könüllülər
idi ki, onların sırasında Osmanlı İmperiyası tarixin-
də əhəmiyyətli rol oynamış hərbi və siyasi xadim,
ordu generalı Ənvər Paşanın və Abdulla Şaiqin bö-
yük qardaşı, Balkan müharibəsində, Birinci Dünya
müharibəsində, Qars-Ərdəhan cəbhəsində türk or-
dusu sıralarında ruslara, ermənilərə qarşı qəhrə-
manlıqla vuruşan Yusif Ziyanın da silahlı dəstələri
var idi. Vətəninin yaşadığı faciədən sonra qəlbi qı-
rılmış, ruhu sönük, "ömür şüşəsi daşa dəymiş", hə-
yatı parçalanmış şair "Neçin böylə gecikdin" şeirin-

³Ersoy M.A. MehmetAkif Ersoy. "Safahat" İstanbul, 1993.

də xilaskar türk ordusunun intizarında olan millətinin duyğularını dilə gətirir. Bu şeirdə milli kədər yetim qalan uşaqların, ərinin itirən gəlinlərin göz yaşıyla sulanmış yollarda türk ordusunu gözləməkdən bənizlərinin saralması, ürəklərinin qəmdən parçalanması kimi təsirli bədii lövhələrdə öz əksini tapır. Şeirdəki "sən gəlməsən" gümanının cavabı ürəkləri sızladır, türk gəlməsə, "xarabaya dönən qəlb abad olmaz", "ürəklər heç şad olmaz", "günəş doğmaz, ümid gülü açılmaz" ... "Neçin böylə gecikdin?" çətin gündə qardaşın qardaşa ərki ilə yazılıb. Bu ritorik sualda, eləcə də şeirin məzmunundakı giley-güzar motivində dar macalda doğmasından kömək ummaq çaları var. Şaiq "Başqasını istəməm də, ey türk, çabuk sən gəl, sən, Bəkləməkdən yoruldu, eh, işlə gec qaldın, nədən?" deyərək türkün yalnız türkdən, öz qardaşından kömək gözlədiyini bildirir.

Həmin müsibətli günlərin təsirindən doğan eyni poetik ovqatı, dərin bədii həyəcanı şairin "Vətənin yanıq səsi" şeirində də müşahidə edirik. Altaylardan gələn o altun oxlu, mizraqlı, "Altun ordu" türküsünü söyləyərək əsrləri adlayan ordunun həsrəti bu şeirdə də sonsuz kədərlə dilə gətirilir. Bu Altun ordunu türk şairi, tənziMAT dövrü ədəbiyyatının nümayəndəsi Əhməd Hikmət Müftüoğlunun əsərində də görürük. Əhməd Hikmətin 18 hekayədən ibarət

"Çağlayanlar" kitabında toplanmış beşinci fəsil "Altun ordu" adlanır, Abdulla Şaiq bu hekayəni 1919-cu ildə nəşr edilən "Türk çələngi" dərsliyində də daxil etmişdi. Ə.H.Müftüoğlunun əsərində türkün əcdadlarının nədən yurdlarından köç etməsi, daha sonra Altun ordu kimi dünyanın dörd tərəfinə səpələnib başqa millətlərə necə təsir göstərməsi haqqında bəhs olunur. Şaiqin şeirində isə dar gündə olan Azərbaycan Altun ordunun yolunu gözləyir. Türkün Şərqi, Qərbi, Cənuba yol açan, Alpı, Himalayı Karpatı şənləndirən Altun ordusunun fərağında taleyindən küsən lirik "mən" sonsuz həsrətlə "Sizlər üçün qollarımı açmışam" deyərək fəryad edir:

Ananız, bak, sürüklənir yerlərdə,
Hər yanına xəncər, nəştər saplanmış.
Düşmüş də pək təhlükəli bir dərdə,
Sizlər, ağlar, bağı qan, xırpalanmış.⁴

Şair şeirdə "ana" deyərək Azərbaycanı, "baba" (yəni, ata) deyərək Türkiyəni anır. Burada türkün adı "Altayları andıran dəmir ürəkli bir nəslin övladı", "qəlbində iman, zəfər daşıyan Oğuzların, Elxanların əh-fadı" kimi ehtiramla anılır. "Anacığım, qanımız həp

⁴Şaiq A. Arazdan Turana. Bakı, "Nurlan", 2004, s.65.

əski qan" deyə türk xalqlarının eyni soydan, kökdən olduğunu xatırladan şair "Bu torpaqlar qanımızla boyansa, Nəfəsimiz qalınca öc alarız" deyə Azərbaycanın qisasının da alınacağını, hər obada, hər ocağın başında bir qəhrəmanın fürsət gözlədiyini vurğulayır.

Milli şüurun formalaşması, milli kimliyin tanıdılması yolunda qələm çalan, Azərbaycanı Turandan ayrı təsəvvür etməyən şairin 1919-cu ildə yazdığı, "Qurtuluş" qəzetinin 20 aprel 1920-ci il sayında dərc etdirdiyi "Arazdan Turana" şeirində isə böyük bir haray, bir çağırış nidası var:

Ox qardaşım, dinlə bəni bir zaman!
İztirablar içində çırpınır şimdi Turan.
Girmiş sehrlı divlər qızıl alma bağına,
Qara quzğun uçuşmuş soluna və sağına.

Türk xalqları ədəbiyyatında türkçülüyn rəmzi sayılan, Şaiqin digər əsərlərində də adı keçən "qızıl alma" simvolundan istifadə ilə şair Türk torpaqlarının yerdən divlərin əsarətində, göydən quzğunların mühasirəsində olduğunu yazmaqla dörd qütbdən düşmənlərin Türk torpaqlarına göz dikdiyinə işarə edir. O, göstərir ki, sehrlı divlər bu "qızıl alma" bağını ələ keçirib, qara quzğunlar Turanın dörd tərəfi-

ni sarıb. Şair Kür, Araz, Quzğun dənizi kimi alleqorik obrazları ilə Turan düşmənlərinə sonsuz qəzəbini ifadə edir. "Quzğun dənizi" dedikdə, o, burada Xəzər dənizini nəzərdə tutur, Xəzəri qədim türklərin adlandırdığı kimi, "Quzğun dənizi" adıyla obrazlaşdırır. Mənsəbi Bingöl ətəklərindən başlayan Araz Kürlə, "Quzğun dənizi" ilə birləşərək Turanı xilas edir, "Quzğun dənizi"nin (Xəzərin) ay-ulduzlu bənizi yenə güzgü kimi parıldayır, qızıl alma bağına yağılar ayaq basa bilmir. Şair dolayısı ilə göstərir ki, türkün türkə dayaq olmadığı yerdə Turan yoxdur, onun varlığı imkansızdır.

Abdulla Şaiq türkçülük uğrunda mübarizələrin boşa getməyəcəyinə, Turanın gerçək olacağına bütün ruhu ilə inanırdı. Gənc yaşda dünyadan köçən, ictimai həyatda fəal rolu olmuş bacısı Ruqiyyə xanımın məzar daşında yazdığı şeirdə də bu inamı görürük:

Rahat uyu bu məzarda, türk qızı,
Oxşar səni türkün ayı, yıldızı.
Türklük üçün sərf etdiyin əməklər
Boşa getməz, bir gün açar çiçəklər.

Şaiqin türkçü şeirlərində bir ülkər var, parıltısı göz qamaşdıran, Turan göylərindən türkü işığına

səsləyən Ülkər. Bu ülkər ağ hilalın yanında cazibəsini min qat artıran, türk bayraqlarında əks olunan səkkiz guşəli ulduzdur. Şairin şeirlərində odu ilə cahanı isidən, nuru ilə zülməti ziyalandıran bu ülkər bəzən o qədər parlaqdır ki, qaranlıqdan qurtuluş yolunda tək ümid onadır:

Sənədir ümidim, ey parlaq ülkər,
Mən də bir yolçuyam itkin, dərbədən.
Qurtuluş yolunu mənə də göstər,
Mələkdən, fələkdən uca sandığım.
("Ülkər")⁵

"Yeni ay doğarkən" şeirində isə həmin ülkər (ülkərlər) əvvəlki parlaqlığında deyil, işığı sönük, kiçik və uzaq görünür. Çünki bu ülkərlər bir-birinə yaxın deyil. Şair səmadakı ülkərlərin-ulduzların işığının belə zəif olmasını məhz onların bir-birindən uzaq düşməsi ilə əlaqələndirir. Eynilə, türk dövlətlərinin bir-birindən qoparılaraq ayrı salındığı, zəiflədildiyi kimi... Türk övladı Yavuzun anası ilə dialoqunda oxuyuruq:

O ülkərdir, anneciyim, bak nə qə qədər ufaqdır,
İşıqları pək sönük, həm bir-birindən uzaqdır.

Bən istərim yeddi ülkər qovuşsun bir-birinə,
Üzərmizdə Günəş gibi doğsun ülkər yerinə.⁶

Burada türk birliyi, türk dövlətlərinin birləşməsi ideyası aydın sezilir. Şair ulduzların birləşib günəş olması arzusunu dilə gətirərkən türk qövmünün də ulduzkən günəş imkanından, bütün dünyada parlaqmaq, "üfüqlərə çökən qara buludları inlətmək" gücündən bəhs edir. A.Şaiq "O Günəşdir iştə bənim taleyimün ülkəri!" dedikdə, bütün türk dövlətləri kimi Azərbaycanın da nicatını, taleyinin dəyişməsini türk birliyi ilə əlaqələndirir. Bu şeirdə türk bəkələri qiyafətindəki alicənab ananın oğluna "Öylə isə, anlı oğlum, o ayı, o yıldızları, Bir-birinə bitişdirib uğurlu bir günəş yap!" nəsihəti əslində türkə ulu çağırışdır.

"İstəkli nəvəm Ülkərə" şeirində də şairin yenə həmin ülkərin üzünə güləcəyini gözlədiyi səhərlərdən biri açılib:

Bir gün səhər dalmışdım ulduzların seyrinə,
Gözləyirdim üzümə haçan gülər Ülkərim.
Mən ulduzlar içində ona çoxdan vurğunam,
Görününcə üzümə işıq səpər Ülkərim.⁷

⁵Şaiq A. Arazdan Turana. Bakı, "Nurlan", 2004, s.72.

⁶Şaiq A. Arazdan Turana. Bakı, "Nurlan", 2004, s.71.

⁷Şaiq A. Arazdan Turana. Bakı, "Nurlan", 2004, s.108.

Turan göylərində nə vaxtsa günəş kimi parlacağından ümidini üzmədiyi o ölkənin şərəfinə Şaiq nəvəsinə "Ülkər" adını qoyur. Buradaca xatırlamaq yerinə düşər ki, o, öz övladlarına da türklüyün şərəfinə türk adları vermişdi: Kamal (Mustafa Kamal Atatürkün adı ilə), İldırım, Altunsaç... Sovet hakimiyyətinin öz mövqeyini çoxdan möhkəmlətdiyi, SSRİ-nin dünyanın siyasi taleyində söz sahibi olan iki ən güclü, hegemon dövlətdən biri olduğu, türkçülüyün, Turanın əlçatmaz, ünyetməz xəyal kimi göründüyü 1958-ci ildə Abdulla Şaiq böyük cəsarətlə "Mən ulduzlar içində ona çoxdan vurğunam" deyirdi, bir daha şeirlərindəki solmaz türkçülük sevgisini yada salır, unudulmağa qoymurdu.

Abdulla Şaiqin fəaliyyətinin bütün sahələrində türkçülük missiyasını uğurla yerinə yetirdiyini müşahidə edirik. Böyük türkçü şair Hüseyn Cavidin yaxın dostu və məsləkdaşı kimi, Azərbaycanda türk ocağının qurucularından biri kimi, ilk məktəbin yaradıcısı və dərsliklər müəllifi kimi də Şaiq hər zaman öz türkçü mövqeyinə sadıq qalıb. Təkcə onu xatırlatmaq kifayətdir ki, yazdığı dərsliklərdə Azərbaycan övladlarını daha çox türk ədəbiyyatı nümunələri ilə tanış etmək, onların bədii zövqünü bu əsərlərin təsirilə milli yöndə formalaşdırmaq məqsədini yerinə yetirmişdi. Bu dərsliklərə Ziya Göyalp,

Əli bəy Hüseynzadə, Rza Tofiq, Əhməd Hikmət, Tofiq Fikrət, Samipaşazadə Sezai, Cenap Şahabəddin, İsmayıl Hikmət və başqa türkçü yazıçıların əsərləri və tərcümeyi-halı daxil edilmişdi.

"Şair və qadın" dramatik poemasında lirik qəhrəmanın diliylə "Yaşamaram sevgi, ümid, imansız" deyən Abdulla Şaiq bütün varlığıyla, türkçü romantik ruhuyla Vətənə, millətə sevginin qalib gələcəyi, türk ocağının yenidən və daha gur şölələncəyi günlərə ümid edir, inanırdı.

ARZU ƏHMƏD HACIYEVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ƏDƏBİYYATŞÜNAS ALİM – ABDULLA ŞAIQ

XX əsrin əvvəllərində özünün professional mərhələsinə qədəm qoymuş Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının əsas simalarından biri də Abdulla Şaiq Talıbzadədir. Onun dövrü mətbuatda dərc olunan elmi və publisistik məqalələri, dərslilər üçün yazdığı elmi oçerklər, "Xatirələrım" memuarı milli ədəbiyyatşünaslığın konseptual problemlərinin həllinə doğru atılmış birər addımlar, həm də qiymətli elmi məxəzlərdir.

Məlum olduđu kimi, A.Şaiqin çoxcəhətli fəaliyyəti pedaqoji işində mərkəzləşmişdir. 1906-1907-ci illərdə keçirilən Müəllimlərin I və II qurultaylarında dərslilərin tərtibi işinin A.Şaiqə həvalə olunması ilə başlanan bu missiyanı ədib uzun illər davam etdirmişdir. Pedaqoji intibahın görkəmli nümayəndəsi (Y.Qarayev) A.Şaiq Azərbaycanda anadilli təhsilin əsasını qoyanlardandır. 1917-ci ildə çar hökumətinin "Məktəblərin milliləşdirilməsi" haqqında verdiyi qərarın ardınca A.Şaiq gizli şəkildə həyata keçirdiyi işi leqal şəkllə sala bildi. Lakin sözdə verilmiş

bu qərarı asanlıqla həyata keçirmək mümkün olmadı. Təhsildə milliləşmə bütünlüklə 1918-ci ildə - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dönəmində reallığa qovuşdu. A.Şaiqin rəhbərliyi ilə Bakı Realnı Məktəbinin bir sinfi milliləşdirildi. Tədricən siniflərin sayı artırıldı və beləliklə təhsili ana dilində aparılan ilk məktəb – Şaiq Nümunə Məktəbi yarandı. Ana dilində tədris materialının məhdudluğu Şaiqi dərslilik tərtibi işinə sövq etdi. 11 adda 30-a qədər dərsliyin müəllifi (və ya həmmüəllifi) olan ədib böyük enerji və ardıcıl əmək sərf edərək dərslilər üçün nəzm və nəsr əsərləri yazdı, Avropa və rus ədəbiyyatından tərcümələr etdi, ədəbi-tarixi faktların araşdırılması, folklor materiallarının toplanması ilə məşğul olmağa başladı. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin faktlarının təqdim olunması üçün milli yazılı ədəbiyyatın haradan başlanması, hansı ədəbi mərhələlərdən keçməsi kimi konseptual məsələlərə münasibət bildirilməli, klassik və müasir ədəbiyyat dəyərləndirilməli idi.

Dövrün ədəbiyyatşünasları ilə yanaşı, Abdulla Şaiq də özünün ədəbiyyat tarixi konsepsiyası ilə ədəbiyyat tarixini yaradanlar cərgəsinə qoşuldu. Abdulla Şaiqin ədəbiyyat tarixi konsepsiyası Azərbaycan milli yazılı ədəbiyyatının mənşəyi və mərhə-

lə təsnifini, klassik ədəbiyyata münasibətini və müasir ədəbiyyata dair fikirlərini ehtiva edir.

Milli yazılı ədəbiyyatın mənşəyi məsələsində Abdulla Şaiq İ.Hikmət, M.F.Köprülü, F.Köçərli, Y.V.Çəmənəminli və başqqa ədəbiyyatşünaslar kimi dil faktoruna əsaslanır. A.Şaiq M.P.Vaqif irsini milli yazılı ədəbiyyatın başlanğıcı kimi əsaslandırır, həm də Vaqif poeziyasının bədii metodu haqqında fikir yürüdür. Doğrudur, Vaqif irsinin metodu məsələsi Şaiqin məqalələrində problem səviyyəsində qaldırılmasa da, o, şairin irsinin təbii, canlı, xəlqi xüsusiyyətlər kəsb etməsini yüksək qiymətləndirir və bunu şairin realist olması ilə əlaqələndirir. Lakin bu realizmin metod və ya meyil səviyyəsində olması Şaiqin bir ədəbiyyatşünas kimi tədqiqat obyektı olmamışdır.

Sonralar A.Şaiq yeni bir faktla üzləşir və bu fakt onun yazılı ədəbiyyatın başlanğıcına dair fikirlərini, qısa müddətli olsa da, dəyişir: "Biz indiyə qədər ədəbiyyatımızı Vaqifdən başladığımız halda, bundan sonra Füzulidən daha əvvəl yaşamış Həbibdən başlayacağıq. Ədəbiyyatımızın tərəqqi və təalisi uğrunda çalışan və Həbib kimi dəyərli bir şairimizi aləmi-ədəbiyyata təqdim edən dəyərli şairimiz Salman Mümtaza təşəkkür və alqışlar".⁸

⁸A.Şaiq. Əsərləri. 5 cildə, IVc., Azərneşr, 1977, səh.135-136

Göründüyü kimi, bir sıra yeni ədəbi-tarixi faktların üzə çıxarılmasında müstəsna xidmətləri olan Salman Mümtaz XV əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi Həbib haqqında məlumat vermiş və bu, Şaiqin fikirlərində dönüşə səbəb olmuşdur. Bu istisna halı çıxmaq şərtilə bütün elmi fəaliyyəti boyu alim Vaqif poeziyasını milli yazılı ədəbiyyatın başlanğıcı hesab etmişdir. Milli dilə, ədəbiyyata bağlılıq o qədər qüvvətli idi ki, yaradıcılığının ilkin dövrlərində Abdulla Şaiq fars, ərəb dillərində yazan orta əsrlər Azərbaycan şairlərinin əsərlərini milli ədəbiyyatımızın dəyərləri hesab etmir, onları fars ədəbiyyatı nümunələri adlandırır: "Doğrudur ki, Xaqani və Nizami kimi müqtədir şairlərimizin fars lisanında törətdikləri bədiələr şərəfi yenə də bizlərə rachedir. Lakin tarixi-ədəbiyyatımızın parlaq səhifələrində onların əsərləri heç bir yer tutmayacaq və nami-mübarəkləri ədəbiyyatımızı zینətləndirməyəcəyi təəssüf olunacaq şeylərdəndir".⁹ Qeyd edək ki, əslində klassik irsə belə subyektiv münasibəti təkəcə Şaiqin mülahizələrində görmürük. Analoji yanaşma F.Köçərlinin, İ.Hikmətin, M.F.Köprülünün ədəbiyyat tarixi konsepsiyasında da müşahidə olunur.

⁹A.Şaiq. Əsərləri. 5 cildə, IVc., Azərneşr, 1977, səh.135-136

Abdulla Şaiqin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin mərhələ təsnifatına dair mülahizələri dövrün ümumi ədəbi-elmi atmosferini əks etdirir. A.Şaiqə görə, ədəbiyyat özünün inkişaf mərhələsində üç dövr keçirmişdir: 1. Xalq ədəbiyyatı dövrü; 2. İxtilat, yəni qaynayıb-qarışma dövrü; 3. Təqlid və iqtibas dövrü.

H.Zeynallı, S.Mümtaz, B.Çobanzadə, Ə.Abid kimi A.Şaiq də xalq ədəbiyyatını yazılı ədəbiyyatın təməli, bazisi hesab edir. O, islama qədər yaranmış ədəbiyyatı birinci ədəbi dövrə aid edir və bu dövrü "Xalq ədəbiyyatı dövrü" adlandırır. Şaiqə görə, ikinci ədəbi dövr islam dininin qəbul edilməsindən M.F.Axundzadə yaradıcılığına qədərki mərhələni əhatə edir. "İxtilat dövrü" adlandırdığı ikinci dövrü alim "təkamülə doğru ilk addım", "təkamül məktəbinin birinci sinfi" hesab etsə də, süni şəkildə yaradılmış bu mədəniyyəti saxta, şüursuz mədəniyyət adlandırır. Çünki bu dövrün ədəbiyyatını sənətkar ruhuna, qəlbinə dayanaraq yaratmamışdır. Ümumislamlar mədəniyyətini ədəbiyyat tarixində neqativ hal kimi qiymətləndirən alim belə qənaətə gəlir ki, orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ətalətinin əsas səbəbi ərəb-fars mədəniyyətinin təsiri altında olması idi. Müəllif, eyni zamanda bu mədəniyyətin türk dilinin, mədəniyyətinin canlanmasına, tərəqqisinə

əngəllər törətməsi ilə yanaşı, türkçülük ideologiyası üzərində silinməz izlər buraxdığını da qeyd edir.

A.Şaiq Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin üçüncü dövrünü "Təqlid və iqtibas dövrü" adlandırır və bu dövrü ictimai iş bölgüsünün ən yüksək dərəcəyə çatması, şəxsiyyətin formalaşması kimi xüsusiyyətlərlə səciyyələndirir. Alim bu dövrdə təqlidin iki istiqamətdə olduğunu yazır: rus məktəblərində təhsil almış, rus ədəbiyyatının təsiri altına düşmüş ziyalılar; M.F.Axundov, N.Nərimanov, N.Vəzirov, S.M.Qəni-zadə, Ə.Haqverdiyev və başqaları. İkinci istiqaməti Osmanlı ədəbiyyatını təqlid dövrünün şairləri Ə.Hüseynzadə, M.Hadi və başqaları təmsil edirlər.

A.Şaiqə görə, "Sabirlə Azərbaycan ədəbiyyatı tamamilə milliləşərək öz istiqamətini və istiqlaliliyyətini bulmuşdur".¹⁰ Sabir yaradıcılığını ədəbiyyatımızda dönüş nöqtəsi hesab edən Şaiq onu "intibah dövrü şairi", "öz-özünə ədəbi bir dövr və aləm olan" şair adlandırırdı. "Sabirə qədər ictimai məfkurəmizdən bəhs edən şairlərimiz yox dərəcəsində idi. Azərbaycan xalqı qaranlıq bir gecədə yolu qeyb etmiş olan bir səyyah kimi nəhayətsiz çöllərdə dolaşdığı zaman Sabir bir ülkər kimi parladı, xalqa həyat yollarını, öz haqqını və hüququnu, dost və düşmə-

¹⁰A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 138

nini göstərdi və həyati-ictimaiyyətimizdə böyük bir inqilab vücuda gətirdi".¹¹

A.Şaiq ümumtürk mədəniyyətinin tədqiqatçısı və təbliğatçısıdır. Yaradıcılığının bütün istiqamətlərində türkçülük ideyasının ardıcıl təbliğatçısı kimi, dərslərinə seçdiyi ədəbi-tarixi faktlar da vahid, mənəvi, bölünməz Turan ideyasının əsaslarını təşkil edir. 1919-cu ildə nəşr olunmuş "Türk çələngi" dərsliyinin mündəricatı Şaiqin ədəbi-bədii zövqündən, ictimai-siyasi baxışlarından xəbər verir: Əhməd Hikmətin "Dünya yaradılırkən", "Bir damla qan"; Ziya Göyaltın "Qızıl alma" əsərindən "Ərkənəqon", "Altun yurd" və "Türklük tufanı"; Əli Canib bəyin "Turanın yolu", "Qaval"; Əli Suadın "Böyük türk"; "Türk qanı", "Türk aləmi"; Ə.Hüseynzadənin "Türk dili"; "Çingiz xan", "Babur şah", "Şeyx Şamil"; H.Cavidin "Qız məktəbində", "Küçük sərsəri".

Azərbaycan klassik ədəbiyyatının ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığı ədəbiyyatşünas alim kimi A.Şaiqin tədqiqat obyektinə olmuşdur. A.Şaiqin araşdırmalarında farsdilli ədəbiyyatı X.Şirvani, N.Gəncəvi, C.Rumi, Ö.Xəyyam təmsil edirlər. 1928-ci ildə nəşr olunmuş, müəllifləri H.Zeynallı, A.Musaxanlı, C.Əfəndizadə və A.Şaiq olan "Ədəbiyyat-

dan iş kitabı" dərsliyinin "XIV-XIX əsrlər Azərbaycan və türk ədəbiyyatı" fəsilləri A.Şaiqin qələminə məxsusdur. İctimai faktoru əhəmiyyətli amil hesab edən alim orta əsrlər şairlərini öz dövrünün, mühitin zəminində işıqlandırmağı məqbul hesab edir. Bu metodoloji prinsiplə yanaşaraq o, Y.Əmrə yaradıcılığını sufizm elmi-fəlsəfi təlimi fonunda təqdim edir. "Sufilik – siyasi bir qayə izləyən, islam dinindəki məhdudiyyətə və şəriət qanunlarındakı təzyiqa qarşı protest edən və bir çox digər məzhəblərin daşdığı mənəvi, fikri və siyasi qayəni az-çox təlimə çalışan bir məzhəbdir ki, sistem etibarilə teoloji-ilahiyuna qarşı çıxmışdır".¹²

A.Şaiq təsəvvüfün bütün dinləri və insanları bir vəhdət kimi qəbul etmək, şeiri, musiqini təbliğ etmək kimi mütərəqqi cəhətlərinə diqqəti yönəltsə də, bu təlimin orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında bir durğunluq, ətalət yaratdığını da qeyd edir. Sufi ədəbiyyatını o, sənətkarlıq baxımından zəif, nöqsanlı ədəbiyyat hesab edir, çünki sufilər şeirdən bir ideoloji vasitə kimi istifadə edirdilər. Sufiyana şeirlərin nöqsanlı cəhətini, alim bir də, simvollardan, çətin ərəb-fars tərkiblərindən ibarət olan mürəkkəb dilində görürdü.

¹¹A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 140

¹²A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 263

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı A.Şaiqin tədqiqatlarında öz obyektiv, elmi qiymətini almışdır. A.Şaiqin İ.Nəsimi - "çox mütəəssib olan bu hürufi şairi bütün ilham və təəssürünü öz məsləkindən alaraq yazmışdır"¹³; "Xətai saray aristokratiyası ilə təsəvvüf arasında duran bir şəxsiyyətdir. Bu cəhət ədəbi fəaliyyətində əks etdiyi kimi, siyasi və dini mücadilələrində dəxi açıq görünür"¹⁴; M.Füzuli "qəsidəçilik üçün yaranmamışdı və heç bir zaman qəsidə şairi ola bilməzdi. Zira ki, elmi ilə, fitri istedadı ilə yalnız əsrinə deyil, əsrlərə nüfuz edə bilmiş böyük bir istedad idi"¹⁵; "Vaqif azərbaycanlıların yabançı təsirindən qurtulan, öz mühitini canlı və səmimi duyğularla tərənnüm edən şairidir"¹⁶; "M.F.Axundov əsərlərində ictimai həyatın iki mühüm nöqtəsinə: yeni doğan kapitalizmin bir xəstəlik halına gətirdiyi xəsisliyə və əskilik qalığı olan mövhumatçılığa qarşı acı istehzayı qəhqəhələrlə üsyan və düşgün mülkədar sinfini gülünc bir tərzdə təsvir və tənqid edir"¹⁷ və s. qənaətləri müasir ədəbiyyatşünaslığın nəticələri ilə səsləşir.

¹³A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 275

¹⁴A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 277

¹⁵A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 288

¹⁶A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 225

¹⁷A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 331

A.Şaiq bir sıra məsləkdaşlarının ilk bioqrafıdır. M.Ə.Sabir, Ə.Hüseynzadə, H.Cavid, M.Hadi, A.Səhhət və digər müasirlərinin tərcümeyi-hal və yaradıcılıq faktları ilk dəfə A.Şaiqin dərsliklərində təqdim olunmuşdur.

Abdulla Şaiqin fars, ərəb və rus dillərinə mükəmməl şəkildə yiyələnməsi, mütaliəli bir ziyalı olması onun bir ədəbiyyatşünas kimi tədqiqat obyektinə geniş spektrli yanaşmasına zəmin olmuşdur. Hələ məktəb yaşları çatmamış balaca Şaiq atası Axund Mustafa Talıbzadənin dərs dediyi Tiflis Ruhani məktəbinə gedir və orada rus dilini öyrənir. 1893-cü ildən 1900-cü ilə kimi – dünyagörüşünün formalaşması ərəfəsində Xorasanda əslən ərədbilli, İstanbulda, Misirdə təhsil almış mütərəqqi görüşlü ziyalı Yusif Ziyaşinin məktəbində təhsil alması Şaiqin fars dilinə yiyələnməsi, həm də bir sıra fənləri öyrəməsi ilə nəticələnir. 1901-ci ildən etibarən Bakı məktəblərində müəllim kimi fəaliyyət göstərən ədib həmkarı V.Miskeviçusun yardımını ilə ruscasını daha da təkmilləşdirir. 1903-cü ildə qəzetdə çıxan elanla rus və Avropa müəlliflərinin əsərlərindən ibarət kitabxanayı satın alan Şaiq bu zəngin xəzinəyə sahiblənir. Bütün bunlar Abdulla Şaiqin tədqiqatlarına fakt zənginliyi, faktlara yaradıcı münasibət və polemik ruh, həm də elmi əsalar əlavə edir. O, ədəbiyyatşü-

nas kimi geniş miqyaslı ümumiləşdirmələr aparır, Qərb və Şərq sənətkarlarını müqayisə edir. Şaiqin elmi əsərlərində Cavidlə Sabir, Cavidlə M.F.Axundzadə, Füzuli ilə Nəfi, Ş.Təbrizi ilə Sokrat, Xəyyamla Volter müqayisə olunurlar. "Qərb alimləri Xəyyamı Volterə bənzətmək və onu da Volter kimi ateist, dinsiz göstərmək istəyirlər. Xəyyamda Volteri andırır bir şey olsa-olsa istiqlali-fikir, cəsarəti-bəyan və təəssübə qarşı büğz və kin, ədlə, insana məhəbbət kimi övsafdır. Lakin Xəyyam Volter qədər dinsiz deyildir. Xəyyamı Lukresiyə bənzətmək də doğru deyildir. İkisi də zəka və istedadın tərəqqisinə mane olan təəssüb zəncirlərini qırmaq istəmiş, bu cəhətdən bir-birinə bənzərlərsə də, aralarında fərq böyükdür... o adi rəbiyyundan deyil, böyük məsələləri həll etməklə uğraşan böyük şəkəkəkdir. Lukresi isə şübhə etməz, büsbütün inkar edər".¹⁸

Bu, romantik tənqidin estetik prinsiplərindən biri idi: sənətkarların məziyyətlərini ortaya çıxarmaq üçün onları müqayisə etmək. Xatırladaq ki, Ə.Hüseynzadənin "Tolstoyçuluq nədir?" məqaləsi də analoji prinsip üzərində qurulub. A.Şaiqi romantik tənqiddə bağlayan təkə bu deyil. Akademik Ə.Mirəhmədov A.Şaiq yaradıcılığını formal, üslubi əla-

¹⁸A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərənşr, 1977 səh. 222

mətlər baxımından romantizmə, fikir, ideyaca realizmə daha yaxın hesab edir. Lakin ədəbi görüşlərində o, romantizmə daha yaxındır. Bədii yaradıcılıq metodunu seçməzdən əvvəl A.Şaiq fitrətən romantikdir və bu onu bütün yaradıcılığı boyu müşayiət etmişdir. Romantik düşüncə tərzini istər tədqiqat obyektini seçimində, ona münasibətində, istər fikir və mülahizələrində özünü göstərir. Əslində, akademik M.Cəfərin dediyi kimi, romantizm və realizm arasında Çin səddi olmamışdır. Bu fikir cərəyanlarının hər ikisi real həyatı əks etdirir. Fərq isə həyatı əks etdirmə üsullarındadır. Romantizm oxucunun qarşısına milli zəmində problem qoymur, onun diqqətini bəşəri məsələlərə yönəldir. Romantizm həyatın fotosuratını vermir, həqiqəti rəmlər vasitəsilə, oxucunu düşündürə-düşündürə təqdim edir. A.Şaiq H.Cavidin "İblis" əsərini onun bütün əsərləri içərisində "ən həyatı və realist əsər" adlandıranda, şübhəsiz, əsərin bədii yaradıcılıq metodunu nəzərdə tutmurdu. Bu, romantik əsərə romantik tənqidin yanaşması idi.

Ədəbiyyatın ictimai təsir qüvvəsini, didaktik-əxlaqi rolunu əhəmiyyətli amil hesab edən alim tarixdə yaşayacaq ölməz sənətkarlardan və onların əsərlərindən danışarkən, ilk növbədə, romantik şairlərin adını çəkir və bədii əsərin təsir qüvvəsini əsl romantik kimi şərh edir: "Ədəbiyyatın ən böyük əhəmiy-

yəti onun insanlarda yüksək bir qayə və ideal doğurmasından ibarətdir. Şübhəsiz ki, osmanlı şairlərindən Əbdülhəq Hamid, Azərbaycanımızda Hüseyn Cavidin əsərlərinin bu xüsusda cəmiyyət üzərində böyük əsər və nüfuzu vardır. Bu kimi nəfis əsərlər cəmiyyəti sönük və adi həyatdan tamamilə uzaqlaşdıraraq yüksək bir ideala, ülvi bir həqiqətə sövq edir. Şairlər həyatda laqeyd gözlərin görmədiyi, adi qafaların düşünmədiyi bir çox həqiqətləri kəşf edir".¹⁹

A.Şaiq özü isə bu iki ideya cəbhəsindən heç birində olmadığını, özünəməxsus yol tutduğunu "Xatirələrim"ində yazır: "Molla Nəsrəddin" məcmuəsində C.Məmmədquluzadə və Ömər Faiq Məhəmməd Hadinin və Müznibin lisanına ciddi hücumlar yapır və kəskin məqalələri ilə dili təmizləməyə, sadələşdirməyə çalışırlar. Fəqət "Molla Nəsrəddin" in dili sadə və anlayışlı olmaqla bərabər, cümlə quruluşu cəhətindən rus və ərəb qrammerinin müəyyən təsiri vardır. Hər iki tərəfdən nöqsanları açıq-açığına gördüyüm üçün iqtidar və istedadım daxilində heç bir təsirə qapılmadan əsərlərimi sadə, anlayışlı, həm də ədəbi bir dildə yazmağa çalışırdım. Nə qədər müvəffəq ola bildiyimi bilməyirəm, onu hər halda alim münəqqidlərimiz təyin edər".²⁰

¹⁹A.Şaiq.Əsərləri.5cilddə. IVc., Bakı, Azərneşr,1977, səh. 162

²⁰A.Şaiq.Əsərləri.5cilddə. Vc., Bakı, Azərneşr, 1978, səh.307

"Molla Nəsrəddin" məcmuəsinin dilinin sadəliyini qiymətləndirən Şaiq, bu dövrdə Azərbaycan ədəbi dilinin sintaktik quruluşunda müəyyən nöqsanların mövcudluğunu da inkar etmir. Alim diqqəti məsələnin nəzəri tərəfinə yönəltdir: "Mirzə Fətəli ilə başlayan mənsur ədəbiyyatımız da, cümlə quruluşu etibarilə, dilimizə rus-Avropa təsiri gətirdi. Bu təsiri Mirzənin əsərlərindən artıq bu ədəbi məktəbin müqəllidlərindən olan Nəcəfbəy Vəzirov, Haqverdiyev, Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə və başqalarının əsərlərində açıq və aydın görmək olar. Bu təsir rus-Avropa dillərindən deyil, sərfi dillərdən sayılan və "inkisari" dillər zümərəsindən olan ərəb, fars və başqa dillərin təsiri idi... Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərini gözəlcə bilməyən bəzi köhnə ziyalılarımızla bəzi ruhanilərin dili quruluş etibarilə bir-birindən ayrılmırdı: çünki ərəb, fars və rus dili nəhvi quruluş etibarilə bir-birinə yaxındır".²¹

"Dil mədəniyyətin açarıdır", "Lisanı mükəmməl surətdə islah olmuş bir qövmün milliyyətini, qövmiyyətini nə zaman və nə də heç bir silah məhv etməyə qadir olmaz!", - deyən Şaiq dilin cilalanmasında və inkişafında dilçilərlə yazıçıların rolunun əhəmiyyətinə toxunur. A.Şaiq Puşkinin rus ədəbiyyatı

²¹A.Şaiq.Əsərləri.5cilddə. IVc., Bakı, Azərneşr,1977, səh. 357

tarixində böyük mövqeyə sahib olmasını bədii yaradıcılığı ilə yanaşı, zəngin ədəbi dil yaratması ilə əlaqələndirir. O yazır: "Bütün klassik rus yazıçıları dil üzərində ömürləri boyu işləmiş, özlərinə məxsus dil və üslub yaratmışlar. Bir vəhdət təşkil edən dil və üslub hər görkəmli və bacarıqlı yazıçının imzasıdır. Halbuki bizim yazıçılarımızda belə deyil, onların dil və üsubu bir-birindən seçilmir".²²

A.Şaiqə görə, hər bir dil iki yerə ayrılır: ümumxalq danışığı dili və ədəbi dil. Müəllifin dilində birinci – el dili, ikinci isə "ədib və şairlərin əsrlərcə hüsulə gətirdikləri mükəmməl ədəbi lisan" kimi ifadə edilir. Ümumxalq dilini "təbii Allah vergisi", "haqq-taala həzrətlərinin bizə bəxş etdiyi qiymətsiz, ən böyük bir nemət" adlandıran Şaiq dilimizin potensial imkanlarından, zənginliyindən hərarətlə danışaraq xalq ədəbiyyatı nümunələrindən örnəklər gətirir. Dilimizin leksik-semantik xüsusiyyətlərini əyani nümunələrlə təsdiq edərək, onun az sözlə böyük məna ifadə etmək imkanına – lakonikliyə malik olmasından iftixarla danışır:

"Ay gedər batan yerə,
Mələklər yatan yerə,

²²A.Şaiq.Əsərləri.5cildə. IVc., Bakı, Azərnəşr,1977, səh. 307

Sinəmi nişanə qoydum
Yar oxun atan yerə.

İnsaf üçün, bu sözlərdəki lətafət inkar olunacaq şeylərdənmi? Məşuqəsi uğrunda nə qədər fədakar bir aşiq olursa, olsun, qəlbindəki hissiyyatınım tərcümanı olan bu sözlərdən artıq nə söyləyə bilər?"²³

Pedaqoq, yazıçı, dilə və ədəbiyyata dair dərslərin müəllifi olaraq A.Şaiqin dilə həssas münasibəti tamamilə labüddür. Bütün həyatını ana dilinin saflığına və təkmilləşdirilməsinə həsr etmiş ədibin ədəbi-bədii irsi və elmi-nəzəri yanaşması ilə bu işdə böyük xidmətləri vardır. Uzun illərin pedaqoji təcrübəsi, ədəbi istedadı, yazıçı qələmi imkan verirdi ki, A.Şaiq ana dilinin inkişafı yönündə, bütün dövrlər üçün aktual ola biləcək altı bəddən ibarət səmərəli təkliflərini irəli sürsün: 1. Ana dilimizdə müqabili olmayan, çoxdan bəri dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmış olan kəlmələri dilimizdə saxlamalı; 2. Xalqımızın dilində işlənməkdə olan kəlmələri toplamalı və istifadə etməli; 3. Müqabili olmayan yeni kəlmələr yaratmalı. Yeni kəlmələr yaratmaqda şəkilçilərin böyük əhəmiyyəti olduğundan onların xüsusiyyətləri ilə yaxından tanış olmalı; 4. Qəbul

²³A.Şaiq.Əsərləri.5cildə. IVc., Bakı, Azərnəşr,1977, səh.120

edilmiş kəlmələri xalqın malı etmək məqsədi ilə kitab şəklində çap etməli; 5. Yazıçılarımızla dilçilərimizin arasında sıx əlaqə yaratmalı, tez-tez onların dilə aid müştərək yığıncaqlarını çağırmalı; 6. Dilçilərimizin yaradıcılıq inkişafına xüsusi diqqət yetirməli.

A.Şaiq Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının toplanması və təbliği işinin fəallarından olmuşdur. O, Azərbaycan xalq ədəbiyyatı ilə yazılı ədəbiyyatı arasında tarixi və məntiqi bağlılığı təsdiq edən, həm də folklorumuz haqqında ilk elmi məqalələrdən birini yazan müəlliflərdəndir. Bu istiqamətdə ədəbi ictimaiyyətdə onun nəzəri, həm də əməli fəaliyyəti bəllidir. Xatirələrindən oxuyuruq ki, müəllim işlədiyi zamanlar A.Şaiq yay tətlinə çıxan şagirdlərinin hər birinə dəftər verər, əyalətlərə getdikdə yaşlı insanlardan folklor nümunələri toplamağı həvalə edərmiş. Eyni zamanda, ədib Bakıya İrandan işləməyə gəlmiş hambalları evinə dəvət edər, onlara süfrə açdırar, söhbətlərini yazıya alarmış. A.Şaiqin Ş.Əfəndizadə ilə birlikdə hazırlayıb tərtib etdiyi, 1926-cı ildə nəşr edilmiş "Bayatılar" kitabı da Azərbaycan folkloruna böyük bir töhfədir.

Bir tənqidçi kimi mövqeyini qoruyan, elmi obyektivliyə hər zaman sadıqlığı ilə yadda qalan A.Şaiq marksist metodologiyasının əsiri olmamış, so-

sioloji tənqiddən uzaq olmuşdur. Tənqid onun üçün sənətin və sənətkarın qiymətləndirilməsində ən etibarlı, ən dürüst yoldur. Bunu Şaiqin sözləri də təsdiq edir: "İntiqad mətbuatın ələyidir. İntiqadın lisan və ədəbiyyata nə qədər böyük faydası olduğunu bildiyimdən təqdir edərdəm. Lakin intiqad haqlı, yerli və nəzakət dairəsində olmalıdır ki, qarelərə faydası toxunduğu kimi, mühərrirlər də səhv və xətalarda qənaət hasil edərək istifadədə bulunsunlar".²⁴

A.Şaiq tənqidinin məziyyətlərini ehtiva edən "Cavidin "İblis" nam hailəsi haqqında duyğularım" məqaləsi əsərin təhlilində ən yaxşı nümunələrdəndir. Qeyd etdiyimiz kimi, Şaiq romantik əsərlərin daha dolğun, daha əhatəli təhlilini sərgiləyirdi. Dövrümüzədək cavidşünaslar, "İblis" tədqiqatçıları ədibin həmin məqaləsinə istinad edir, mübaliğəsiz demək olar ki, oradakı fikirləri davam etdirirlər. "Cavidin "İblis" nam hailəsi haqqında duyğularım" məqaləsi əsər haqqında yazılan ilk resenziyalardan biri olmaqla yanaşı, faciə janrı barədə nəzəri məlumatları əks etdirən ilk elmi məqalələrdən biridir. Burada "hailə" adlandırılan faciə janrının faciəvi qəhrəman, konflikt, zavyazka, razvyazka kimi komponentlərinin şərhə verilir və bu nəzəri bilgilər "İb-

²⁴A.Şaiq. Əsərləri. 5 cild. IV c., Bakı, Azərneşr, 1977, səh. 131

lis" pyesinə tətbiq edilir: "Hailə" dram tərzində yazılan bir əsərdir ki, baş qəhrəmanları ağıl, hiss və iradəcə digər şəxslərdən ayrılaraq ümumi şərt və qanunları parçalaya biləcək kəskin bir iradə və istedadla malik olurlar. Bu kimi şəxslərin ruhunda təbii olaraq müəyyən şərtlər və təsirlər daxilində elə bir hal doğur ki, məslək və ideyasına qarşı olan şəxslər və şərtlərlə çarpışmağa məcbur olur... Qəhrəman qarşısındakı təhlükəni bütün dəhşəti ilə dərk edir. Lakin varlığı ilə bağlı olduğu yüksək müqəddəs amallar uğrunda bu təhlükələrə atılmaqdan, hətta lazım olarsa, həyatını belə qurban verməkdən çəkinmir".²⁵

"İblis" faciəsində dram nədən ibarətdir? – sualını qoyan məqalə müəllifi əsərdə iki istiqamətdə - Ariflə onun ideyasına zidd olan mühit və şəxslər arasında və Ariflə Rəna arasındakı konfliktin olduğunu bildirir. A.Şaiq "İblis"dəki Xavər və Rəna obrazlarını türk qadınlarını təmsil edən sevimli tiplər, "ağlı və qəlbi, hissi və düşüncəsi bir olan qadınlar", "bəşəri və milli qayə daşıyıcıları" kimi səciyyələndirir. O, Cavidə haqsız tənqid edənlərə: "Həp cinayət qadın cinayətidir", - deyən Cavidə qadınlıq düşməni kimi tələqqi edənlər bu qadın tiplərini, hələ Xavəri

gördükdən sonra yenədəmi fikirlərində israr edəcəklər?"²⁶, - deyərək böyük dramaturqu dəstəkləyir.

Faciəni əhatəli şəkildə təhlil edən A.Şaiq "İblis" barəsində fikirlərinə uğurlu bir müqayisə və ümumiləşdirmə apararaq son verir: "Cavid də Jan Jak Russo kimi demək istəyir ki, "kainatda hər şey gözəl yaranmış, hər şeyi fənaladıran insanlar və onların kirli əlləridir".²⁷

Azərbaycan fikir tarixinə çoxcəhətli yaradıcılığı ilə böyük töhfələr vermiş Abdulla Şaiq ədəbiyyatşünas alim kimi səmərəli işlər görmüş, ədəbiyyat tarixçisi, nəzəriyyəçi və tənqidçi kimi milli ədəbiyyatın inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

²⁵ A.Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. IV c., Bakı, Azərənşr, 1977, səh. 180

²⁶ A.Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. IV c., Bakı, Azərənşr, 1977, səh. 191

²⁷ A.Şaiq. Əsərləri. 5 cildə. IV c., Bakı, Azərənşr, 1977, səh. 191

MİNAXANIM ƏSƏDOVA
Tarix elmləri doktoru, professor

ABDULLA ŞAIQ VƏ TEATR

Azərbaycanın qüdrətli ədibi Abdulla Şaiq milli mədəniyyət tarixində şair, nasir, tərcüməçi, dramaturq, ədəbiyyatşünas-alim, böyük müəllim kimi tanınmışdır.

1900-cü ilin əvvəlində Bakıya gələn Abdulla Şaiq tezliklə şəhərin mədəni mühiti ilə sıx əlaqə yaradır. O zaman burada fəaliyyət göstərən N.Nərimanov, S.M.Qənizadə kimi maarifçi müəllimlərlə, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu, M.Şaxtaxlı kimi dövrün görkəmli maarif və mədəniyyət xadimləri ilə yaxınlaşır. Gənc şairin rus və dünya klassik ədəbiyyatı ilə tanış olması onun ədəbi görüşlərinin, yaradıcılıq istiqamətinin zənginləşməsinə təsir göstərir. Yeni təhsil sistemi əsasında nəşr etdirdiyi "Uşaq çeşməyi", "Uşaq gözlüyü", "İkinci il" (bir neçə müəlliflə) Şaiqə böyük şöhrət gətirir. Beləliklə, XX əsrin ilk onilliyində A.Şaiq çox sürətlə uşaq dünyasına daxil olur.

Abdulla Şaiq teatr sənətinə çox önəm verdiyi bir vaxtda dramaturji fəaliyyətə başlamışdır. Ədibin ədəbi-pedaqoji fəaliyyətinin təlim-tərbiyə məsələləri ilə bağlılığı ona Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının əsasını qoymağa imkan verdi. Dram yaradıcılığına başlayarkən ədib artıq bir şair, nasir, tərcüməçi və müəllim kimi məşhur idi. Uşaqların təlim-tərbiyəsində, onlarda estetik zövqün inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayan çoxlu şeir, nağıl, hekayə və poemaları ilə yanaşı, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini təbliğ edən "Gülzar", "Türk çələngi", "Gülşəni ədəbiyyat", "Ədəbiyyat dərsləri" və s. dərslər kitablarını nəşr etdirmişdi. A.Şaiq ilk qələm təcrübəsini kiçik şeirlərdən başlamış, böyük həcmli əsərlərinə qədər bütün yaradıcılığında və pedaqoji fəaliyyətində tərbiyəviliyi əsas götürmüşdü. Bu tərbiyəvi xətt milli özünüdərk, vətənpərvərlik, xalq məhəbbəti, qəhrəmanlıq kimi keyfiyyətləri özündə birləşdirmişdi. Əsil insan yetişməsi üçün vacib olan bu keyfiyyətlər onun səhnə əsərlərində də özünü bariz şəkildə göstərirdi.

A.Şaiq hələ 1920-cü ildən kiçik həcmli pyeslər yazmağa başlamış, həm də dünya klassik dramaturqlarının əsərlərindən tərcümə, iqtibas, təbdillər etmişdi. İstər tarixi hadisələri əks etdirən, istərsə də müasir mövzuda yazılmış bu pyeslər ədibin yaradı-

cılığında çox mühüm bir yer tutur. Ədib dram yaradıcılığının ilk mərhələsində "Gözəl bahar". "Kimdir haqlı?", "Çoban", "Ürək tikmək, yaxud qurban bayramı", "Danışan kukla", "İntiqamçı xoruz", "Ay doğdu", "Aldanmış ulduzlar", "Bir saatlıq xəlifə", "İldırım", Azərbaycan Dövlət Darülfünununun yaradılmasına həsr edilmiş "Tələbə həyatı" kimi maraqlı pyeslər yaratmışdır.

Abdulla Şaiqin Azərbaycan səhnəsində ən çox və müvəffəqiyyətlə oynanmış pyesi "Gözəl bahar"dır. Əsər ilk dəfə Bakıda ayrıca kitab şəklində nəşr edilmişdir. "Gözəl bahar" pyesi 1910-cu ildə qələmə alınmış, o zaman şagirdlər tərəfindən səhnəyə qoyulmuşdur.

"Gözəl bahar" Abdulla Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı ilk pyesdir və ədib bununla Azərbaycanda uşaq dramaturgiyasının əsasını qoymuşdur. Ədib "Gözəl bahar"ın ilk tamaşasını şagirdləri ilə özü hazırlamışdı, onun ilk rejissoru, musiqi tərtibatçısı, ilk rəssamı da özü olmuşdur. Bu mənada Azərbaycanda qeyri-rəsmi ilk uşaq teatrının yaranması da məhz Abdulla Şaiqin adı ilə bağlıdır.

Ədibin F.Köçərliyə yazdığı məktubdan aydın olur ki, pyesin ilk variantda adı "Bahar xanım" imiş. F.Köçərli pyesi əlyazması halında oxumuş və Şaiqə göndərdiyi 14 iyun 1911-ci il tarixli məktubunda yazmışdı: "Qızlara bir pərdə "Bahar xanım"

ünvanında yazdığınız mənzumə bəd deyil. Ondan yaxşı operetto əmələ gələr. Keçən sənə mən Tiflisdə padşahlıq teatrında bunun mislini gördüm. Sizin yazdığınız hekayə dəxi gözəldir...Bu barədə Üzeyir Hacıbəyov ilə məsləhət ediniz." ("Kaspi" qəzeti N 57 1911). Az müddət sonra pyes peşəkar səhnə ustaları tərəfindən dəfələrlə oynanılmışdır.

Ümumiyyətlə, Abdulla Şaiqin dram yaradıcılığını üç əsas mərhələyə bölmək olar. Birinci mərhələ yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, uşaqların tərbiyəsinə, məişətinə, psixologiyasına həsr edilmiş, bəziləri isə məktəb səhnəsi üçün nəzərdə tutulmuş pyeslərdir. İkinci mərhələ ədibin Gənc Tamaşaçılar Teatrı üçün yazdığı dram əsərləridir. Üçüncü mərhələ isə tarixi dramlarıdır.

Abdulla Şaiqin dram yaradıcılığının 1937-ci ildən sonrakı dövrü bilavasitə Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı ilə bağlı olmuşdur. O dövrdə Xalq Komissarlığının İncəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışan xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun təqdimatı ilə ədib teatrın ədəbi-pedaqoji şöbəsinin müdiri təyin olundu. Bu addım onun dramaturji yaradıcılığında dönüş yaratdı. Tezliklə teatrın rəhbərliyi və aktyorları ilə səmimi ünsiyyət yaradan A.Şaiq bir-birinin ardınca dəyərli pyeslər yaratdı. Həm

A.Şaiq teatrı şöhrətə çatdırdı, eyni zamanda teatr da ədib üçün əsil yaradıcılıq meydanına çevrildi.

Şaiqin teatra gəlişi bir çox yaradıcı insanların, eləcə də teatr mühitinin sevincinə səbəbə oldu. Azərbaycanın xalq artisti Kazım Ziya yazırdı ki, Abdulla Şaiq kimi böyük bir simanın teatrımıza gəlməsin xüsusi qeyd etməliyik. Bu qocaman yazığımız və müəllimimizin Gənc Tamaşaçılar Teatrına gəlməsi, nəinki teatrın repertuarında böyük dönüş yaratdı, hətta istedadlı bəstəkar və rəssamların teatrımıza cəlb edilməsinə səbəb oldu.

"Xasay" pyesi ilə A.Şaiq Gənc Tamaşaçılar Teatrına həm uşaq psixologiyasını, məktəb həyatını yaxşı bilən bacarıqlı bir dramaturq kimi də daxil oldu. Bu teatra daha yaxından bağlandı. Bu yaxınlıq və bağlılıq teatrın repertuarının zənginləşməsinə, yaradıcı kollektivin hərtərəfli inkişafına səbəb oldu. Özünün dediyi kimi, onun həmin teatr üçün sonralar bir-birinin ardınca yazdığı "Eloğlu", "Vətən", "Ana", "Fitnə", "Qaraca qız", "Bir saat xəlifəlik" pyesləri gənc nəslin təlim tərbiyəsində, onlarda estetik zövqün inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynamaqla yanaşı, həm də teatr kollektivinin yaradıcı inkişafına müsbət təsir göstərdi.

Ölkəmizin, eləcə də Gənc Tamaşaçılar Teatrının keçirdiyi yubileylərdə dəfələrlə qeyd olunmuşdur

ki, A.Şaiq həm şəxsi fəaliyyəti, ədəbi-pedaqoji işi, həm də dramaturji yaradıcılığı ilə Gənc Tamaşaçılar Teatrını o vaxtkı ittifaqda olan Uşaq və Gənclər Teatrları içərisində layiqli yerə çıxarmışdı. Bu tearda Məhərrəm Həşimov, Zəfər Nemətov, Kərim Həsənov kimi rejissorların, teatrın ilk yaradıcıları və ikinci nəsil aktyorları, eləcə də sonrakı aktyor nəslinin onun tərbiyəsindən, əsərlərindən mənfəətlənmişdilər. Yusif Əzimzadə, Rauf İsmayılov, Məmmədhusəyn Təhmasib, Əbil Yusifov, Həsən Seyidbəyli, Hüseyin Nəcəfov, Əfqan Əsgərov, İskəndər Coşğun və digər dramaturqların gənclər teatrı ilə bağlanması, burada müxtəlif mövzulu, müxtəlif janrlı əsərlərin, o cümlədən müasir, klassik və nağılvari-fantastik pyeslərin tamaşaya hazırlanmasında Abdulla Şaiqin böyük rolu olmuşdur.

Ədibin dramaturgiyasının üçüncü mərhələsindən danışarkən, burada tarixi dramları "Bir saat xəlifəlik" və "Nüşabə" pyeslərini nümunə gətirmək lazımdır. "Nüşabə" digər pyeslərdən fərqli olaraq Azərbaycan Milli Dram Teatrında tamaşaya qoyulub. Bu əsərin də mövzusu vətən ideyasıdır. Bu barədə professor Əli Sultanlı yazırdı ki, "A.Şaiq üçün vətən uğrunda mübarizə ən yüksək vətəndaşlıq idealıdır. Azərbaycanın keçmiş tarixini tərənnüm edən şair birinci növbədə...Vətənə məhəbbət və sə-

daqət hissələrini ifadə edir. Bu işini o müharibədən sonrakı dövrdə də davam etdirmişdir. "Nüşabə" dramı buna misal ola bilər. (6). "Nüşabə" dramında irəli sürülən fikir və ideya Milli Dram Teatrının kollektiv üçün çox gərəkli idi. Tamaşanın quruluşçu rejissoru, əməkdar incəsənət xadimi Ələsgər Şərifov, rəssamı əməkdar incəsənət xadimi Nüsrət Fətullayev, bəstəkarı əməkdar incəsənət xadimi Səid Rüstəmov olmuşdur. "Nüşabə" teatrın tarixi-qəhrəmanlıq, romantik-qəhrəmanlıq tamaşaları sırasında öz layiqli yerini müəyyənləşdirdi. Bu tamaşa ilə bir daha sübut olundu ki, romantizm insanın daxili aləminin ehtiyacıdır, tələbidir.

Bu il görkəmli ədibin 140 illik yubileyi respublikanın müxtəlif müəssisələrində, məktəblərdə, Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyində sosial vəziyyətlə əlaqədar onlayn qaydada qeyd olunur. 18 Mart tarixində "Zoom" proqramı üzərindən Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, Milli Məclisin Mədəniyyət Komitəsi, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu, TÜRKSOY, Beynəlxalq Türk Akademiyasının təşkilatçılığı ilə beynəlxalq virtual konfrans keçirildi. Ədibin teatr yaradıcılığı ilə əlaqədar qeyd olundu ki, istər uşaq pyesləri, istərsə də dram əsərlərinin bu

günədək teatrların repertuarında özünəməxsus yeri var. Hazırda Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar, ədibin adını daşıyan Kukla teatrının repertuarında bu gün də maraqlı, öz aktuallığını itirməyən əsərləri tamaşaya qoyulur. İnanırıq ki, ədibin əsərlərinin ömrü Azərbaycan xalqının və mənəviyyatının ömrü qədər olacaq.

Ədəbiyyat

1. Abdulla Şaiq. Əsərləri 5 cildə Bakı, 1968-1978
2. Abdulla Şaiq. Xatirələrim, Bakı, 1985
3. "Kaspi" qəzeti, Bakı (rus dilində), 1910
4. Kərimov İ.S. Abdulla Şaiq və teatr. Bakı, 1961
5. Əsədova M.R. Abdulla Şaiq və teatr 1910-1958. Bakı, 2003
6. Şaiqanə yad et (Xatirələr, məqalələr, bədii əsərlər). Bakı, 1981

AYGÜN BAĞIRLI

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ABDULLA ŞAIQIN UŞAQ POEZİYASI

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında, milli uşaq poeziyasının formalaşmasında Abdulla Şaiq yaradıcılığının rolu danılmazdır. Azərbaycanlı ailəsində dünyaya göz açan hər bir uşağın sözlə, poeziya ilə tanışlığı ana laylasından sonra Abdulla Şaiqin şeirləriylə başlayır. Uşaqlar çevrəsiylə, onları əhatə edən ətraf mühitlə, bir parçası olduqları dünyayla bu şeirlər vasitəsiylə tanış olurlar. "Qərənfil", "Bənövşə", "Uşaq və dovşan", "Keçi", "Bahar" kimi şeirlər vasitəsiylə təkcə təbiətlə ünsiyyətə girmir, həm də əylənə-əylənə ətrafdakı varlıqları öyrənməyə başlayırlar. Abdulla Şaiqin obrazları ilə uşaqların səmimi ünsiyyətinin bir səbəbi bu mətnlərin dilinin sadəliyi idisə, bir səbəbi də bu sadəliyin içindəki dərinlik və məna yüküdür. Eyni zamanda pedaqoq olan Abdulla Şaiq uşaqların psixologiyasını yaxşı bildiyindən, onların maraq dünyasına yaxından bələd olduğundan ki, bir əsrdən çoxdur çox sevdiyi uşaqların sevimli şairi olaraq qala bilmişdir. Pedaqoq, tərcüməçi, dramaturq, nəsir və ədəbiyyatşünas

kimi fəaliyyət göstərən Abdulla Şaiqin yaradıcılığının uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı sahəsi daha ağır gəlir. Ələmdar Quluzadənin dəqiqliklə ifadə etdiyi bir fikri var: "Uşaqlar üçün yaxşı yaza bilmək üçün onların səviyyəsinə qalxmaq lazımdır". Fikrimcə, şair burada uşaqların səviyyəsinə qalxmaq, - deyəndə onların göy üzünü kimi təmiz, hələ kinin, küdurətin, həsəd və hiylənin çirkləndirmədiyi büllur dünyalarını nəzərdə tutur. Düşünürəm ki, Abdulla Şaiq poeziyasının əbədiyaşarlığını şərtləndirən, ədəbiyyatşünas Cavanşir Yusiflinin təbirincə desək, "Abdulla Şaiqi davam edən hadisə"yə çevirən amillərdən ən birincisi xislətindəki təmizlik və saflıqdır. Ədəbə, elmə verdiyi yüksək dəyər, insanlığı, dünyanı gözəlləşdirmək üçün yorulmadan, usanmadan xidmət etməsidir.

Şair "İşıq mənbəyi" şeirində vətənin hər bucağının işıqlı, abad olması cəmiyyətin tərəqqisi və inkişafı üçün xüsusilə qadınların təhsilli olmasını vacib sayır, gələcək nəsillərin hürr yaşaması üçün onları böyüdən anaların azadfikirli və dünyagörüşlü olmasının gərəkliyini vurğulayırdı. Elmə, biliyə önəm verən şairin uşaqları təhsilə, savad almağa səsləyən çox sayda şeirləri var. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, elmə, təhsilə önəm verən şair məktəblilər üçün bir neçə dərslik və oxu kitabları hazırlamışdır. Hər

yeni açılan təhsil ocağı bu pedaqoq yazıcının sevincinə səbəb olurdu. 1919-cu ildə indiki Bakı Dövlət Universitetinin yaranması münasibətiylə "Tələbə həyatı" pyesini, 1921-ci ildə indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin marşını böyük fərəh hissi ilə yazmışdır.

"Doğdu günəş qırmızı, can gülüm, can-can" deyən Abdulla Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı şeirlərində düşüncə və fikirlərindən qaynaqlanan bir günəş istisi, bir gün işığı hakim idi. Yəqin razılaşarsız ki, "Hamımız bir günəşin zərrəsiyik" – təkcə Azərbaycan deyil, bəşəriyyətin, bütün dünya uşaqlarının duyğu və düşüncəsini ifadə edən, uşaq hüquq və haqlarının müdafiəçisi olan qurum və təşkilatların loqosu olacaq qədər dərin və işıqlıdır.

Hamımız bir yuva pərvərdəsiyik!
Hamımız bir günəşin zərrəsiyik!
Ayırmaz bizləri təğyiri-lisan,
Ayırmaz bizləri təbdili-məkan.
Ayırmaz bizləri İncil, Quran,
Ayırmaz bizləri sərhəddi-şəhan.
Ayırmaz bizləri ümmanü mühit,
Ayırmaz bizləri səhrayı-bəsit.
Ayırmaz bizləri həşmətli cibəl,
Ayırmaz: şərq, cənub, qərb, şimal.

Heç bir dinin, dilin, qütbün, formasiyanın insanlar arasında sərhəd yaratmasımıstəməyən şairin arzusu bütün bəşəriyyəti azad və hür, vəfa və dostluq içində görmək idi. Başqa bir şeirində zülmə heykəl qoyan sultanlara etiraz edir, sayələrində çürümüş və sönükləmiş dünyaya, parçalan,- deyə ittiham oxuyurdu.

Uşaqlar üçün yazdığı həтта kiçikhəcmli şeirlərdə maraqlı dialoqlar quran şair həm də bu bədii nümunələrdə rəngarəng, dolğun və təbii lövhələr yaratmış, sanki haqqında danışdığı predmeti qələmlə deyil, fırçayla təsvir etmişdir:

Parça- parça düşərək quşbaşı, göydən yerə qar,
Sarılır ağ mitilə boz dərə, çöllər, dağlar.
Bürüyür ortalığı tül kimi bir incə duman,
Qarı birdən sovurur göylərə müdhiş burağan.
Toplayır bir yerə gah qarları bir dağ kimi,
Gah qazır, gah qaşır, damları dəbbağ kimi...

Qarlı-boranlı qışın canlı lövhəsini yaradan şair bu sənətkarlıq keyfiyyətinə, həmçinin "Fidan", "Payız", "Bənövşə", "Quzu" və bir çox adını çəkmədiyimiz şeirlərində də nail olmuşdur. Ancaq şairin yaradıcılığı təkcəgülü, çiçəyi, dağı, çəmənini tanıdan nümunələrdən ibarət deyildir. O, eyni zamanda bir

çox əsərlərində böyük ustalıqla uşaqlara dərin mənalı mesajlar da ötürə bilmişdir. Məsələn "Layla" şeirinə nəzər salaq. Şeirin adı "Layla" olsa da, bu ənənəvi, anaların beşik başında körpələri yatırmaq məqsədiylə dedikləri layla deyil, nə qədər paradoksal görünsə də oyandırmaq, ayıq salmaq üçün söylənən layladır:

Layla mələgim, körpə balam, sevdiciyim, yat!
Bir də ələ düşməz bu uşaqlıq dəmi, heyhat!
Türk oğlusan, əcdadın ulu, şanlı, sərəfraz,
Doğma vətənidir bu başı qovqalı Qafqaz.
Yat körpə ikən öz beşiyində hələ rahat,
Almış yenə ətrafı duman, fırtına, zülmət.
Getdikcə coşub Kür özünü daşlara çarpar.
Saçdıqca köpük dalğalanar, hiddəti artar.

Şair beşikdə uyuyan çocuğu xəbərdar edir, xəbərdar edir ki, vətənin olan Qafqazın başı daim qovğalardadır, nə qədər ki, körpəsən, rahat uyu, sonra səni böyük mübarizələr və mücadilələr gözləyir. Yaxud "Şərqi gözəli" şeirinin üçrəngli gözələ həsr olunduğunu bəlkə də, hər oxucu bilmir.

Bir zaman olmuşdun Şərqi əsiri,
Şimdi çeynər səni Qərbin zənciri,

Ey adaxlısına həsrətli pəri,
Qalx, gətir, nerdə al duvağın sənini!

İstiqlalı, hürriyyəti əsərlərində və əməllərində təbliğ edən ədib üçün milli azadlığın böyük dəyəri və anlamı var idi. Təsadüfi deyildir ki, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə "milli istiqlalın sevincini ilk duyanlar"ın cərgəsində Abdulla Şaiqin də adını çəkirdi.

Vurğulamaq istəyirəm ki, folklordan, xalq müdrikliyindən, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının dəyərlərindən, tərcümə və tədqiq etdiyi rus və avropa ədəbiyyatının ən yaxşı keyfiyyətlərini özündə əxz edən Abdulla Şaiq poeziyası təkcə milli uşaq ədəbiyyatı fondunun deyil, özündə bəşəri ideyaları sərgilədiyi üçün həm də dünya uşaq ədəbiyyatının bənzərsiz nümunələri sırasına daxildir.

FƏRRUX RÜSTƏMOV

*ADPU-nun İbtidai təhsil fakültəsinin dekani,
Pedaqoji elmlər doktoru, professor,
Əməkdar elm xadimi*

ABDULLA ŞAİQ NÜMUNƏ MƏKTƏBİ

1918-ci ilin may ayının 28-də Azərbaycan xalqının həyatında çox mühüm bir hadisə baş verdi. Şərqdə ilk müstəqil, demokratik, parlamentli Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması haqqında İstiqlal Bəyannaməsi elan edildi. Cəmi 23 ay fəaliyyət göstərən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti iqtisadi, siyasi, hərbi sahədə olduğu kimi təhsil sahəsində də çox mühüm işlərə imza atdı. Azərbaycan dili dövlət dili elan edildikdən sonra məktəblərin milliləşdirilməsinə başlandı. Azərbaycan Cümhuriyyəti Hökumətinin 1918-ci il 28 avqust tarixli qərarına əsasən, bütün ibtidai tədris müəssisələrində təhsil şagirdlərin ana dilində aparılmalı, dövlət dili olan Azərbaycan dilinin tədrisi isə məcburi surətdə həyata keçirilməli, ali, ibtidai və orta tədris müəssisələrində isə dərslər dövlət dilində aparılmalı idi. Azərbaycan dilini bilməyən şagirdlər üçün 3-cü və 4-cü siniflərdə Azərbaycan dili şöbələ-

ri açılmalı və burada Azərbaycan dili elə intensiv tədris olunmalı idi ki, iki ildən sonra həmin şagirdlər artıq bu dildə təhsillərini davam etdirə bilsinlər. İbtidai məktəblərdə təlimin ana dilində təşkilində ciddi problemlər yox idi. Belə ki, seminariya məzunlarının və qısa müddətli kursları bitirənlərin hesabına ibtidai məktəbi müəllimlə təmin etmək mümkün idi. Əsas məsələ orta məktəblərin milliləşdirilməsi və ana dilli yeni orta məktəblərin yaradılması ilə bağlı idi. 1919-cu ilin əvvəllərində respublika ərazisində 23 dövlət orta təhsil müəssisəsi vardı ki, onlardan da 6-sı kişi, 4-ü qadın gimnaziyası, 5-i realni məktəb, 3-ü müəllimlər seminariyası, 3-ü "Müqəddəs Nina" qız məktəbi, politexnik məktəb və kommersiya məktəbi idi. Bu məktəblərin hamısında təlim rus dilində aparılırdı.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təlimin ana dilində aparıldığı milli məktəb yox idi. Ana dili o dövrün orta təhsil ocağı sayılan realni məktəblərdə həftədə bir-iki dəfə keçirilir və məcburi olmayan fənn hesab olunurdu. Realni məktəbdə ana dili müəllimi türk dilinin tədrisinə qoyulan qadağalara qarşı çıxanda rus dili müəllimi ona kəskin etiraz edərək demişdi: "Rica edirəm, türk lisanı müəlliminin bu etirazı protokola yazılsın, o, bir kərə anlasın ki, Rusiya məmləkətində yaşayır və Rusiyada yaşa-

yan hər bir millət rus qanunlarına tabe olmalı, boyun əyməlidir" – deyir.

Azərbaycan Milli hökuməti 28 avqust 1918-ci il tarixli qərarına əsasən bütün məktəblərdə türk dilinin (Azərbaycan) məcburi tədrisi qanuniləşdirildi, məktəblərin milliləşdirilməsinə başlandı. Maarif və dini etiqad naziri Həmid Şahtaxtinski bütün məktəb rəhbərlərinə, o cümlədən realni məktəbin müdirələrinə məktəblərin tədrisən milliləşdirilməsi ilə bağlı məktub göndərmişdi.

Azərbaycanda orta təhsilin milliləşdirilməsi qüdrətli sənətkarımız, müəllimlər müəllimi, yazıçılığından daha çox müəllimliyi ilə fəxr edən, maarif fədaisi Abdulla Şaiqin adı ilə bağlıdır. O özü bütünlüklə xalqa xidmət nümunəsi idi, əsərlərində də müəllim kimi hamıya bunu tövsiyə edirdi. 1924-cü ildə tələbələrindən birinin xatirə albomuna yazmışdır: "Yüksəlmək, həqiqi bəxtiyarlığa çatmaq özünü deyil, başqalarını yaşatmağa çalışmaqdır. Zira ki, həqiqi bəxtiyarlar cəmiyyət üçün yaşayanlardır". Vətəninə, xalqını, doğma dilini məhəbbətlə sevən Abdulla Şaiq "Xatirələrim"də yazırdı: "Milli vicdan milli məktəblərdə doğar. Məktəb və müəllimləri olmayan bir millət müəyyən bir simə və məfkurəsi olmayan bir cocuğa bənzər ki, öz xeyir və şərini düşünə, dost və düşməninə fərq edə bilməz. Cocuqlara özünü tanıdan, milli hisslərini,

ruhlarını yüksəldən, onların dağ çeşmələri qədər saf və təmiz ürəklərində böyük bir məfkurə doğuran, gələcəkdə sevgili vətəni üçün ən dəyərli övlad yetişdirən və sarsılmaz bir qüvvət hazırlayan məktəblərdir. Məktəblər millətin nur və səadət çirağıdır. Bəli, iqrar etməliyik ki, indiyədək milli məktəblərimiz olmadığından xalqımız naminə heç bir şeyimiz yox idi".

Həmin dövrdə A.Şaiq Bakı realni məktəbində ana dili müəllimi işləyirdi. O, milli siniflərin açılmasına mane olmağa çalışan müəllimlərin ciddi müqaviməti ilə qarşılaşsa da uşaqların valideynləri ilə təkbətək görüşərək milli siniflərin yaradılmasına nail oldu. Onun təşəbbüsü ilə bütün dərslər rus dilində keçirilən Bakı I realni məktəbinin nəzdində Azərbaycan dili üzrə üç aylıq kurs açıldı. Bu kursu qurtaran şagirdlər üçün Bakı I realni məktəbində bütün dərslər Azərbaycan dilində keçirilən bir sinif (üçüncü sinif) təşkil olundu. O dövrdə Bakı I realni məktəbin direktoru təcrübəli pedaqoq İvan Viktoroviç Denfer idi. Onun rəhbərliyi ilə pedaqoji şurada siniflərin milliləşdirilməsi ilə bağlı qərar verildi. Siniflərin milliləşdirilməsi Abdulla Şaiqə həvalə olundu. Təlimin ana dilində aparılacağı sinfin təşkili, ayrı-ayrı fənlərdən Azərbaycan dilində dərs deyəcək müəllimlərin tapılması A.Şaiqə həvalə olunmuşdu. O, Camo Cəbrayılbəyli, Ağa Əli Qasımzadə,

Qafur Rəşad və realni məktəbin məzunları Sadiq Quluzadə, Adullah Abaşidzeni və Qulam Əli Həsənzadəni dəvət etdi. Onların köməyi ilə realni məktəbin 8 sinfi milliləşdirildi: əlifba şöbəsi-1, birinci ehtiyat şöbəsi-2, ikinci ehtiyat şöbəsi-2, birinci sinif-2, ikinci sinif-1.²⁸ Bu məktəblərin milliləşdirilməsinin ikinci ilində məktəbdə 9 Azərbaycan, 12 rus sinifləri mövcud idi.²⁹ 21 sinfin içərisində tədris uğurları seçilən son üçüncü sinif idi. 1919-cu ildə tədris ilinin yekunlarına həsr olunmuş müəllimlər şurası keçirildi. Birincilik qazanan sinfin mürəbbisi Abdulla Şaiq müəllimlər şurasında III sinfin müvəfəqiyyəti haqqında danışdıqdan sonra dedi: "Əxlaqları haqqında (III sinfin şagirdləri nəzərdə tutulur) kimsədən bir şikayət eşitmədim. Tələbələrdən məmnun qalmayan müəllimlər varsa söyləsinlər". Fransız dili müəllimi Qaplanova, alman dili müəllimi Barzak da həmin şagirdlərin uğurunu təsdiq etdilər. İlk milli sinif belə yarandı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirən bolşeviklər realni məktəbin binasını da müsadirə edərək əsgər kazarmasına çevirdilər. İlk milli məktəb (sinif) binasız qaldı. Abdulla Şaiqin və həmkarları

nın ciddi səyi nəticəsində milli məktəb (sinif) müvəqqəti olaraq 4-cü qız məktəbinin binasına köçürüldü. Dərslər həmin məktəbdə nahardan sonra keçirilirdi. Məktəb orada bir il fəaliyyət göstərdi. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində həmin məktəb iki yerə ayrıldı. Məktəbin aşağı sinifləri birinci dərəcəli məktəbə çevrilərək 9 saylı, III sinifdən yuxarılar isə II dərəcəli məktəbə çevrilərək 12 saylı məktəb statusu aldı.

Xalq Maarif Komissarlığının göstərişi ilə 1920-ci ilin yay aylarından başlayaraq Bakıda və digər qəza mərkəzlərində qısamüddətli kurslarda müəllim kadrları hazırlanmağa başlandı. Qısa müddətdə keyfiyyətli müəllim kadrları hazırlamaq çox çətin idi. Ona görə də Azərbaycan XMK bir illik pedaqoji kurslar açmağı məqsədəuyğun hesab etdi. Bir illik pedaqoji kursların məzunlarının I dərəcəli məktəbin son (IV-V), ikinci dərəcəli məktəbin ilk iki siniflərində (VI-VII) dərs deməsi nəzərdə tutulurdu. Bakıda bir illik pedaqoji kursun layihəsi F.Rzabəyli tərəfindən hazırlandı və təsdiq üçün Xalq Maarif Komissarlığına təqdim olundu. 1920-ci ilin 17 noyabrında layihə Xalq Maarif Komissarlığının Kollegiyası tərəfindən təsdiq olundu. Bakı Kişi Müəllimlər Seminariyasının binasında kurs üçün bir neçə otaq ayrıldı. Kursu cəlb edilənlərin əksəriyyəti ibtidai

²⁸Ali Pedaqoji İnstitutun salnaməsi.(Tərtib, transliterasiya, izahlar və "Ön söz"ün müəllifi prof .F.A.Rüstəmov). Bakı: Elm və təhsil, 2020, s.70

²⁹Yenə orada ,s.71

məktəblərdə işlədiyindən məşğələlər axşam keçilirdi. Kursun müdiri Fətulla bəy Rzabəyli, müavinlər isə Həbib bəy Mahmudbəyli və Rəhim Cəfərov idi. Pedaqoji heyət 21 nəfərdən ibarət idi ki, onlardan da biri Talıbzadə Abdulla Şaiq idi.

Birillik kurslar Ali Pedaqoji İnstitutun təşkili üçün yaxşı bir təcrübə oldu. İnstitutun təşkili ilə bağlı təşkilat komitəsi yaradıldı. Təşkilat komitəsinin 6 nəfər üzvündən biri də Abdulla Şaiq oldu. Təşkilat komitəsinin fədakarlığı, xalqımızın böyük oğlu N.Nərimanovun dekreti ilə 1921-ci ildə 6 nəfər tələbə, 8 nəfər müəllimlə fəaliyyətə başlayan Ali Pedaqoji İnstitutun ilk müəllimlərindən biri də Abdulla Şaiq oldu. O, ədəbiyyat və dil dərslərini tədris edirdi. 1922-1923-cü tədris ilində 12 saylı məktəb Fətulla bəy Rzabəyli tərəfindən Ali Pedaqoji Kişi İnstitutunun binasına köçürüldü və burada Nümunə məktəbi kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. İlk vaxtlar A.Şaiq Ali Pedaqoji İnstitutda dərs deməklə yanaşı, həm də Nümunə məktəbinə rəhbərlik edirdi. Məktəbin tədris planında müəyyən dəyişiklik edilmiş, dinin tədrisinə qadağa qoyulmuşdu. Məktəb şagirdlərinin xüsusi geyimləri, döş nişanları, çiyinlərinə taxılmış xüsusi poqonları vardı. Nümunə məktəbinin son sinif şagirdləri Pedaqoji Texnikumunun əsas siniflərinə köçürülürdü. Məktəbi bitir-

rənlərə şəhadətnamə verilirdi. 1923-cü ildə ilk milli orta məktəb öz məzunları ilə vidalaşdı. Bu tədbir həm də A.Şaiqin pedaqoji fəaliyyətinin 20 illiyinə təsadüf edirdi. Azərbaycan XMK-nın qərarı ilə hər iki tədbirin birlikdə təntənə ilə keçirilməsi qərara alındı. Ə.Məmmədovun yazdığına görə, "yubiley 1923-cü ilin soyuq dekabr ayına təsadüf etmişdi. Şaiqin tələbələri gül-çiçəklə Verxni-Naqornı 19-da (indiki A.Şaiq küçəsi, 21) yerləşən mənzilinə gələrək yubileyi alqışlamış, sonra əlləri üstünə alaraq Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstitutunun (indiki İqtisad Universitetinin) akt salonunda toplaşan, onu təlaşla gözləyən toplantı iştirakçılarının hüzuruna gətirmişdir.³⁰ Gecənin yüksək səviyyədə keçməsinin şahidi olan M.Salehlinin yazdığına görə, gecədə nəinki Xalq Maarif Komissarlığının əməkdaşları, tanınmış ziyalılar, hətta SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyətinin ZSFSR-dən 1-ci Sədri Nəriman Nərimanov da iştirak etmişdir. Sonralar M.Salehli həmin günü belə xatırlayırdı: "Mən birinci il idi ki, məktəbdə oxuyurdum. Yadımdadır ki, böyük müsəmirə təşkil olunmuşdu. Həmin gecəyə Nəriman Nərimanov da gəlmişdi. O, məzunlara "Ay mənim saqqalı çocuqlarım" – deyərək müraciət etdi. O öz

³⁰ Məmmədov Ə. Abdulla Şaiq. Bakı: Gənclik, 1983,

nitqində Azərbaycanın gələcəyindən, məktəb məzunlarının qarşısında duran vəzifələrdən danışdı”.

Azərbaycan dilində II dərəcəli məktəbi bitirmək şərəfi ilk dəfə 27 nəfər şagirdə nəsib olub.

1. Ağazadə Soltan – Göyçay
2. Əfəndizadə Azad – Şamaxı
3. Əfəndizadə Əli Fuad – Axısqa (Gürcüstan)
4. Əfəndizadə Adil – Axısqa (Gürcüstan)
5. İbrahimzadə Şirəli – Göyçay
6. İbrahimzadə Sadiq – Göyçay
7. İsmayılzadə Yəhya – Göyçay
8. Babazadə Əhməd – Bakı
9. Bədəlbəyli Əfrasiyab – Qarabağ
10. Bağırzadə Məhəmmədəmin – Bakı
11. Hacı oğlu Vəli – Bakı
12. Hüseyinzadə Əbdülrəhman – Bakı
13. Süleymanzadə İsrafil – Bakı
14. Şıxəlizadə Murad – Göyçay
15. Salahlı Saleh – Bakı
16. Talıbzadə Talib – Tiflis
17. Əlizadə Ağakazım – Bakı
18. Əlizadə Məhəmmədbağır – Göyçay
19. Aşurbəyli Davud – Bakı
20. Quluzadə Rəsul – Bakı
21. KazıMZadə Qasım – Bakı

22. Musabəyli Əmir – Şəki
23. Mustafabəyli Ədhəm – Bakı
24. Məhəmmədzadə Nəcəf – Bakı
25. Mirzəzadə Arslan – Bakı
26. Mirəhmədzadə Mir Əsədullah – Göyçay
27. Yüzbaşıqlı Rəmzi – Şamaxı

Həmin şagirdlərin 13 nəfəri Bakıdan, 7 nəfəri Göyçaydan, 2 nəfəri Şamaxıdan, 3 nəfəri Gürcüstandan, 1 nəfəri Nuxadan, 1 nəfəri Qarabağdan idi.

İlk milli orta məktəbin buraxılışına həsr edilmiş təntənəli iclasda Nəriman Nərimanov üzünü məzunlara tutaraq demişdi: “Sizə birinci vəsiyyətim budur ki, həyatda çalışqan olun, qorxaq olmayın, həmişə xalqımızın irəli getməsinə çalışın”.

Həmin sinfi bitirənlər içərisində məşhur bəstəkar, musiqişünas Əfrasiyab Bədəlbəylinin, istedadlı alim, cərrah Fuad Əfəndiyevin, akademik Səftər Quliyevin, dövlət xadimi Süleyman Vəzirovun və onlarla başqalarının adlarını çəkmək olar.

Abdulla Şaiq həmin illərdə Ali Pedaqoji İnstitutda, fəhlə fakültələrində, pedaqoji kurslarda və Xalq Maarif Komissarlığının türk (Azərbaycan) dili dərsləklərini hazırlayan komissiyanın işində iştirak etsə də “Nümunə məktəbi”ndən ayrılmamışdır. 1927-ci ilə kimi Nümunə məktəbində ədəbiyyat, 1932-ci ilə kimi Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda Azərbaycan

ədəbiyyatı tarixi fənnindən dərs demişdir. 1932-ci ildə pedaqoji fəaliyyətdən uzaqlaşaraq bədii yaradıcılıqla məşğul olmuşdur.

1924-cü ildə Xalq Maarif Komissarlığının Baş ictimai tərbiyə idarəsi tərəfindən məktəbə onun yaradıcısı və cəfakəsi A.Şaiqın adı verildi. İlk vaxtlar məktəbə A.Şaiq rəhbərlik edirdi. Sonra məktəbə *Qafur Əfəndizadə (Qantəmir)*³¹ müdir təyin olundu. Nümunə məktəbi" Ali Pedaqoji İnstitutun tələbələrinin tədris laboratoriyası rolunu oynayırdı. Tələbələr burada sınaq dərsləri deyir, Pedaqoji İnstitutun müəllimləri dərs deyirdi.

³¹*Qafur Sədrəddin oğlu Əfəndizadə (Qantəmir) 1888-ci ildə Göyçay qəzasının Potu kəndində anadan olmuşdur. Mədrəsə müəllimi olan Qafurun atası Sədrəddin Əfəndi dövrünün tanınmış ziyalılarından biri olub. Sədi Salis təxəllüsü ilə şeirlər yazıb. Qafur ilk təhsilini atasının müəllim işlədiyi mədrəsədə alıb. Sonra 1905-ci ildə Göyçaya gələrək İbrahim Həqqinin yeni üsullu məktəbinə daxil olub. Ali təhsil almaq məqsədilə Türkiyə gedib. 1910-1914-cü illərdə İstanbul Universitetinin Tarix-filologiya fakültəsində oxuyub. 1908-ci ildə Göyçayda pedaqoji fəaliyyətə başlayıb. 1915-ci ildə fəaliyyətini Şahardə yeni açılan "İqbal" məktəbində davam etdirib. 1916-cı ildə "Nəşri-maarif" cəmiyyətinin Qubada açdığı məktəbə müdir təyin olunub. Qantəmir bir müddət bu bölgədə yeni tipli məktəblərin təşkilində və fəaliyyətində fədakarlıqla çalışıb. 1920-1921-ci illərdə Göyçayda müəllim hazırlamaq məqsədilə yaradılan qısamüddətli pedaqoji kurslara rəhbərlik edib. Ömrünün sonuna kimi orta və ali məktəblərdə müxtəlif fənlərdən dərs deyib. Ali Pedaqoji İnstitutun nəzdində fəaliyyət göstərən Şaiq nümunə məktəbinə rəhbərlik edib. Nümunə məktəbi Abdulla Şaiq adına Pedaqoji Texnikuma çevriləndə onun direktoru təyin edilib. O, müəllimlikdən ayrılmadan Azərbaycan Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə (diş həkimliyi) daxil olub və 1929-cu ildə oranı bitirib. 30-cu illərdə Bakıda ictimai-siyasi həyatda və ədəbi aləmdə yersiz qarayaxmalar, qarşılıqlı ittihamlar, şərhləmələr baş verəndə o, Ağsu rayonuna köçür və burada diş həkimiyə kimi fəaliyyətə başlayır. 16 fevral 1938-də həbs edilərək 8 il müddətinə Özbəkistanın Cizək vilayətinə sürgün edilir. 28 yanvar 1944-cü ildə sürgündə olarkən dünyasını dəyişir. Sağlığında ikən "Ağıl dəryası" (1930), "Şarlatan" (1934), "Kolxozstan" (1935) kitabları nəşr olunub. 1964 və 1972-ci illərdə "Seçilmiş hekayələr"i nəşr olunub.*

A.Şaiq "Nümunə məktəbi"nin ilk buraxılışı 1923-cü ildə olub. Məktəbin ikinci buraxılışı 1925-ci ildə, üçüncü buraxılışı 1926-cı ildə olub. 1924-cü ildə "Nümunə məktəbi"nin quruluşu aşağıdakı kimi idi. Məktəb 4 sinifli II dərəcəli bir təhsil ocağı idi. 4 sinifdə oxuyan şagirdlərin ümumi sayı 129 nəfər idi. Bunlardan 42-si bakılı, 78-i Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrindən, İrəvandan və Göyçə mahalından gələnlər idi. Kənardan gələn imkansız tələbələr Ali Pedaqoji İnstitutun pansionatında (yataqxanasında) yaşayırdı. Birinci sinifdə 40, ikinci sinifdə 36, üçüncü sinifdə 26 və dördüncü sinifdə 27 şagird oxuyurdu. Məktəbin Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimləri Abdulla Şaiq və Hüseyn Sadıq idi. I-II rus dili dərslərini Səmədağa Qayıbov, III-IV siniflərdə Aleksandr Leplinski tədris edirdi. Tarix və ictimaiyyəti Süleyman Səlim, riyaziyyəti I-II siniflərdə Ziya Azaqbəyli, III-IV siniflərdə Kərim Qazıyev, triqonometriyanı son sinifdə Məhəmməd Əfəndizadə tədris edirdi. III-IV siniflərdə psixologiya fənnini Xəlil Fikrət, I-II siniflərdə təbiət fənnini Ali Pedaqoji İnstitutun təbiət şöbəsinin son kurs tələbəsi Neman Əfəndizadə, III-IV siniflərdə isə Məhəmməd Bayramzadə, "Hikmət" fənnini I sinifdə Xudaverdi Kələntərli (sonralar ADPU-nun professoru), II-IV siniflərdə İsmayıl Novruzzi tədris edirdi. Məktəbin bütün siniflərində kimya Xudaver-

di Kələntərli, coğrafiya Qafur Rəşad Mirzəzadə, alman dili İvan Viktoroviç Denfer, rəsm dərsi İvan Vasilyeviç Bering tərəfindən tədris edilirdi. Zəruri təcrübələr Ali Pedaqoji İnstitutun laboratoriyalarında aparılırdı.

Məktəbdə şagird komitəsi fəaliyyət göstərirdi. Bu komitənin nəzdində ədəbiyyat, riyaziyyat və təbiət dərnləri fəaliyyət göstərirdi. Bəzi araşdırmalarda məktəbin xüsusi hesabından və smeta xərclərindən bəhs edilir. Əslində Nümunə məktəbinin xüsusi təsərrüfat fəaliyyəti olmamışdır. Məktəbin bütün xərcləri (hətta müəllimlərin əmək haqqı da) Ali Pedaqoji İnstitutun təsərrüfat və maliyyə şöbəsi tərəfindən ödənilmişdir. "Nümunə məktəbinin təşkilat və idarəsi" adlı məqalədə oxuyuruq: "Nümunə məktəbinin xüsusi təsərrüfat həyatı yoxdur. Məsarif və sairə müəllimlərin maaşı həpsi institutun təsərrüfat və maliyyə şöbəsi tərəfindən təsviyə edilir".³²

Nümunə məktəbində dərnlə deyən tələbələrin pedaqoji təcrübəsinə İsmayıl Hikmət (dil-ədəbiyyat), Məmməd Əfəndizadə (riyaziyyat), Fətulla bəy Rzabəyli (təbiət) və b. rəhbərlik edirdi.

Nümunə məktəbi 1925-ci ildə A.Şaiq adına Pedaqoji Texnikuma çevrildi. 1926-cı ildə A.Şaiq adına

Pedaqoji Texnikumu I dərəcəli məktəblərdə dərnlə demək hüququ qazanan 23 tələbə bitirdi:

Əhməd Əsədzadə	Salyan
Zərgərli Yunis	Salyan
Xanızadə Babazər	Salyan
Kərimzadə Bilal	Salyan
Kərim Cəmaləddin	Göyçə eli
Məhəmmədzadə Əli Ağa	Göyçə eli
Əbülqasım Nəzərov	Göyçə eli
Şirinzadə Şamil	Nuxa
Əli Əhmədzadə	İrəvan
Əbu Talibzadə Müzəffər	Ordubad
Aslanzadə Muxtar	Bakı
Bağbanzadə Cavad	İran
Şabanzadə Hacı Ağa	Bakı
Salahlı Məhəmməd Əmin	Bakı
Sadiqzadə Məhəmməd Sadiq	Bakı
Abdullazadə Cəfər	Naxçıvan
Abdullazadə Abdulla	Şamaxı
Qazızadə Marlen	İrəvan
Quluzadə Məhəmməd Ağa	Bakı
Kazımzadə Əhməd	Bakı
Məhəmmədzadə Rəhim	Bakı
Məhərrəmzadə Kərim	Şamaxı
Məhəmmədəli Kərimzadə	Bakı

³² Ali Pedaqoji İnstitutun salnaməsi. (Tərtib, transliterasiya, izahlar və "Ön söz"ün müəllifi prof.F.A.Rüstəmov). Bakı: Elm vətəhsil, 2020, s.87

Bu tələbələr Bakının məktəblərində 7 ay pedaqoji təcrübə keçmiş, sınaq dərsləri vermişdilər.

Məktəbi bitirən 23 nəfərin 4-ü Salyan, 3-ü Göyçə, 8-i Bakı, 2-si Şamaxı, 2-si İrəvan, 1-i Ordubad, 1-i Nuxa, 1-i İran, 1-i isə Naxçıvandan idi.

Həmin tələbələr ibtidai məktəblərdə dərs deməklə yanaşı, ali təhsillərini davam etdirə bilərdilər.

1926-1927-ci tədris ilində A.Şaiq adına Pedaqoji Texnikumda 123 tələbə təhsil alırdı ki, bu da həmin dövrdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 15 pedaqoji texnikumda oxuyan 2260 tələbənin 5,4%-ni təşkil edirdi. 1926-27-ci dərs ilində maliyyə və kadr çatışmazlığı, Ali Pedaqoji İnstitutun Azərbaycan Dövlət Universiteti ilə birləşdirilməsi nəticəsində A.Şaiq adına Pedaqoji Texnikum öz fəaliyyətini dayandırdı və yenidən II dərəcəli məktəbə çevrildi.

1921-ci ildə Ali Pedaqoji İnstitutun ilk marşının sözlərini A.Şaiq, musiqisini Ü.Hacıbəyov yazıb. "Gənclik marşı" ilk dəfə həmin Pedaqoji İnstitutun və Nümunə məktəbinin tələbələrindən ibarət birgə xorun ifasında səslənib. "Gənclik marşı" tələbələrin - bilik, nur və şan ordusunun, qaranlıqlarla çarpışan, onu qovan, elm, ürfan ordusunun kollektiv yürüşünü müşayiət etmək üçün nəzərdə tutulmuşdu.

"Gənclik marşı"

Ali Pedaqoji İnstitutunun tələbələrinə
Biz bilik, şən ordusu, Azərbaycan ordusu,
Qaranlıqlarla çarpışan elm, ürfan ordusu.

Köhnə, çürük qüvvələri parçalayıb yıxan biz,
Şimşək kimi parıldayan, ildırım tək çaxan biz.
Daşqın, coşqun sellər kimi hər tərəfə axan biz
Bizik nurlu aləm quran azad insan ordusu.

Sevgi, atəş ocağıdır Azərbaycan ölkəmiz,
Şərqə, Qərbə işıq saçan, atəş yakan bizik, biz.
İgidlikdə, hər sənətdə ad çıxarmış nəslimiz,
Bizik bilik arxasınca gedən ön, şən ordusu.

Üstümüzdə dalğalanır nur saçaqlı bayrağımız,
Elmsizlik, istibdaddır bizim böyük yağımız.

Yorulmadan çarpışıriq ki, parləsın ocağımız
Bizik qaranlığı qovan, nur saçan dan ordusu.

A.Şaiq "Üçüncü nur qafiləsi" adlı məqaləsində yazırdı: "Böyük alimlər, şairlər, rəssamlar və müəllimlər yetişdirməyən millətlər kəndindən daha qutlu millətlərin təsir və nüfuzu altına girərək get gedə əriməyə, məhv olmağa məhkum olur. Sağlam və canlı bir hökumət və cəmiyyət qura bilmək üçün hər millət ana dilində orta və ali məktəblərə sarılmışdır. Zira ki, o pək gözəl anlamışdır ki, hər şeyi yaradan məktəblər və müəllimlərdir. Məktəblər və müəllimlər olmazsa o millət içində vəzifəsini bilən alim və fəal sinif üzvləri yetişməz. Məktəblər olmazsa yabancı nasirlərdən qurtulmuş yaradıcı və müstəqil fikir sahibi alimlər çıxamaz. Məktəblər olmazsa məktəbləri yaradan və ona kəndi ruh və enerjisini verən həqiqi müəllimlər, parlaq yıldızlar doğmaz. İştə məktəb həyatını quran həqiqi müəllimlər, məmləkətə lazım olan bütün sinif təşkilatını da gözəlcə qurmuş və iş bulumunu alim, fəal və şüurlu üzvlər əlinə vermiş olur ki, bu saatda hər millət, hər hökumət anlaşıyor və yüksəliyor"³³

20-ci illərdə formalaşan ilk maarif ordusunun sırası az sonra daha da sıxlaşdı, Azərbaycanda elmi-siyasi və pedaqoji elita formalaşdı. Ayrı-ayrı insanlar dünyaya gəldiyinə görə valideynlərə, millət

isə məktəbə və müəllimə borcludur. Belə müəllimlərdən biri də bu gün adını hörmət və ehtiramla andığımız müəllimlər müəllimi Abdulla Şaiqdir.

Əgər elmi pedaqogikanın banisi Y.A.Komenski "Real aləm şəkillərdə" (92 əsərin müəllifi olsa da), L.Tolstoy "Əlifba" dərsliyini yazmaqla tarixdə qalması haqq etmişdilər, qüdrətli sənətkarımız, müəllimlər müəllimi Abdulla Şaiq yalnız "Nümunə məktəbi" yaratmaqla adını millətin şərəf və şöhrət kitabına yazması bacarmışdır.

³³ Ali Pedaqoji İnstitutun salnaməsi.(Tərtib, transliterasiya, izahlar və "Ön söz"ün müəllifi prof.F.A.Rüstəmov).Bakı: Elm və təhsil, 2020, s.126

QƏNİRƏ PAŞAYEVA

BAĞLANIŞ SÖZÜ

Çox sağ olun Əkbər bəy. Mən bütün məruzəçilərə təşəkkür edirəm. Çox gözəl şəkildə böyük ustad Abdulla Şaiqin yaradıcılığı, düşüncə dünyası, fəaliyyəti ilə bağlı geniş məlumatlar verildi və mən çox təşəkkür etməklə bərabər biz əlimizdən gələni edəcəyik ki, və inanıram ki, burda iştirak edən ziyalılarımız da hər birimiz sosial media platformaları üzərindən də fəal şəkildə bu tədbirin gənclərimiz tərəfindən izlənməsi üçün fəallıq göstərəcəyik. Eyni zamanda, mən təşkilatçılara bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Pedaqoji Universitetin Quba filialına, onun rəhbəri mənim dəyərli qardaşım Yusif Alı Avşar burdadır. Onlara bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Əziz Ülkər xanıma, dəyərli Ülkər xanıma çox təşəkkürümü bildirirəm. Bütün əməyi keçən, dəstək olan qurumlara təşəkkür edirəm. Hər birinə təşəkkür edirəm. Bir neçə təklifimi qısa səsləndirib, çıxışımı bitirəcəyəm. Bu təkliflərdən birincisi bundan ibarətdir ki, burda hər bir çıxış edən ziyalımızın da eyni fikri oldu. Gənc nəsillərimizin Abdulla Şaiq irsini, yaradıcılığını, onun fəaliyyətini daha geniş bilməsi

üçün biz uşaqlarımızın, gənclərimizin Abdulla Şaiqin adını daşıyan Mənzil- Muzeyinə daha çox gəlməsinə şərait yaratmalıyıq. Hamımız bu istiqamətdə fəallıq göstərməliyik, çünki oraya gələn hər bir uşağımız, gəncimiz, hər bir insanımız artıq Abdulla Şaiqin dünyasını daha yaxşı biləcək, tanıyacaq, öyrənəcək. Ona görə mən düşünürəm ki, Yusif müəllim, sizin simanızda bu istiqamətdə universitetlərimiz, universitetlərimizin rəhbərləri çox fəal rol oynaya bilər, çünki universitetlərdə təhsil alan gənclərimiz gələcəyin ziyalılarıdır və gələcəyin ziyalıları millətinin ziyalılarını dərindən bilməlidir. Ona görə biz gənclərimizin bu ev muzeyini mütləq ziyarət etməsi istiqamətində fəallığımızı artırmalıyıq. İkincisi, Cezmi bəy burdadır mənim dəyərli qardaşım, fikirdaşım. Cezmi bəy, mən düşünürəm ki, Azərbaycanda Abdulla Şaiqi insanlarımız, ziyalılarımız tanıyır daha çox ədəbiyyatşünas, pedaqoq, tərcüməçi kimi, amma onun bir ictimai-siyasi xadim kimi, türkçülük düşüncəsinə sahib, türk birliyi ideyasını təbliğ edən ziyalı kimi tanımaq, təbii ki, sovet ittifaqının işğalında yaşadığımız illərdə mümkünsüz idi. Ona görə də bu istiqamətdə hətta Türkiyədə də geniş bilgilərin, məlumatların olduğunu düşünürəm. Çünki mən, bilirsiniz ki, Türkiyənin iki vilayətindən kənardə bütün vilayətlərində konfrans vermiş bir in-

sanam. Mən düşünürəm ki, Abdulla Şaiqin 140 illiyində biz sizinlə bərabər gözəl bir layihə həyata keçirə bilərik. Abdulla Şaiqin Mənzil-Muzeyi, Türk ocaqları, biz də dəstəkçi qurum olaraq dəstək verərik böyük məmnuniyyətlə. Abdulla Şaiqin 140 illiyinin Türk ocaqları tərəfindən qeyd edilməsi, keçirilməsi vacibdir, çünki Türk ocaqlarının qurucudan biri Abdulla Şaiqdir və burda onun türkçülük ideyası, türk dünyası birliyi ideyası istiqamətində şeirləri, yazıları, fikirləri səsləndi. Mən düşünürəm ki, Türk ocaqları tərəfindən Abdulla Şaiqin Türkiyədə də bu il 140 illik yubileyinin qeyd edilməsi çox yaxşı olardı. Mən düşünürəm ki, həm Ülkər xanım, həm biz, həm burdakı dəyərli məruzəçilər də o pandemiya şərtləri içərisində, mümkün olan qaydalar çərçivəsində birlikdə olmağa çox şad olardıq. Amma ən vacibi sizinlə biz bir gözəl layihə keçirmişdik. Mən sizə çox təşəkkür edirəm. Türk ocaqlarının 100 illiyi ilə bağlı Əli bəy Hüseynzadə "Turan" adlı bir kitabı biz çox dəyərli qardaşım Azər Turanla bərabər hazırlamışıq.

ŞEİRLƏR

ARAZDAN TURANA

(İxtisarla)

Bingöl ətəklərindən coşğun Araz axaraq,
Yıldırımli, qartallı qayalara çarparaq,
Qaplan kibi kükrəyib, dəniz kibi qabardı,
Məmləkətlər aşaraq, dalğa kibi yol aldı,
Turan-İran dolaşdı, döndü Qafqaz elinə.
Yaklaşınca o daşğın, acıqlı Kür nəhrinə
Hayqırdı: "Ox, qardaşım, dinlə bəni bir zaman!
İztirablar içində çarpınır şimdi Turan.
Girmiş sehirlı divlər qızıl alma bağına,
Qara quzğun uçuşmuş soluna və sağına.
Derlər, dünya gözəlinin dizində yad başlar var,
Süzgün, bayğın gözündə qan köpürən yaşlar var.
Bərələnmış gül kibi gündən-günə soluyor,
Qara, gur saçlarını əlləriylə yoluyor.
Gülümsərkən ağzından güllər saçan o gözəl
Şimdi ağlar, gözündən inci damlar. Xain əl
Girmiş məsum qoynuna, yaralayır köksünü,
İnlər: "Yoxmu Turanda qurtaracaq ər bəni?"
Nərdə o türk nişanlım, o qoç igit, qəhrəman?
Yolunu pək özlədim, yol ver ona, yaradan!
Yel atına binsin də, gəlsin səni qurtarsın!
Yağı olan bu xain başları həp qoparsın,
Şu sehirlı tilsimi qırsın namus eşqinə.

Quruntulu bir kədər çökmüş Turan yurduna.
"Qızıl ırmaq", "Süd gölü" bu anda qan köpürür,
Qoç igitlər Turanda bığ çeynəyib də durur.
Bəni daim inlətən, bax, şu acı duyğudur,
Çağlayanlar dağında köpüklü qan qusdurur".
Coşğun Araz sözünü hıçqırıqla bitirdi,
Kür nəhrini bu xəbər Xələcana gətirdi.
Əvət, qara bulutlar almış yurdu, qardaşım,
Nə yaşarız, nə gülər çəmənlərim, dağ-daşım.
Böyük türkün sevdiyi yekta dünya gözəli
Qan ağlasın, qoynuna girsin yabançı əli.
Turanda yüz milyonluq türklük buna qızmazmı?
Qızmazsa, bu xain əl yasamızı pozmazmı?
Gəl, qardaşım, boynuna keçirəyim qolumu,
Annəmiz "Quzğun dəniz" bəklər bənim yolumu.
Gedəlim, dərdimi annəmizə açalım,
Əski yurduna ildırımlar saçalım.

1919

YAD ET

Vəqta ki, gülər bahari-amal,
Hər yerdə yaşıllanar çəmənlər,
Vəqta ki, olar müsaid iqbal,
Bülbüllər ötər, susar zəgənlər,
Parlaq bir işıq alar fəzanı,
Dünyanın üzü dönər cinanə,
Gəzdikcə o aləmi-ziyanı,
Baxdıqca o gülşəni-cəhanə,
Yad et məni – şairanə yad et!

Vəqta ki, gələr sevimli ati,
Bir dairəyə girər həqayiq,
Nuru bürüyər bütün cihati,
Ulduzlar ilə yanar məşariq,
Vəqta ki, bulud, duman görünməz,
Qalmaz daha zülmdən nişanə,
Yerlərdə bəşər üzü sürünməz,
Qurd-quş sığınar bir aşıyanə,
Yad et məni – Şaiqanə yad et!

Atəşli, münir əməllərimlə,
Bir gün düşərəm soyuq məzarə.
Əşari-təranəpərvərimlə

Bir gün susaram dönüb qübarə.
Vəqta ki, bu şairi-vətəndən
Dünyada nə iz qalar, nə bir nam,
Üzdükcə səadət içrə şən-şən,
Sürdükcə dəmadəm ömrü xoşkam,
Yad et məni – qaibanə yad et!

1908

**BİRİ SƏNSƏN, MƏLƏKCIYIM,
BİRİ MƏN**

Qonşuda qarşı-qarşıya görünən
İri camlı, genişcə pəncərədən
İki baş daima çıxar dışarı,
Bir-birinə baxar, gülər şən-şən...
Bir patırtı pozar o nəşələrin,
Seyd, səyyad ürkərək bitdən,
Sürət ilə çəkərsə başlarını,
O baxışlardakı təəssürdən
Çırpınır hey iki ürək, iki ruh,
Şad, məhzun iki vücud, iki tən.
O iki çırpınan həzin düşünən
Biri sənsən, mələkiyim, biri mən.

Yamyaşıl gül-çiçəkli bir bağça,
Döşənib sanki yerlərə xalça.
Səhərin xoş nəsiminə qarşı
Açılırkən gülümsəyir qönçə.
Oxuyur şaxəsində bir bülbül,
Səsi məhzun, dəyərlı, həm incə,
Dolanır qönçənin müdam başına,
Ona bülbül məhəbbət etdikcə,
Görünür qönçə məst, pürnəsə.

Bülbülün bağırını dəlirsə tikən,
O iki məst, müztərib görünən
Biri sənsən, mələkiyim, biri mən.

Bir ağaclıq.... axar önündən ab,
Sakit axşamdı, nur saşar mahtab.
Çökə altında baş-başa oturub
İki sövdalı gənc əlində kitab,
Danışır saf, təmiz məhəbbətdən,
Bu görüş həm sevinc verir, həm əzab.
Nazənin qız kimi süzürdü ay,
Üstünə kölgə salmış idi səhab.
Hər şeyə hökm edir sükut yalnız
Titrəyir ortalıqda busi-dəhən.
O iki bəxtiyar – gülən, sevişən
Biri sənsən, mələkiyim, biri mən.

TÜRK ƏDƏMİ-MƏRKƏZİYYƏT
FİRQƏSİ
"MUSAVAT" A İTHAF

MARŞ

Birləşəlim, türk oğlu, bu yol millət yoludur,
Ünlə, zəfərlə, şanla tariximiz doludur.
Yürüyəlim irəli, haydı millət əsgəri,
Keçmişimiz şan, zəfər, durmayalım biz geri.
Yıldırımli gözünüz qan ağladır düşmənə.
Qorxaq, alçaq, xainin bu meydanda işi nə?
Dəniz kibi coşalım, dalğa kibi qoşalım,
Altun ordu irəli! Dağlar-daşlar aşalım!
Türk qafasında qorxu yuvalamaz, düşmənim!
Həp dəmirdən yapılmış ruhum, qəlbim, bədənim.
Süngümüzün ucundan damar qətrə-qətrə qan,
Hürriyyətdən, vətəndən öluncə keçməm, düşman.
Dalğalanır üstümdə şanlı Turan bayrağı,
Alovlanır qəlbimdə "Ərkənəqon" ocağı.
Haydı, yola çıxalım, haqsızlığı yıxalım,
Turanda gün doğunca zülmətlə çarpışalım!
Arş irəli! İrəlidə cənnət kibi cahan var.
Günəş orda həp doğar, səadət orda parlar!

Türk firqəsi "Musavat",
Açalım quş tək qanad.
Sarılıb hürriyyətə,
Bulalım şanlı həyat.

1918

NEÇİN BÖYLƏ GECİKDİN? İNTİZAR QARŞISINDA

Sənsiz qəlbim qırıq, sönük, çeynənmiş, xırpalanmış,
Ömür şüşəm daşa dəymiş, həyatım parçalanmış.
Qırıq bir saz kimi sızlar qanlı, yorğun telləri,
Yakılar da, yakar bütün qayğı vurmuş elləri.
Şu vətənin öküzləri, gəlinləri, dulları,
Göz yaşıyla sulanmış həp keçdiyiniz yolları.
Yolunuzu bəkləməkdən bənizləri saralmış,
Heç gəlmədin. O şən, gülər ürəkləri qəm almış.
Sən gəlməsən, dolumsanmış ürəklər heç şad olmaz,
Sən gəlməsən, xərəbaya dönən qəlb abad olmaz.
Sən gəlməsən, günəş doğmaz, ümid gülüm açılmaz,
Dodaqlarım gülməz, sönük baxtıma nur saçılmaz.
Başqasını istəməm də, ey türk, çabuk sən gəl, sən,
Bəkləməkdən yoruldu, eh, iştə gec qaldın, nədən?
Yollarına daşmı qalanmış? Ya azğın quldurlar
Burakmıyor? Daş-dəmir, ya polad olsa da onlar,
Ürəyində şölənənən mətin, qızğın atəşlə
Yak onları, ərit, söndür, çeynə, boğ, əz, xırpala!
Xain, alçaq düşmənlərə qol gücünü həp göstər,
Aç yolları, çabuk gəl ki, qəlbim səni pək istər.

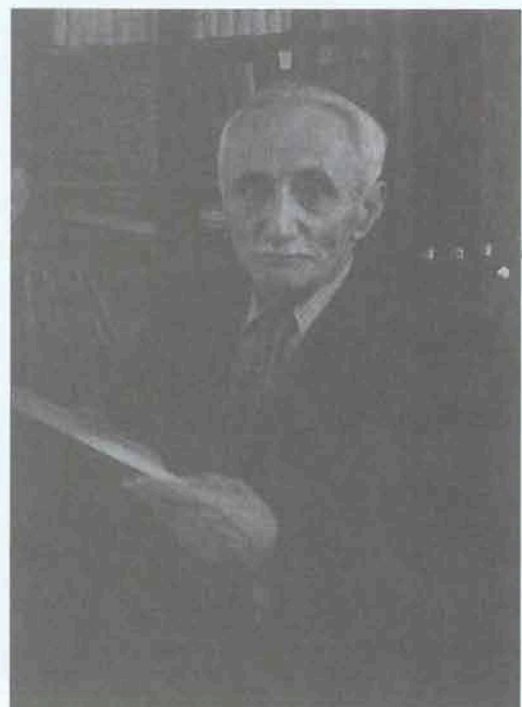
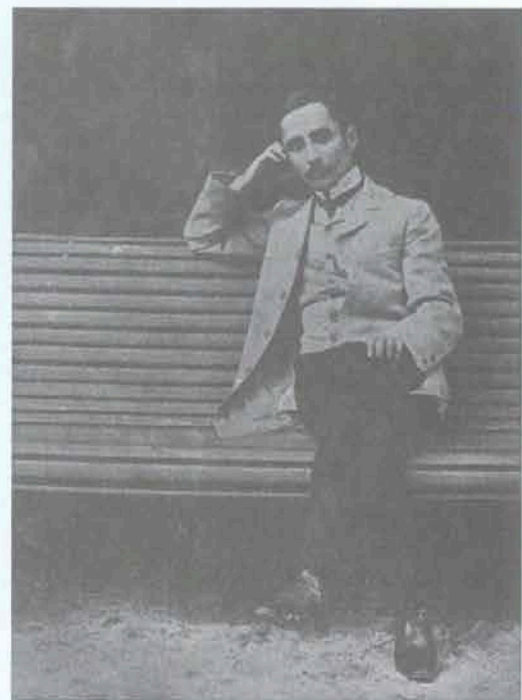
1918

VƏTƏN

Ey çeşmimin önündə mücəssəm vətən, vətən!
Qəlbim kimi ələmlərə vətən, vətən!
Fikrim sarayını dolaşırsan zaman-zaman,
Qanlı kəfənlə, dərd ilə toəm vətən, vətən!
Baxdıqca həsrət ilə o solğun camalına,
Çeşmimdə tar görsəniraləm, vətən, vətən!
Axşam-səhər o gül üzünü isladan nədir?
Göz yaşlarınımı yoxsa ki, şəb-nəm? Vətən, vətən!
Dəhşət içində cismi-şərifin donub durur,
Nolmuş vücudi-pakinə bilməm, vətən, vətən!
Baxdıqca gül-çiçəkli o gülgün çəmənlərə,
Möhnət evi sanır onu adəm, vətən, vətən!
Sənsən səbəb bəqayü-dilü cani-natəvan,
Canım kimi nolar səni sevsəm, vətən, vətən!
Gördükcə dərdini əriyir cismi-natəvan,
Ney tək sızıldayır dilü-pürqəm, vətən, vətən!
Qarşımda dərd, matəmə batmış gözəl mələk,
Səslər həzin səda ilə hərdəm: vətən, vətən!
Ey xaki-pak, söndümü parlaq ziyaların?
Oldunmu zülmə, möhlətə həmdəm, vətən, vətən!
Övladi-naxələfmi səni saldı bu günə?
Ey vah, bu dərd, möhnətə dözməm, vətən, vətən!
Aç, aç o qəmli köksünü, ey məxzəni-mələl,
Bas bağına bu Şaiqi möhkəm, vətən, vətən!

1905

ABDULLA ŞAIQİN
MƏNZİL-MUZƏYİNİN ORIJİNAL
FOTOLAR FONDUNDAN
SEÇMƏLƏR

İÇİNDƏKİLƏR

ÇIXIŞLAR

ABDULLA ŞAİQİN 140 İLLİK YUBİLEYİ İLƏ BAĞLI "ARAZDAN TURANA" ADLI KONFRANS KEÇİRİLDİ ..5	
QƏNİRƏ PAŞAYEVA	9
ANAR KƏRİMOV	14
İSA HƏBİBBƏYLİ	20
ANAR	25
GÜNAY ƏFƏNDİYEVA	28
DARHAN KİDIRALI	32
BİLAL ÇAKICI	37
ÜLKƏR TALİBZADƏ	41
ARZU BAĞIROVA	46
CEZMI BAYRAM	48
AKİF AŞIRLI	51
YUSİF ALI AFŞAR	54

MƏRUZƏLƏR

CAVANŞİR YUSİFLİ	57
TƏRANƏ TURAN RƏHİMLİ	66
ARZU ƏHMƏD HACIYEVA	78
MİNAXANIM ƏSƏDOVA	98
AYGÜN BAĞIRLI	106
FƏRRUX RÜSTƏMOV	112
QƏNİRƏ PAŞAYEVA BAĞLANIŞ SÖZÜ	130

ŞEİRLƏR

ARAZDAN TURANA	134
YAD ET	136

BİRİ SƏNSƏN, MƏLƏKCIYIM, BİRİ MƏN	138
TÜRK ƏDƏMİ-MƏRKƏZİYYƏT FİRQƏSİ "MUSAVAT" A İTHAF MARŞ	140
NEÇİN BÖYLƏ GECİKDİN? İNTİZAR QARŞISINDA	142
VƏTƏN	143

ABDULLA ŞAİQİN MƏNZİL-MUZEYİNİN ORİJİNAL FOTOLAR FONDUNDAN SEÇMƏLƏR	144
--	-----

Dizayerlər: Kamran Məcidov,
Yadigar Bağirova

Çapa imzalanmışdır: 30.10.2021
Formatı: 70x100 1/16. Həcmi 9,5
Sifariş:123. Tiraj 1000

POLYGRAPHIC
PRODUCTION
Tel/Fax:447 75 04, Tel.:447 75 05

mətbəəsində çap olunmuşdur

2676

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

ABDULLA ŞAIQIN MƏNZİL-MUZEYİ

AVRASİYA BEYNƏLXALQ
ARAŞIRMALAR İNSTITUTU İB

REGIONAL HÜQUQ VƏ İQTİSADI
MƏARİFLƏNDİRME İCTİMAİ BİRLİYİ